

«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ:
НОВІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ»

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

26 вересня 2023 року

Соціологічна асоціація України
Південноукраїнське відділення САУ
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет психології, політології та соціології
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Centrul Sociologie și Psihologie Socială al ICJPS
Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova

**«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ»**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
26 вересня 2023 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

УДК 316+339.94
ББК 60.5+66.4

Рецензенти:

Інна ГОЛУБОВИЧ, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Денис ЯКОВЛЕВ, доктор політичних наук, професор, декан ФППС Національного університету «Одеська Юридична Академія».

Рекомендовано Вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Протокол № 5 від 30.11.2023 р.

Редакційна колегія:

Відповідальний редактор – **Олена ЛІСЕЄНКО**, д. соц. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса), голова Південноукраїнського відділення САУ, Україна.

Члени редколегії:

МОКАНУ Віктор – д. соц. н., директор Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, керівник Асоціації соціологів і демографів Республіки Молдова, Республіка Молдова;

БОРІНШТЕЙН Євген – д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

ПЕТІНОВА Оксана – д. філос. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

АТАМАНЮК Зоя – д. філос. н., доцентка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

МОКАНУ Анжела – докторка соціології, науковий співробітник Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, Республіка Молдова.

Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. 26 вересня 2023 року. м. Кишиневу – м. Одеса / за ред. О. В. Лісеєнко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 93 с.

Матеріали конференції представлені в авторській редакції мовою оригіналу

© Південноукраїнське відділення Соціологічної асоціації України, 2023

© Асоціація соціологів та демографів Республіки Молдова, 2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

ЗМІСТ

Mocanu Victor Mocanu Ion	Influenta Încrederii În Institutiile Statului Asupra Coeziunii Sociale În Republica Moldova The Influence of Trust In State Institutions On Social Cohesion In The Republic of Moldova.....	6
Подшивалкіна Валентина	Транзитність ідентичності вимушених українських мігранток: особливості феномена	9
Щербина Віктор	Інституційна зміна – чинник нової соціальної консолідації суспільства.....	11
Лобанова Алла Славіна Дарія	Європейський вимір корупції в Україні: проблеми та можливості.....	16
Mocanu Angela	Influența factorilor socio-demografici asupra coeziunii sociale în Republica Moldova.....	20
Хижняк Лариса	Комунікативний стратегічний супровід соціальної консолідації та згуртованості територіальних громад під час війни	24
Каменська Тетяна	Перевірка часом солідарності сучасного Європейського Союзу.....	28
Калашнікова Людмила	Актуалізація оцінки ризиків функціонування освітнього середовища в умовах війни: реалії сучасної України.....	31
Борінштейн Євген	Соціокультурний капітал як фундамент ціннісних орієнтацій особистості	34
Касянчук Максим	Етнічний вимір у змінах ставлення естонського суспільства до ЛГБТ-проблематики.....	37
Позднякова- Кирбят'єва Елліна Мосасєв Юрій	Інституціоналізація реабілітації військовослужбовців та членів їх родин на регіональному рівні.....	41

Грабовець Ірина	Сучасна трансформація вищої школи: тенденії змін та ризики.....	43
Ярова Ліліана Прохоренко Євгенія	Соціальний діалог як елемент консолідації суспільства	45
Яценко Микола Каретна Ольга	Довіра як складова соціального капіталу.....	48
Шмаленко Юлія	Вплив геополітичних факторів на зміну ідентичності громадян країн Центрально-Східної Європи.....	50
Лазор Катерина	Соціальна інтеграція як психологічна потреба людини в суспільстві.....	52
Зубченко Олександр	Проблеми соціальної консолідації на деокупованих територіях Півдня України.....	55
Редькіна Ганна	Дисциплінарні підходи до визначення цінностей в умовах інформаційного суспільства.....	58
Нікон Наталія	Порівняльний аналіз поведінкових стратегій здобувачів вищої освіти Центральної та Східної Європи	61
Князєва Олена	Ефект «RALLY AROUND THE FLAG»: національний і наднаціональний рівні	64
Приходько Олена	Соціальна підтримка українців в європейському суспільстві.....	68
Проноза Інна	Вплив інформаційної війни на формування політичної культури суспільства	70
Швець Світлана	Проблеми міграції в концепціях локальної демократії.....	72

Городнюк Людмила	Сензитивність українського суспільства під час війни: філософія інформаційно-психологічного впливу.....	73
Козленко Павло	Моральність в інформаційному суспільстві	78
Арапакі Марина	Трансформація соціальної ідентичності та її вплив на формування культурної маргінальності в сучасних соціокультурних умовах.....	82
Германова Юлія	Повномасштабна російська агресія як каталізатор соціальної консолідації українців.....	86
Юренко Анна	Динамка внутрішньої міграції українців на початку повномасштабного вторгнення, та на сьогодні.....	88
Шарапова Ганна Петінова Оксана	Донбас як початковий етап повномасштабного вторгнення (на матеріалах навчального соціологічного дослідження).....	91

Victor MOCANU

*doctor în sociologie, conferențiar cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice al USM,
Membru al Secției Științe sociale, economice, umanistice și arte al AȘM,
Chișinău, Republica Moldova*

Ion MOCANU

*doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice al USM,
Chișinău, Republica Moldova*

**INFLUENȚA ÎNCREDERII ÎN INSTITUȚIILE STATULUI ASUPRA
COEZIUNII SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA
THE INFLUENCE OF TRUST IN STATE INSTITUTIONS ON SOCIAL
COHESION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

În literatura de specialitate, se evidențiază de obicei două perspective semnificative privind geneza încrederii sociale: cea dispozițională și cea experiențială. Abordările dispoziționale simplifică încrederea socială ca fiind o trăsătură inerentă a caracterului sau dispoziției unei persoane, modelată în contextul specific al unei țări și deseori interpretată ca un atribut cultural [2]. Această perspectivă presupune că încrederea sau lipsa acesteia sunt învățate de la părinți în ceea ce privește încrederea în străini sau în situații particulare [3]. Aceste conexiuni între generații pot fi justificate și prin predispoziții psihologice care pot predefini genetic încrederea socială și transmite această trăsătură de la părinți la copii [4]. Abordarea experiențială se fundamentează pe premisa că încrederea socială este o acțiune. Deoarece această acțiune presupune interacțiunea cu ceilalți, teoriile experiențiale se concentrează asupra procesului de socializare drept cea mai importantă sursă de modelare a încrederii sociale [5]. Încorporată în experiențele cu ceilalți, crearea și menținerea încrederii este adesea redusă la evaluarea credibilității lor. Încrederea se presupune a apărea din evaluarea altora ca fiind persoane de încredere [6] sau din calculul unei probabilități scăzute de a fi trișat în general [7]. Informațiile colectate despre ceilalți servesc drept fundament pentru evaluarea credibilității, iar acest proces tinde să se acumuleze pe măsură ce numărul interacțiunilor sociale crește. Individul acumulează informații din experiențele anterioare de interacțiune și le integrează în evaluarea celor noi [8], ceea ce face ca încrederea să fie un fenomen experiențial de-a lungul timpului.

În contextul analizei noastre, teoriile enunțate mai sus sugerează că formarea încrederii sociale în Republica Moldova este influențată de două surse majore. Pe de o parte, se disting factorii de dispoziție, care sunt înrădăcinați în cultura locală și care au tendința de a fi relativ inflexibili. Pe de altă parte, observăm că mediul social este puternic modelat de condițiile politice, economice și sociale, fiind susceptibil de a suferi schimbări într-un interval de timp relativ scurt. Pentru a clarifica modul

în care ambele tipuri de factori determinanți ar trebui să fie integrați într-un model al încrederii în cazul Republicii Moldova, propunem aplicarea unei analize secundare a datelor. Această abordare implică examinarea dinamică a rezultatelor sondajelor de opinie efectuate de către Institutul de Politici Publice.

Analizând dinamica încrederii populației în instituții pe parcursul ultimilor 5 ani, putem observa câteva tendințe interesante și influențe sociologice semnificative. Observăm că încrederea în Guvern a crescut în ultimii doi ani, atingând un nivel mai ridicat în august 2023 (28,4%), în timp ce încrederea în Parlament a avut oscilații mai mari (vezi *Tabelul 1*). Acest lucru poate fi interpretat ca un indicator al relației dintre cetățeni și instituțiile de conducere și poate reflecta evoluțiile politice și sociale din această perioadă. Încrederea în Președinte a avut o tendință de scădere, cu excepția unui vârf în iunie 2021, în toiul campaniei pentru alegerile parlamentare anticipate. Încrederea în sistemul de justiție a avut o scădere constantă în acești cinci ani. Aceasta poate fi un semn al preocupărilor legate de corectitudinea și eficacitatea sistemului judiciar, ceea ce poate afecta încrederea cetățenilor în statul de drept și coeziunea socială. Armată și biserica au păstrat niveluri relativ ridicate de încredere în această perioadă. Încrederea în aceste instituții poate fi influențată de percepția lor ca fiind stabilizatoare sau morale pentru societate și poate juca un rol în coeziunea socială. Nivelurile de încredere în primărie și partide politice au rămas relativ constante, cu fluctuații minore. Aceasta poate sugera o anumită stabilitate în percepția publicului asupra acestor instituții și poate reflecta preocupările sau așteptările lor legate de serviciile publice și reprezentarea politică. Încrederea în bănci, poliție și mass-media a avut fluctuații ușoare, dar a rămas în general la niveluri moderate. Acest lucru poate reflecta percepții diferite cu privire la transparența și eficacitatea acestor instituții și poate influența coeziunea socială în funcție de încrederea în aceste entități. Astfel, dinamica încrederii în instituții poate avea un impact semnificativ asupra nivelului de coeziune socială într-o societate. Evoluțiile încrederii pot fi influențate de evenimente politice, sociale și economice, precum și de percepția publicului cu privire la rolul și eficacitatea acestor instituții în promovarea binele comun și a valorilor societății.

Tabelul 1. Dinamica încrederii populației în instituții pe parcursul ultimilor 5 ani

Instituția	Distribuția răspunsurilor cumulate „Foarte multă încredere” și „Oarecare încredere”				
	Decembrie 2019	Octombrie 2020	Iunie 2021	Noiembrie 2022	August 2023
Guvern	27,8%	23,2%	18,5%	28,0%	28,4%
Parlament	23,7%	15,5%	15,1%	24,3%	26,7%
Președinte	42,2%	28,3%	47,0%	34,1%	35,8%

Justiție	26,1%	19,0%	18,5%	17,7%	22,5%
Armată	43,4%	45,7%	42,0%	26,9%	32,6%
Biserică	73,0%	74,2%	72,6%	62,5%	58,0%
Primărie	57,1%	55,1%	55,3%	55,6%	55,4%
Partide politice	20,1%	11,3%	18,5%	16,5%	17,3%
Bănci	38,0%	26,6%	32,9%	30,5%	35,8%
Politiție	39,5%	41,0%	30,9%	36,4%	36,8%
Mass-media	50,4%	40,4%	44,8%	43,3%	41,0%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, decembrie 2019, octombrie 2020, iunie 2021, noiembrie 2022, august 2023; n1=1187 r, n2=1124 r, n3=1161r, n4=1132 r, n5=1215 r.

Dinamica încrederii în instituții poate oferi o perspectivă profundă asupra relațiilor și coeziunii sociale dintr-o societate. Încrederea în instituții și coeziunea socială sunt strâns legate. Atunci când cetățenii au încredere în instituții, ei tind să se simtă mai conectați la societate și mai dispuși să coopereze cu alții în rezolvarea problemelor comune. Aceasta poate conduce la o coeziune socială mai puternică, deoarece oamenii au încredere că sistemul funcționează în beneficiul lor și al comunității. Fluctuațiile în încredere pot fi adesea legate de evenimente politice semnificative sau de decizii luate de instituții guvernamentale. De exemplu, un scandal de corupție în guvern sau o decizie controversată a parlamentului pot afecta negativ încrederea cetățenilor în aceste instituții.

CONCLUZII. În lumina datelor prezentate, putem trage mai multe concluzii și vom oferi recomandări pentru înțelegerea și îmbunătățirea dinamicii încrederii sociale în Republica Moldova. Încrederea socială joacă un rol crucial în stabilitatea și coeziunea unei societăți. Nivelurile de încredere în instituții și în direcția de dezvoltare a țării pot influența opinia publică, angajamentul civic și capacitatea societății de a face față provocărilor. Datele prezentate arată că încrederea în instituții și percepția direcției de dezvoltare în țară și în lume au fluctuat semnificativ în ultimii ani. Aceste schimbări pot fi influențate de evenimente politice, sociale și economice, precum și de discursurile politice și media.

Pentru a crește încrederea în instituții și pentru a promova coeziunea socială în Republica Moldova, factorii de decizie ar trebui să ia următoarele măsuri:

- Instituțiile politice și guvernamentale ar trebui să fie mai transparente și mai responsabile. Pentru a crește încrederea, informațiile relevante, cum ar fi bugetele și deciziile politice, trebuie făcute publice. De asemenea, trebuie luate măsuri pentru a preveni corupția în instituții;
- Instituțiile ar trebui să dezvolte metode de comunicare eficiente. Aceasta poate implica furnizarea de informații clare despre politicile și serviciile publice, precum și ascultarea preocupărilor și comentariilor cetățenilor. Încrederea poate crește prin comunicare deschisă între ambele părți;
- Educația

цивica în comunități și școli poate crește conștientizarea și înțelegerea rolurilor și proceselor politice. Educația civică ar trebui să încurajeze oamenii să devină mai informați și mai responsabili ca cetățeni; - Factorii de decizie ar trebui să fie adaptabili la schimbările sociale și să elaboreze politici care să satisfacă preocupările și cerințele actuale ale populației. Acest lucru poate reduce nemulțumirea și poate crește încrederea în instituții; -

Reducerea inegalităților sociale și sprijinirea celor mai vulnerabili membri ai societății necesită asigurarea unui acces adecvat la serviciile sociale și de sănătate. Investițiile în aceste domenii au potențialul de a crește coeziunea socială.

Bibliografice:

1. TITMUSS R., *Essays on the Welfare State*, Policy Press, University of Bristol, Bristol, reeditat, 2019. 212 p. ISBN 9781447349549
2. BELLI S., BRONCANO F. Trust as a Meta-Emotion. In: *Metaphilosophy*, 2017, Nr. 48, pp. 430-448, <https://doi.org/10.1111/meta.12255>; P. C. King and Z. Wei. The Role of Face in a Chinese Context of Trust and Trust Building. In: *International Journal of Cross Cultural Management*, 2018, No. 2 (18), pp. 149-173, <https://doi.org/10.1177/1470595818767207>. (Accesat 5.09.2023).
3. DOHMEN T. et al The Intergenerational Transmission of Risk and Trust Attitudes. In: *The Review of Economic Studies*, 2012, No. 2 (79), pp. 645-677.
4. BORUM R. The Science of Interpersonal Trust. In: *Mental Health Law and Policy Faculty Publications*. Paper no. 574. (University of South Florida, 2010), https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1573&context=mhlp_facpub (Accesat 5.09.2023).
5. GLANSVILLE J. et al. Do Social Connections Create Trust? An Examination Using New Longitudinal Data. In: *Social Forces*, 2013, No. 2 (92), pp. 545-562, <http://www.jstor.org/stable/43287804>. (Accesat 5.09.2023).
6. HARDIN R. *Trust*. Cambridge, MA: Polity Press, 2006.
7. COLEMAN J. S. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
8. WEBER J. M. et al. Normal Acts of Irrational Trust: Motivated Attributions and the Trust Development Process. In: *Research in Organizational Behavior: An Annual Series of Analytical Essays and Critical Reviews*, ed. B. M. Staw and R. M. Kramer, Elsevier Science/JAI Press, 2005, pp. 75-101.

Валентина ПОДШИВАЛКІНА

*доктор соціологічних наук, гостьовий професор,
Лієпайський університет, Латвія*

ТРАНЗИТНІСТЬ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИМУШЕНИХ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТОК: ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНА

Рефлексія кризової сучасності самими сучасниками – це не просте завдання. Ми знаходимося в дорозі та спостерігаємо події та феномени, які або

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

не мали місце в недавньому минулому, або зі зміною контексту звичні практики зазнали внутрішніх не завжди помітних змін. Є небезпека спробувати описати їх з позицій колишнього життя – лінійно в категоріях «гірше» – «краще» і скотитися в банальний катастрофічний опис сучасності. По суті ми стикаємося з новими феноменами, для опису яких ще немає загальноновизнаного словника.

Абсолютно новий феномен – вимушені українські мігранти за кордоном, які намагаються уникнути ризиків, пов'язаних із воєнними діями. Однією із ключових проблем для них є проблема ідентичності.

Як відомо, теоретичне осмислення соціальної ідентичності пов'язане з розробкою ключових понять соціальної категоризації та соціального порівняння. Ідентичність за своєю суттю це особистісний конструкт, що відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами та стандартами і тим самим допомагає процесу Я-категоризації, інакше кажучи, процесу поділу людей на схожих і несхожих на себе [2]. Крім того, ідентичність можна розглядати як компроміс між асиміляцією з іншими та диференціацією від інших [1]. Саме ці два тісно пов'язані між собою процеси визначають, на наш погляд, суть прогнозів про кількість українських біженців, які можуть повернутися до України після війни.

Вимушені мігранти живуть у трьох вимірах – соціальні умови своєї країни, соціальні умови держави тимчасового перебування та обставини свого життя. Саме це створює умови для транзитної ідентичності, тимчасового, проміжного ідентифікаційного процесу. Транзитна ідентичність може розглядатися як умова забезпечення особистої безпеки, яка будується на пошуках загального та відмінного у двох країнах та обліку їх переваг у організації власного життя.

В умовах вимушеної міграції ідентичність виявляється дуже спірною через відсутність досвіду безпосередньої приналежності до соціальних груп у новій країні. Вимушені мігранти поринають у бюрократичну систему, яка якимось чином визначає їхній вимушений проміжний статус. Отже, вони піддаються складному процесу самовідкриття, щоб дати відповідь на головне питання, яке ставить ідентичність: як вони визначають своє місце у світі і постають перед ним.

Ми ґрунтуємо свої міркування на глибинних інтерв'ю на тему «Мій досвід життя в новій країні» (4 інтерв'ю), сфокусовані групові інтерв'ю на тему «Ми знаходимося в соціальній системі приймаючої країни: що ми можемо дати один одному» (три фокус групи). Усього було опитано 16 інформанток віком від 27 до 55 років.

У нашому дослідженні на основі прийомів та технік так званої «обґрунтованої теорії» [3] були виділені ключова категорія «українська громадянська ідентичність» та субкатегорія – «гендерна ідентичність».

Інтерес становлять критерії або виміри особистої категоризації. Нами було виділено ресурсні критерії: компетентна-некомпетентна (мова, законодавство країни), обмежена – необмежена (матеріальними ресурсами, емоційним станом), забезпечена – незабезпечена (житлом, зв'язками, ресурсами), а також особистісні критерії: активна – пасивна; самостійна – несамостійна, зайнята – незайнята, емоційна – неемоційна.

Інакше висловлюючись, транзитність ідентичності вимушених біженок пов'язані з об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Українські жінки роз'їхалися різними країнами з різними умовами життя, мовою, культурою, традиціями, правовим забезпеченням життя. Час змінює людей, патерни поведінки, звички, навички та вміння, а нові контексти вносять корективи до системи цінностей, стилю поведінки. З іншого боку, біженці виявляють свою суб'єктність у прийнятті рішень, не втрачають свого коріння. Війна ще більше згуртувала націю і зміцнила національну, українську ідентичність і нові звички та патерни поведінки вплетені в особисті структури, що вже склалися.

Таким чином, транзитна ідентичність – це певний сукупний досвід невпевненості людини в її становищі, у правах та доступності засобів до існування, невизначеності щодо спадкоємності та майбутньої стабільності. Виділення поняття транзитної ідентичності та вивчення її особливостей може стати запорукою успішності повернення вимушених мігрантів на батьківщину, повоєнного реформування українського суспільства та подальшої інтеграції України до ЄС.

Література:

1. Neville FG, Drury J, Reicher SD, Choudhury S, Stott C, Ball R, et al. (2020) Self-categorization as a basis of behavioural mimicry: Experiments in The Hive. PLoS ONE 15(10): e0241227
2. Reimer, N. K., Schmid, K., Hewstone, M., & Al Ramiah, A. (2020). Self-categorization and social identification: Making sense of us and them. In D. Chadee (Ed.),
3. Strauss, A., & Corbin, J. (1994). Grounded Theory Methodology: An Overview. In N. Denzin & Y. Lincoln Handbook of Qualitative Research. 1st ed. (pp. 273–284).

Віктор ЩЕРБИНА

*доктор соціологічних наук, професор,
Київський інститут бізнесу і технологій, Україна*

ІНСТИТУЦІЙНА ЗМІНА – ЧИННИК НВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Соціальна консолідація – феномен, похідний від стану соціальних інститутів, відтак її основи та динаміка залежать від того, в якій історичній фазі трансформацій вони знаходяться. Зміна інституційної побудови

суспільства – історично тривалий процес, основу якого складають історично нові потреби життєтворення народу, що їх неможливо задовольнити на основі попередніх процесів соціальної взаємодії, яка відбувається в рамках інститутів, що склалися у попередню історичну добу. Нові потреби, що виникають та розповсюджуються у суспільстві, спочатку призводять до кризи існуючих інститутів, спричиняють їх кризу і занепад та, зрештою, стають основою їх зміни та переходу до якісно нової соціальної системи, здатної до подальшого самовідтворення протягом історичного часу.

Інституційна зміна є процесом утворення історично нового цілісного комплексу соціальних інститутів. Її визначальним моментом, на нашу думку, є зміна типу аутопоезису соціальної системи як історично нового цілого. Умовою зміни є попереднє накопичення трансформацій окремих суспільних інститутів, що спричиняє їх кризу і робить необхідним творення нового порядку життя. Однак криза є передумовою, але не основою творення нових інституційних засад спільного буття.

Аутопоезійна система не тільки самовідтворюється, але й продукує щось якісно нове, що перетворює її на витвір самої себе. Аутопоезійні системи є цілісностями та мережами виробництва власних компонентів, які одночасно рекурсивно генерують мережу, що їх виробляє, і конституують її кордони.

На нашу думку аутопоезис соціальної системи не лише характеризує її здатність до самовідтворення, а й має історично-конкретний характер, тобто можна виділяти його якісно конкретний тип, що може конституюватися та змінюватися. Теоретична гіпотеза, з якої ми виходимо, полягає у припущенні, що різні типи систем передбачають різні типи аутопоезійності. Коли відбувається зміна типу соціальної системи, слідом за попередніми змінами окремих її елементів та загальної структурної побудови, виникає протиріччя між інноваціями та існуючим типом аутопоезійності. Це протиріччя вирішується кризою цілісності та зміною типу аутопоезійності соціальної системи. Цим завершується перехід суспільства як системи до нового історичного стану, система соціальних інститутів набуває цілісності та здатності до самовідтворення на своїй власній основі. Питання щодо процесу зміни типів аутопоезійності є окремим предметом теоретичного конструювання – можливо, воно є похідними від типів культури, вони виражаються у вигляді системи етичних поглядів щодо сенсів та змісту соціального життя конкретного суспільства. Це проблема теоретичного аналізу на стику соціально-філософського, соціально-теоретичного, психологічного, антропологічного та культурологічного знання.

Виходячи з цього припущення, аутопоезис як соціологічне поняття, можливо, здатне бути інструментом макросоціологічного аналізу станів та етапів розвитку цілісності інституціональної побудови конкретного суспільства у його відмінності від інших суспільств. Зміна аутопоезиса може

розглядатися як такий специфічний момент переходу до соціальної системи нового типу, коли цей новий тип системи отримує здатність та починає самобутньо відтворювати власні нові елементи та нову інституційну побудову в цілому. Відтак, процес соціальної консолідації суспільства отримує нову соціально-історичну основу. До такого моменту трансформації соціальних інститутів відбуваються, зберігаючи об'єктивно невизначеність, «обтяженість минулим» і соціальна консолідація відбувається скоріше всупереч, ніж завдяки домінуючим процесам інституційної зміни. Саме тому у цей період трансформацій суспільства соціологічні обстеження фіксують наявність двоїстості як існуючих інституційних взаємодій, так і «розколотість» «багатовекторність» суспільства щодо загальнозначущих проблем розвитку. Соціальна консолідація за таких умов має «героїчний характер» протистояння ефектам кризи інституційної побудови соціальної системи. До моменту зміни типу аутопоезійності увесь корпус соціальних інститутів змінюється на попередній аутопоезійній основі, в силу наявності суперечностей попередньої інституційної побудови, окремими моментами, не змінюючись остаточно як ціле. (Це, зокрема, дозволяє утримувати у масовій свідомості ілюзію можливості «повернення» до попереднього стану суспільства.)

Перехід до нового типу аутопоезійності призводить до інституційної зміни в цілому, історично відкидає двоїстість попереднього стану суспільства та відкриває можливість тих змін соціальних інститутів, які були неможливі раніше. У суспільстві виникає суб'єктивне відчуття незворотності історичних перетворень, які відбулися та перспективи подальшого розвитку. Соціальна консолідація за таких умов набуває характеру масового ентузіазму. На нашу думку, зміна аутопоезису є окремою складовою інституційної зміни як структурної характеристики процесу макросоціальної трансформації, яку слід виокремлювати та досліджувати засобами соціологічного теоретизування.

Від початку доби Незалежності в Україні соціологам складно було визначити, який саме тип суспільства існував в Україні насамперед тому, що постійно відбувалася трансформація соціальної системи як предмету аналізу. Відтак йому були об'єктивно притаманні одночасно риси тих порядків соціальної взаємодії, що історично відходили і тих, що лише виникали, були фактично ще варіантами майбутніх системних рис. Було складно (а фактично неможливо) визначити його типові риси – «суспільство масової аномійної деморалізації і аморальної більшості», «суспільство з подвійною інституціональною системою», «суспільство з цінностями часів викривленого модерну», «суспільство персоніфікованої довіри з переважно негативним соціальним капіталом», «суспільство переважно негативних ідентичностей» «суспільство, що гине», «посттоталітарне», «постколоніальне» і «пострадянське», тощо. Разом з тим, не зважаючи на таку формальну невизначеність, основним консенсусним напрямком історичних

трансформацій суспільства був «демократичний транзит» в напрямку побудови «суспільства ринкового типу». Конституційно було визначено мету державної діяльності – це політична демократія, правове суспільство, та вільна економіка з добробутом населення.

Після революції 1991-1993 р.р. почався перший етап історичних трансформацій – 1994-2004. Групами, які прийшли до влади в колишній УРСР, була проголошена нова держава – законодавчо, офіційно були відмінені всі інститути попереднього суспільства. Зміни визрівали у процесах поширення кризи існуючих на той момент соціальних інститутів, вони втратили здатність до самовідтворення, вони не могли змінитися водночас. Почався етап, який можна визначити, користуючись терміном Євгена Головахи, як етап «подвійної соціалізації». Соціальні інститути пізньорадянського (соціалістичного) типу ще фактично існували у практиках життя населення, але держава та пануючі групи їх вже не підтримували політичними та адміністративними діями.

Соціальні зміни, що їх розпочали нові різноманітні суспільно-політичні актори, були орієнтовані як на словах, так і фактично (хоча це не дуже співпадало), на створення нових інститутів, однак історичні умови не передбачали можливості зробити це одним кроком. Довгий час існувала інерція повсякденних світів п'ятидесятимільйонної країни, яка утримувала практики життя на попередніх інституційних засадах. У той же час, незалежно від того, як саме хто з діячів того періоду розумів зміни, історичною метою трансформацій було утворення «ринкового суспільства». Це суспільство, в якому домінуючою основою соціальної взаємодії є забезпечення матеріальних, організаційних та духовних умов процесу відтворення додаткової вартості, а основою інституційного будівництва є реалізація принципу приватної власності. «Предметом віри» було вже нове суспільство, якого ще не було, а «предметом скепсису» – попереднє, яке ще існувало фактично у практиках інституційної взаємодії. Протиріччя між вірою та скепсисом утворювало соціальне напруження, створюючи енергію змін, яка живила історичний ентузіазм різноманітних соціальних акторів.

На цьому етапі засади нової інституційної побудови України почали виникати та формуватися ще у надрах попередніх інститутів та розумілися як їх трансформація та, почасти, як їх девіація. Існувало уявлення, що нове суспільство буде «покращеним» варіантом попереднього і тому позитивні риси попередніх соціальних інститутів будуть збережені, а на місце негативних прийдуть нові, позитивні. У такій внутрішньо суперечливій ситуації соціалізувалося нове покоління – носій нових цінностей. У масовій свідомості були легітимовані нові культурні цінності та норми (ідеологія), почали формуватися нові соціальні групи (насамперед підприємці), виникла

нова політична структура (незалежна держава та національний політикум), відбувалися зрушення у культурному житті.

На другому етапі зміни соціальної системи політичні та організаційні засади пізнорадянських соціальних інститутів стали відкидатися – це відбувалося у формі політичної боротьби 2004–2014р.р. «Ринкове суспільство» вже сформувалося у його історично можливому вигляді («дикий олігархічний капіталізм») та почало спричиняти тиск на існуючу систему інституційного відтворення соціальних відносин. Покоління «червоних директорів» та партійної номенклатури вже перестало як особливий соціальний актор впливати на політичне і соціальне життя країни, на історичну арену вийшло покоління «нового бізнесу» зі складу колишнього комсомолу, заявив про себе і бізнес, який базувався на економічних інноваціях. Інституційні регулятори на цьому етапі швидко та відкрито втрачали свою дієвість, політична боротьба, яка охоплювала маси, стала реакцією на зростаючу аномію. Стан, коли нові цінності та норми було проголошено, але життя не відбувалося відповідно них став системним, у різних сферах панувала «корупція», не було омріяних результатів «ринкового суспільства» і демократичного транзиту. Зростала соціальна напруга між потребою нового покоління у новому соціальному порядку, який дозволить задовольняти його нові життєві потреби (засновані на нових цінностях та ідентичностях, засвоєних у соціалізації новітньої доби) та діючими пост-радянськими політичними інститутами. Разом з режимом Януковича у минуле поринула «вїдєна» зсередини ринковим суспільством пост-радянська Україна як історично конкретна система соціальної організації життя народу.

З 2014 року почався етап «інституційної зміни», змістом якого стало виникнення організаційних засад вже не для трансформації окремих інститутів, а для утворення нового їх цілісного комплексу. Попередні інститути остаточно втратили свою дієвість. Суспільство стало поринати у стан аномії, оскільки відбулася вже не трансформація, а руйнація всіх реально існувавших до останнього часу попередніх патерналістських інститутів. У той же час нові інститути, що їх було проголошено, на той історичний момент ще не склалися у практиках життя населення.

Війну можна розглядати як соціальне явище та соціальний процес. Як явище вона виявила та виявляє неможливість продовження суспільного стану «відкладеного транзиту», життя на попередній інституційній побудові, з одного боку, та прагнення нового покоління жити за іншими інституційними порядками, з іншого.

У війні відбувається зміна саме типу аутопоезійності та відкриваються перспективи консолідації суспільства на основі нової історичної перспективи. Як соціальне явище вона робить вже не просто бажаним, але необхідним перехід до нового типу аутопоезису, на основі якого буде розгорнуто новий

соціальний порядок, інституційні засади якого вже сформувалися попередніми частковими трансформаціями окремих соціальних інститутів. Сучасні події призведуть до зміни аутопоезійності усієї світової системи, яка також переживає кризу, обумовлену трансформаціями інститутів, які було сформовано ще у другій половині ХХ ст.

Алла ЛОБАНОВА

доктор соціологічних наук, професор

Криворізький державний педагогічний університет, Україна

Дарія СЛАВІНА

магістр, факультет соціології і права,

Національний технічний університет України

«КПІ ім. Г.Сікорського», Україна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Актуальність дослідження корупції в Україні в умовах російсько-української війни набуває особливої значущості. Європейські політики постійно звертають увагу української влади на необхідність боротьби з корупцією, зазначаючи, що вона має довгу історію свого поширення та певні традиції практично в усіх сферах суспільного життя, особливо у державних органах, будівництві, освіті, медицині, землеврядуванні тощо. Незважаючи на зусилля влади і суспільства, корупція залишається поширеною і є серйозною загрозою для розвитку країни та її інтеграції в європейське співтовариство, обмежуючи можливості економічного зростання, демократичних реформ і забезпечення прав людини. Тому потреба дослідження стану корупції, її чинників, запобіжників та європейських вимог до її подолання залишається гостро важливою особливо в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, оскільки стратегічною метою українського суспільства після закінчення війни є інтеграція до Європейського Союзу.

Отже мета роботи полягає у визначенні європейського виміру проблем і перспектив наявності корупції в Україні та ролі європейських інституцій у сприянні українській владі щодо її подолання.

Корупція – явище історичне, яке існувало в усі періоди розвитку людської цивілізації, існує донині більшою або меншою мірою свого прояву практично в усіх країнах світу, про що свідчать щорічні рейтинги, які проводяться з 1995 року організацією Transparency International. Так, «Індекс сприйняття корупції 2022» показує, що більшість із 180 країн, які входять до

рейтингу, не досягли суттєвого прогресу в боротьбі з корупцією за понад 10 років. При цьому масштаби проблеми величезні: середній глобальний показник залишається незмінним і становить 43 бали зі 100 одинадцятий рік поспіль, а понад дві третини країн (122) мають серйозні проблеми з корупцією, набравши менше ніж 50 балів рейтингу. Найменший рівень корупції спостерігається у Данії із 90 балами, за нею йдуть Нова Зеландія та Фінляндія – обидві країни набрали по 87 балів. Аутсайтери теж залишилися незмінними: Сомалі із 12 балами посідає 180 місце, а Південний Судан та Сирія, набравши по 13 балів, посідають 178 сходинку. Україна за 2022 рік має 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) (для порівняння: Польща – 55 бали, Словаччина – 53, Білорусь – 39, Росія – 28) і тепер посідає 116 місце зі 180 країн у CPI [2]. В Україні за останні 10 років цей показник зріс на 8 балів, однак залишається доволі низьким, порівняно з іншими країнами, що свідчить про те, що боротьба з корупцією в Україні занадто уповільнена.

Корупція має багатогранний характер, виступаючи як правове, соціальне, економічне та етичне явища. Правовий статус корупційних діянь визначається у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції», де корупція визначається як «використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб» або спроб схилити певних осіб до протиправного використання наданих їм службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей» [3].

Як соціальне явище, корупція є процесом порушення довіри та взаємного респекту в суспільстві, де позаправовий і нечесний обмін вигід і послуг між групами або індивідами порушує норми соціальної справедливості. Він може включати в себе несправедливий доступ до ресурсів та можливостей на основі соціальних зв'язків і партійних переваг. У економічному контексті корупція може бути описана як система або практики, що призводять до недійсного використання економічних ресурсів, включаючи гроші, майно та інші активи, через підкуп, вимагання хабарів або інші нечесні та тіньові методи. Це може призвести до спотворення ринкових умов, низького рівня конкуренції та шкодить економічному зростанню та розвитку. У етичному ракурсі корупція може визначатися як використання підмінених чи фальшивих правил, норм і цінностей в сфері права та етики для власної вигоди або з метою відстоювання інтересів інших. Це може включати в себе зловживання законом, підрив довіри до правових інституцій та розширення моральних меж у гонитві за вигодою. Як зазначають українські науковці, корупція є «позаправовим, негативним, соціально і політично-деструктивним, економічно-дисфункціональним і морально-злоякісним явищем, яке залишається внутрішнім ворогом в українському суспільстві, боротьба з яким має бути системною та

безкомпромісною. А відтак потрібна системна, цілеспрямована державна політика, яка була б спрямована на виконання усіх зобов'язань щодо антикорупційних реформ перед українським суспільством та Європейським Союзом, до якого прагне інтегруватися Україна» [4, с.48]. Європейські аналітики зазначають, що у 2022 році українській владі було надано 5 конкретних рекомендацій, виконання яких могло б посилити боротьбу з корупцією, однак жодна з них не була реалізована повністю. Чотири з них, а саме: завершення конкурсів й обрання професійних, незалежних і добросовісних керівників органів антикорупційної системи: Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), Агентства з розшуку та менеджменту активів та Національного антикорупційного бюро (НАБУ); ухвалення державної Антикорупційної стратегії та програми з її імплементації; забезпечення прозорого обліку державної власності та продовження курсу на приватизацію; мінімізація ризиків ухвалення законопроектів, які виводять закупівлі з-під дії Закону України «Про публічні закупівлі» були виконані частково, а одна – проведення реформи конституційного правосуддя з урахуванням висновків, наданих Венеційською комісією не виконана зовсім [2]. Звісно, що об'єктивним чинником гальмування цих процесів стало не тільки повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України, але й послаблення антикорупційної діяльності з боку державних організацій та інституцій. Так, загальнонаціональне опитування «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення», яке було проведено у 2023 році Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) на замовлення Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» у співпраці з Проектом USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» (SACCI), виявило наступні тренди громадської думки щодо стану та боротьби з корупцією в Україні: 1) 89% опитаних громадян корупцію вважають найсерйознішою проблемою для України після повномасштабної війни, причому головним і найсерйознішим типом корупції є політична корупція (81%); 2) серед опитуваних існують розбіжності у сприйнятті та замовчуванні корупції: понад п'ята частина українців вважає, що рівень корупції зріс з лютого 2022 року, трохи менше п'ятої частини вважає, що рівень корупції зменшився, а понад третина вважає, що рівень корупції залишився на тому ж рівні; 3) українці в переважній більшості вважають, що недержавні суб'єкти (прості громадяни, громадські організації, ЗМІ та бізнес спільнота) є більш щирими у своєму прагненні подолати корупцію, ніж державні інституції (єдиним винятком є Президент та його Офіс); 4) поінформованість громадян про антикорупційну діяльність, реформи та інформаційні кампанії, що проводяться державними та недержавними суб'єктами, суттєво знизилася в усіх сферах. Лідером серед державних інституцій є Президент та його Офіс з показником 10% задекларованої

обізнаності (більш ніж дворазове зниження порівняно з 2018 роком), тоді як обізнаність про антикорупційну роботу інших державних органів не перевищує 6%; 5) прагнення громадян до боротьби з корупцією робить непомітний, але потужний поворот: відсоток респондентів, які вважають, що громадськість не може впливати на зменшення корупції, зменшився з 18% у 2021 році до 14% у 2023 році. Водночас посилення громадського контролю над владою є менш популярним заходом (11% у 2023 році проти 16% у 2021 році), за допомогою якого громадяни могли б реалізувати свою роль у запобіганні корупції [5].

Варто підкреслити, що схвалення Рішенням Кабінету Міністрів у 2023 році Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки з виконання Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки, а також призначення керівником САП О.В.Клименка значно активізувало роботу антикорупційних органів: було висунуто низку підозр у корупційних діях посадовцям Міністерства оборони, Міністерства енергетики, ПАТ «Укртатнафта», Одеської ОВА, обласних військоматів тощо. Так як європейська інтеграція є однією з основних стратегій України, то успішна боротьба з корупцією є ключовою умовою для досягнення цієї мети. Саме європейський досвід і стандарти можуть служити як цінні ресурси для України в питанні боротьби з корупцією, а відтак в сучасних Україні співпрацює з рядом європейських інституцій і країн у розробці законодавчо-правової бази щодо боротьби з корупцією, включаючи програму підтримки та фінансування.

Посли «Групи семи» зазначили, що «зміцнення антикорупційних інституцій шляхом затвердження та впровадження державної антикорупційної програми для України вкрай важливе, ...адже це... викликає довіру і зміцнить її стійкість під час війни та стане ще одним кроком до її європейського майбутнього» [1].

Всебічна – військова, фінансова, гуманітарна і законодавча підтримка України інституціями Європейського Союзу, політичними лідерами та керівниками європейських країн свідчить про наявність у них довіри та впевненості у тому, що українське суспільство обов'язково відстоїть своє законне право на суверенність, поверне тимчасово окуповані території і подолає негативні тенденції у гальмуванні боротьби з корупцією.

Література:

1. Андрійчук А. «Громадський контроль обмежений». Як війна впливає на рівень корупції в Україні. Радіо Свобода. 23.лютого 2023. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/indeksiv-spruunyattya-koruptsiyi-ukrayina/32248930.html> (дата звернення 01.09.2023).
2. Індекс сприйняття корупції - 2022. Transparency International. URL : <https://cpi.ti-ukraine.org> (дата звернення 02.09.2023).
3. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». URL : https://minjust.gov.ua/m/str_36096 (дата звернення 02.09.2023).

4. Лобанова А.С., Славіна Д.М. Боротьба з корупцією як пріоритет українського суспільства у воєнний та післявоєнний час. Мат-ри XII Міжнар. наук. конф. «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир, відновлення у післявоєнній Україні» / за ред. І.О.Кудінова, М.А.Лепського. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С.45-48.
5. Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення URL : USAID/ENGAGE <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/> (дата звернення 03.09.2023).

Angela MOCANU

*Dr. în sociologie, Institutul de Cercetări
Juridice, Politice și Sociologice
Republica Moldova*

ÎNFLUIENTA FACTORILOR SOCIO-DEMOGRAFICI ASUPRA COEZIUNII SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Educația nu este doar cea mai importantă necesitate umană ce stă la baza formării și dezvoltării personalității, ci și una dintre principalele caracteristici socio-culturale, un factor important în creșterea economică a țării, bunăstării populației acesteia, securității și prosperității statului.

Scopul lucrării noastre este studierea influenței factorilor socio-demografici și în special al nivelului de educație asupra activității participative. În calitate de material empiric am utilizat rezultatele cercetărilor sociologice calitative și cantitative realizate în cadrul proiectului instituțional «Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană», proiect realizat din cadrul Programului de stat: 20.80009.1606.13. Cercetarea cantitativă a fost realizată în martie 2023, eșantion de 1242 respondenți din 79 localități, în cadrul cercetării calitative au fost efectuate 11 focus grupuri, femei și bărbați adulți cu statut socio-profesional divers din mediul rural/urban, grupe de vârstă diferite, regiuni geografice diferite, vorbitori de limbă română și rusă (origini etnice diverse) în perioada 04-17 martie 2023. Eșantionul este aleatoriu, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, în funcție de mediul de reședință, sex, vârstă, nivel de educație, regiune geografică. Pentru comparație am utilizat rezultatele cercetărilor realizate în anul 2020 și 2021. La realizarea lucrării de asemenea am aplicat utilizarea metodei analizei datelor statistice și metoda comparativă.

Din punct de vedere al conținutului, rolul educației în consolidarea societății se manifestă prin faptul că ea lărgeste orizonturile și competențele profesionale ale oamenilor, sporește necesitatea și oportunitatea extinderii legăturilor sociale, crește mobilitatea socială care la rândul său creează condiții necesare pentru armonia socială și creșterea nivelului de responsabilitate civică. Acesta este sensul social al politicii educaționale ale statului, care, după cum este stipulat în Codul Educației al

Republicii Moldova «este menită să creeze condiții pentru educația generală a populației, pentru a asigura egalitatea reală a drepturilor cetățenilor și oportunitatea tuturor de a-și îmbunătăți nivelul educațional de-a lungul vieții» și «garantează accesibilitatea educației pentru toți cetățenii» [1].

Instituțiile de învățământ sînt principalele entități sociale în care se educă inclusiv și spiritul de activitate participativă ne-am propus să analizăm care este accesul elevilor la instituțiile de învățământ. Conform datelor statistice numărul instituțiilor de învățământ este în continuă scădere atît în sectorul rural cît și cel urban. Scade și numărul elevilor în sectorul rural, în timp ce posibilitatea de alegere a instituțiilor de învățământ în spațiul rural practice nu există, iar închiderea instituțiilor de învățământ denotă și catalizează dispariția de pe hartă a localității respective. O anumită creștere a numărului elevilor se atestă doar în localitățile urbane.

Tabel 1. Instituțiile și numărul de elevi în învățământul primar și secundar general

	a.2010/2011	a.2015/2016	a.2020/2021	a.2021/2022
Nr instituții total	1489	1323	1241	1231
Nr instituții urban	372	326	317	316
Nr instituții rural	1117	997	924	915
Nr elevi total	396488	334509	334375	336713
Nr elevi urban	164708	157001	176949	182351
Nr elevi rural	231780	177508	157426	154362

Sursa: Departamentul de Statistică RM

Este evident că unul din principalii actori în procesul de instruire este pedagogul. De nivelul său profesional, aptitudini, și nu în ultimul rând – calitățile personale, depinde în mare măsură calitatea procesului de învățământ. Actualmente, în contextul răspândirii tot mai largi a mijloacelor de informare în masă pentru a îndeplini funcțiile sale profesionale la un nivel înalt pedagogul e necesar să devină creator, să-și îmbogățească cunoștințele cu noi și noi elemente. Spre regret, munca pedagogului devine tot mai puțin atractivă pentru tinerii specialiști. Conform datelor statistice marea majoritate a pedagogilor din instituțiile de învățământul primar și secundar au o vechime de muncă mai mare de douăzeci de ani. Numărul tinerilor specialiști este în continuă scădere, iar o circa ¼ din ei activează în municipiul Chișinău.

O altă problemă din instituțiile de învățământ este fluctuația cadrelor pedagogice. Conform datelor statistice cea mai mare fluctuație a cadrelor pedagogice se atestă în rândul specialiștilor care au o vechime de muncă de la 5 la 10 ani. Este vârsta la care persoana își întemeiază familie, are nevoie de un spațiu locativ mai mult sau mai puțin asigurat, într-un cuvânt cresc cerințele materiale iar realitatea nu corespunde cerințelor și așteptărilor. În același timp la vârsta și experiența respectivă pedagogul dispune de capacități sporite pentru a-și realiza potențialul intelectual.

Tabel 2. Numărul cadrelor didactice în funcție de vechimea de muncă

anul	Vechimea de muncă pînă la 2 ani	Vechimea de muncă de la 2-5 ani	Vechimea de muncă 5-10 ani	Vechimea de muncă 20 ani și mai mult
2015/2017	1532	1938	2998	17090
2020/2021	1221	1659	2761	15300
2021/2022	1215	1630	2636	15088

Sursa: Departamentul de Statistică RM

Îmbătrânirea cadrelor didactice este cauzată de situația socio-demografică dificilă din Republica Moldova. Acesta este un proces comun pentru majoritatea țărilor europene, dar în Moldova îmbătrânirea populației se produce mai accelerat, iar factorii ce cauzează acest proces sînt diferiți de cei din Europa Occidentală. Așa sau altfel noțiunea de «bătrânețe» existentă acum este total diferită de cea care a fost acum două sute de ani. Această schimbare demografică poate influența profund natura vieții sociale. În mass media acest proces de multe ori este abordat prin prisma problemelor legate de chetuielile pentru suportul social. [4, 2]. Din moment ce procesul respectiv este unul inevitabil ar urma să ne conformăm și să reconstruim politicile sociale astfel încît persoanele trecute de vîrsta tinereții să-și poată manifesta și realiza capacitățile și aptitudinile din plin. Generația în vîrsă ar putea fi o sursă importantă în dezvoltarea economică deoarece o mare parte din ei dispun de un potențial de calificare și experiență considerabil. Astfel ar avea de cîștigat atît societate, cît și persoanele vîrstnice. La nivel de societate ar putea fi implementate proiecte pentru dezvoltarea țării, iar la nivel individual – posibilitatea de autorealizarea a persoanelor vîrstnice.

Republica Moldova trăiește o perioadă dificilă socio-economică și demografică, situație care sensibilizează respondenții cel puțin la nivel de percepție. Problemele sociale și de mediu sînt foarte importante pentru respondenți. Fiecare a doua persoană participantă la chestionare consideră foarte importantă pentru localitatea în care trăiește degradarea spațiilor verzi, strarea precară a apelor, epuizarea resurselor funiciare, problema deșeurilor, dispariția unor specii animale și

vegetale, pierderea tezaurului cultural, a monumentelor și caselor vechi, uitarea tradițiilor și obiceiurilor, lipsa tehnologiilor moderne și a specialiștilor calificați.

În același timp nivelul de activitate participativă al populației, în opinia respondenților, este foarte scăzut. Conform cercetării noastre calitative, populația din localitate este pasivă. *«Sînt persoană angajată în primăria locală. Înainte de fiecare adunare a consiliului sînt plasate anunțuri. Nu participă nimeni, doar angajații primăriei. Cetățenii sînt activi doar pe rețelele de socializare fără a cunoaște problema din prima sursă. Pentru a trăi mai bine, pentru a construi ceva nou și modern trebuie fiecare din noi să fie interesat în aceasta. Populația este pasivă pentru că nu au interes. Toți așteaptă ca cineva să-și asume inițiativa și responsabilitatea pentru orice.»* *«Noi avem forță de muncă, este falsă ideea că nu are cine lucra. Sînt oameni apți de muncă, avem și locuri de muncă, doar că oamenii nu vor să se implice în activitate de muncă. La noi este dezvoltat parazitismul social. Este mai ușor să stai degeaba și să aștepti indemnizații, decît să muncești».*

În opinia majorității respondenților statului îi revine responsabilitatea rezolvării problemelor existente în localitatea în care trăiesc. Conform rezultatelor cercetării noastre cantitative majoritatea persoanelor cu vîrsta de peste 65 de ani consideră că problemele existente în localitatea lor ar trebui să fie soluționate de către stat, doar o persoană din zece consideră că fiecare cetățean ar trebui să-și asume această responsabilitate. Respondenții din categoria de vîrstă 25-29 ani sînt cei mai tentați să afirme că responsabilitatea îi aparține fiecărui cetățean sau intelectualilor și liderilor. Studiile sau statutul ocupațional al respondenților nu influențează asupra opțiunilor de răspuns – marea majoritate atribuie responsabilitatea pentru soluționarea problemelor existente statului. Studiile sînt criteriul care influențează într-o oarecare măsură atribuirea acestor responsabilități liderilor sau persoanelor cu influență din localitate, însă nu în sensul sporirii responsabilității sau inițiativei. Odată cu creșterea nivelului de studii scade numărul respondenților care atribuie responsabilitatea pentru rezolvarea problemelor comunitare liderilor și/sau intelectualilor, doar 4,3% din respondenții cu studii superioare consideră că intelectualii, liderii trebuie să elaboreze programe de dezvoltare comunitară prin contribuția proprie. Aceasta vine să confirme încă odată ideea că oamenii nu vor să-și asume responsabilități pentru problemele comunitare lăsîndu-le pe seama statului. Mediul de reședință influențează asupra opiniilor respondenților vizavi de această problemă: locuitorii mediului rural sînt mai tentați să fiecare cetățean ar trebui să se implice în soluționarea problemelor existente în localitate – doi respondenți din zece aleg această opțiune, în localitățile urbane doar 5% sînt de această părere. Situația diferă și în ceea ce privește atribuirea responsabilităților respective unor lideri sau intelectuali de în localitate – în mediul rural circa fiecare a zecea persoană obține pentru aceasta, pe cînd în mediul urban procentul este la nivelul marjei de eroare - 3,2%. Locuitorii urbanelor au un mod de viață mai atomizat comparativ cu cel al localităților rurale.

Tabel 3. Cine credeți că ar trebui să soluționeze problemele din localitatea Dvs.

vîrsta instituția responsabilă	Statul	Populația	Fiecare cetățean	Intelectualii, liderii	Nu știu
16-24 ani	62,3%	15,1%	8,8%	5,7%	8,2%
25-29 ani	58,7%	7,5%	15,6%	14,7%	3,7%
30-39 ani	69,1%	13,6%	9,1%	4,5%	3,6%
40-49 ani	58,4%	15,7%	14,6%	5,7%	3,7%
50-64 ani	68,1%	14,4%	10,1%	4,0%	3,4%
65+ ani	72,7%	12,9%	10,8%	2,2%	1,4%

Sursa: elaborat de autor

În concluzie putem spune că importanța sistemului de învățământ în contextul temei cercetate constă în faptul că în cadrul lui se formează personalul managerial care contribuie la organizarea interacțiunilor sociale, politice și de altă natură ale oamenilor. Acești specialiști care ar trebui să fie capabili să înțeleagă profund aspectele sociale ale interacțiunii sociale și personale în diferite sfere ale vieții societății, să analizeze procesele și problemele sociale și să găsească căile de rezolvare ale lor.

Bibliografie:

1. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133296&lang=ro# accesat 15 mai 2023
2. Sociology Review, vol.10, n.3 2001, Collins Educational
3. www.statistica.md
4. Zamfir C. "Va mai fi sociologia românească la fel?"// Sociologie Românească vol.IX, Nr.4 a. 2011

Лариса ХИЖНЯК

доктор соціологічних наук, професор,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

КОМУНІКАТИВНИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА ЗГУРТОВАНOSTІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах російсько-української війни риторичним виглядає питання «Комунікаційна стратегія громади: тренд чи необхідність?» [2]. При цьому дискусійними залишаються питання: Чому стратегія розвитку територіальної громади має концентруватися на соціальній консолідації і згуртованості територіальної спільноти і включати і комунікаційну стратегію? Чому для

ефективного функціонування громади важлива доступність інформації для громадян з питань діяльності і стратегії розвитку територіальної громади? Чому комунікація як важливий аспект життя територіальної громади не повинна зводитись лише до процесу інформування громадськості про вже прийняті рішення чи реалізовані проєкти? Чому сайт територіальної громади має бути активним, із оперативним розміщенням актуальної соціальної інформації? Чим відрізняється комунікаційний план від стратегії розвитку громади та чому громаді потрібні обидва документи? Як комунікативні стратегії можуть сприяти перетворенню територіальної громади із об'єкта управління на суб'єкт, здатний самостійно забезпечувати свою життєздатність і спроможність до розвитку згідно викликам війни?

Механізми формування соціальної консолідації та згуртованості територіальних громад як нових локальних спільнот активно досліджуються науковцями [1]. Наразі зростає роль комунікативних стратегій у встановленні перспективних напрямів цифрової трансформації територіальних громад, визнається потреба формування комунікативного потенціалу місцевого самоврядування. Стратегування та його комунікативний супровід пропонується проводити, по-перше, через партнерське узгодження трьохрівневої системи стратегічного планування: державна стратегія – регіональні стратегії – стратегії громад, а по-друге, з урахуванням специфічних характеристик функціональних типів територій для відновлення, виділяючи при цьому «території відновлення, полюси економічного зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку» [6, с. 57].

І. Шульський обґрунтовує необхідність «впровадження нових підходів до публічного управління розвитком територіальних громад; використання у практичній діяльності органів публічного управління практик брендингу міст, бенчмаркінгу, краудсорсингу, аутсорсингу, коучингу» [9, с. 220]. З розширенням прав територіальних громад внаслідок реформи децентралізації актуальною є організація якісних соціальних послуг для нових соціальних груп, серед яких внутрішньо переміщені особи, ветерани АТО, військові, постраждалі від воєнного конфлікту [8].

В умовах війни відбуваються зрушення в громадській участі та громадському контролі.

По-перше, інструментальна структура комунікації переходить до online-формату, тобто у комунікуванні місцевої влади зростає роль соціальних мереж та месенджерів, завдяки яким подаються новини і звернення громадян щодо вирішення їх повсякденних проблем і задоволення базових потреб, також проводяться опитування з різних питань забезпечення життєдіяльності громади.

По-друге, відбуваються зміни в забезпеченні функціонування інформаційно-комунікаційних систем і зростає потреба у роз'ясненні чутливої інформації щодо розвитку громади й певних інформаційно-комунікативних обмежень, пов'язаних з війною (закритість деяких реєстрів та доступ до рішень) [7, с. 239-243].

Комунікативна стратегія розвитку територіальної громади має бути спрямована на забезпечення консолідації і згуртованості, що вимагає прагматичного стратегічного партнерства між її основними учасниками на основі співпраці і взаємної відповідальності в рамках спільних зусиль по досягненню одних і тих же, або близьких, взаємно узгоджених і прийнятних цілей (таблиця 1).

Таблиця 1.

Роль різних учасників у розробці та реалізації комунікативної стратегії розвитку територіальної громади*

№ з/п	Основні учасники розробки та реалізації комунікативної стратегії	Функціонал учасників	Шляхи активізації залучення учасників до розробки та реалізації комунікативної стратегії розвитку громади
	військові адміністрації	керівництво у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки й порядку	створення безпечових умов життєдіяльності громади; мобілізація допомоги територіальній обороні та ЗСУ
	органи місцевого самоврядування	створення й наповнення офіційного сайту громади; розробка правил, принципів налагодження конструктивного діалогу та партнерства в територіальній громаді між владою, громадськістю та бізнесом	координація роботи по розробці комунікативного плану і стратегії розвитку громади; зміна ідеології надання адміністративних послуг членам громади згідно нових викликів (війни); створення центрів надання консультативної допомоги соціально вразливим групам, у т.ч. новим; мобілізація допомоги

			територіальній обороні та ЗСУ
	активна громадськість	організація громадського контролю в системі публічного управління	участь у розробці комунікативного плану і стратегії розвитку громади; участь в мобілізації допомоги ЗСУ; участь в обліку та розподілі гуманітарної та благодійної допомоги; мобілізація допомоги територіальній обороні та ЗСУ
	місцевий бізнес	поєднання економічної ефективності і соціальної відповідальності	участь у розробці комунікативного плану і стратегії розвитку громади; у реалізації проєктів розвитку громади; допомога територіальній обороні та ЗСУ
	соціологи в якості експертів, консультантів	вивчення проблем членів об'єднаних громад, умов підтримки ними задумів і рішень громади	участь у розробці комунікативного плану і стратегії розвитку громади; інформаційно-аналітичні матеріали для прийняття управлінських рішень щодо функціонування й розвитку громади; консалтинг органів місцевого самоврядування; розробка PR-технологій лобіювання інтересів та формування іміджу громади

*Розроблено авторкою на основі джерел [3-5]

Перспективним напрямком подальших наукових досліджень має стати вивчення проблем комунікування в самій територіальній громаді і територіальної громади із зовнішнім світом в умовах післявоєнної розбудови із застосуванням відповідних PR-технологій. А це передбачає подальший

розвиток теорії стратегування та розробку комунікативних засад сприяння консолідації та згуртованості територіальних громад.

Література:

1. Дейнеко О. О. Об'єднані територіальні громади як нові локальні спільноти в Україні: механізми формування соціальної згуртованості. *Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право.* 2021. № 1 (49). С. 14-21.
2. Комунікаційна стратегія громади: тренд чи необхідність? 2020. <https://gurt.org.ua/news/informator/59429/>
3. Лозовська К. С. Комунікаційні стратегії як інструмент налагодження ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування і суспільства. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2019. № 3 (22). С. 203-211. <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/3/26.pdf>
4. Лушагіна Т. В., Матвієнків С. М. Індекс інформування в об'єднаних територіальних громадах на прикладі Миколаївської та Івано-Франківської областей. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки.* 2021. С. 55-63.
5. Максименко А. О., Куропась І. С. Комунікаційний ресурс об'єднаних територіальних громад (на прикладі аналізу фейсбук-сторінок сільських ОТГ Карпатського регіону). *Маркетинг і цифрові технології* [S.l.], v. 3, n. 3, p. 43-55, вер. 2019. <https://mdt-oru.com.ua/index.php/mdt/article/view/76>
6. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>
7. Приходченко Л. Особливості здійснення громадського контролю під час воєнного стану в Україні: інформаційно-комунікаційна взаємодія. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 6(12). С. 234-245. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5094/5123>
8. Решетова Г. І. Європейський досвід забезпечення соціальними послугами територіальних громад. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 3(9). С. 530-542. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5782/5815>
9. Шульський І. В. Публічне управління розвитком територіальних громад. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 7(13). С. 220-231.

Тетяна КАМЕНСЬКА

доктор соціологічних наук, професор

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

ПЕРЕВІРКА ЧАСОМ СОЛІДАРНОСТІ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Солідарність – це як *стан*, як усталений принцип продуктивного реагування населення на загальні норми, вимоги та виклики у суспільстві або у розширеному об'єднанні держав, яким є сучасний Євросоюз і до якого прагне Україна. А безпосередньо «консолідація» означає процес формування цього стану «солідарності». Наявність солідарності між людьми у національних державах є найбільш спрощеним варіантом єднання усіх прошарків

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

суспільства. Таким прикладом у Європі є Польща, Греція як моноетнічні та одноконфесійні держави. На Сході такою є Японія. Поява в моноетнічній країні в недалекому минулому хоча б релігійного розколу вже заклало підґрунтя для спротиву й роз'єднання, яке проходило крізь усі соціальні верстви та прошарки населення – від аристократії до соціальних аутсайдерів.

Як писав німецький соціолог Ф. Тьоніс про розвиток європейського людства – «від спільноти (Gemeinschaft) до суспільства (Gesellschaft)», – що капіталізм з його розрахунками плюсів та мінусів з часом стане розбійничою діяльністю («räuberische Tätigkeit») і антагоністичні протиріччя між різними класами призведуть до саморозмежування суспільства; у буржуазному суспільстві значними стануть «брехня» і «сила». Але ще з другої половини ХХ століття розвинуті європейські держави, ігноруючи прогнози Ф. Тьонніса, а також М. Вебера (про зростання насильства як невід'ємної складової капіталізму), філософа Е. Гуссерля (про скептицизм та кризу європейського людства), утворюють Європейський Союз, досягають стану консолідації на міждержавному рівні у Європі.

Таким своєрідним підсумковим аналізом стану консолідації у ЄС можна вважати виступ экс-бундесканцлерки Німеччини А. Меркель (яка була на цій посаді вже 11 років) перед Європейським Парламентом 13 листопада 2018 року у Страсбурзі. Почала вона з того, що назвала події утворення ЄС півстоліття тому «beispillose Kühnheit», що можна перекласти як «безпрецедентна сміливість», або ще слово «kühn» має значення «ризиковий». Після підсумків позитивних досягнень ЄС за півстоліття вона визначила і основні проблеми ЄС. Останнє підтверджує, що ризики ще не минули.

Солідарність ЄС, яка ґрунтується на толерантності, розвивається у напрямку «подолання національного егоїзму». Але ті галузі, які А. Меркель назвала як найактуальніші для ЄС – захист клімату та толерантність до мігрантів, – виходять за межі повноважень народів ЄС.

Кліматичні явища, як наприклад «Ель-Ніньо», створюють екологічні катастрофи з великими економічними та людськими втратами, і головне, що екологічні порушення відбуваються в одному місці, а наслідки відбиваються у протилежному напрямку, на територіях віддалених країн.

Другий напрямок – формування в європейців толерантності до біженців через подолання національного егоїзму – стикається з цілою низкою перепонів, які не залежать від європейців. Це кардинальні мовні, етнокультурні та етнорелігійні відмінності між європейцями та біженцями з мусульманських та інших азіатських країн. І складність виходу з цього глухого кута для європейців підкреслили біженці з України. Безумовно, з ними у європейців також виникала напруга, але наші сусіди по континенту побачили, що ми – люди с європейськими цінностями, з розвиненими здібностями до європейських мов. Можна припустити, що міграційні потоки українців дали

європейцям можливість порівняти й уявити: а чи зможуть вони досягти своїх амбіційних цілей консолідації в ЄС при такій зовнішній міграції зі Сходу.

Крім соціально-політичних проблем консолідації серед громадян ЄС, сучасна реальність, на наш погляд, актуалізує ще одну соціально-психологічну загрозу – це поглиблення роз'єднання європейців на тлі «кібернетично обумовленої фізичної самотності».

Як відомо, європейці у порівнянні з мігрантами зі Сходу, та навіть у порівнянні з українцями, наділені стриманістю, ненав'язливістю, повагою до особистісної свободи, що робило для них поняття «самотності» менш загрозливим станом, ніж для українців. Відомо, що стан самотності визначається у взаємопротилежних значеннях:

- як захисна незалежність, спокій для творчості (якщо ця самотність не є нав'язаною, вимушеною);

- як покарання, як негативна життєва ситуація.

Сучасний американський психолог екзистенціалістського напрямку Кларк Мустакас (1923-2012 рр.) вважав самотність системою захисних механізмів. А Е. Кляйненберг, відомий своїм так званим «новим соціальним експериментом» «solo living» [2] («життя соло»), називав її розповсюдження логічним наслідком урбанізації, що сприяє: розвитку свободи від партнера; використанню власних ресурсів на свій розсуд, коли це економічно доцільно; розповсюдженню гедонізму та індивідуальної свободи. Безумовно, зростання тривалості життя призводить до збільшення числа самотніх, зокрема, поширюється таке явище, як самотність в літньому віці і, як наслідок, з'являються субкультури «самотніх людей».

А, наприклад, німецька жінка-психіатр Фріда Фромм-Рейхман в 1959 році в роботі «Самотність» вважала її екстремальним станом: «Тип самотності, який я маю на увазі, – руйнівний, він у кінцевому результаті призводить до розвитку психотичних станів. Самотність перетворює людей на емоційно паралізованих і безпомічних» [1, с. 154].

Заглиблюючись у психіатрію, бачимо, як Е. Берн розвиває ефект від самотності до такої патології, як соціопатична поведінка, яка має досить жахливі наслідки. Це і не фізична самотність, і не психологічна, а якась екзистенційна; в тому плані, що люди в такому стані не враховують собі подібних навіть з числа батьків, родичів та близьких. Близька за симптомами до соціопатії і соціальна ангедонія – це самотність ще й з соціальної тривожністю.

Такий дуже короткий екскурс до проблеми самотності лише в психологічній галузі (не враховуючи філософські погляди, соціологічні, релігійні, культурологічні, художні та мистецтвознавчі) наводить нас на думку, що проблема самотності ще більше поглиблюється у зв'язку з розвитком смарт-електроніки та інтернет-мережі. Ми називаємо її

«кібернетично обумовлена фізична самотність». Визначаємо її як відокремленість індивідів від людського оточення на рівні прямого «живого» візуального та вербального спілкування при тому, що вони за допомогою смартфонів отримують візуальний, письмовий та звуковий зв'язки, але на відстані від людей і опосередковано. Це не суто європейська проблема, але вона, на наш погляд, посилює схильність європейців до індивідуалізації, невтручання в приватне життя, від яких недалеко до байдужості. А це, в свою чергу, ще більше буде переробляти їх консолідацію в ЄС на утопію. А якщо мігранти виявляться більш консолідованими, – то і на антиутопію.

Література:

1. Ларс Фр. Г. Свендсен Філософія самотності. Пер. з норвезьк. Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка Центр, 2017. 208 с.
2. Klinenberg E. Going Solo: The Extraordinary Rise and Surprising Appeal of Living Alone. N.-Y.: The Penguin Press, 2012. 288 p.

Людмила КАЛАШНИКОВА

доктор соціологічних наук, професор

Криворізький державний педагогічний університет, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕАЛІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Освіта є базовим елементом людського розвитку, що нерозривно пов'язаний з усіма ключовими сферами суспільного буття. Протягом останніх кількох років вітчизняна система освіти зазнала кардинальних змін, спершу пов'язаних з пандемією, а згодом із початком повномасштабної російсько-української війни. Відтак до традиційних освітніх ризиків, а саме *політико-правових* (модернізація законодавства внаслідок зміни пріоритетів/стратегій державної політики в галузі освіти тощо), *фінансово-економічних* (недостатність бюджетування; недосконалість механізмів залучення коштів грантодавців й т. д.), *організаційно-технічних* (територіальна та фізична недоступність; невідповідність організаційної структури закладів освіти їх цілям, завданням і функціям; недостатність матеріально-технічного забезпечення і т. ін.) та *кадрових* (зниження рівня професійно-кваліфікаційної підготовки; демотивація освітян; плинність кадрів тощо) [7; 8], додалися *нові*, такі як небезпечність освітнього простору, навчання на тимчасово окупованих та прифронтових територіях, неможливість завершення розпочатого реформування нової української школи, наявні освітні втрати, масовий дистрес, надмірне навантаження через одночасне навчання за кордоном і в

Україні за несинхронізованими програмами, мовний бар'єр в інтеграційних класах і студентських групах, призупинення трудових відносин з частиною освітян, що виїхали за кордон, виялові відключення світла та відсутність Інтернет-з'єднання, мобільного зв'язку, неможливість проведення зовнішнього незалежного оцінювання цьогоріч і заміна його на комп'ютерний національний мультипредметний тест тощо.

Процедура оцінки ризиків передбачає вимірювання обсягу шкоди і завданих збитків внаслідок настання небезпек й має на меті з'ясування можливостей управління ними. Часто-густо в реальному житті реалізація такої оцінки спонукає до вироблення інсайтів щодо повного чи часткового усунення дії небезпек, а також мінімізації їх негативних наслідків та залишкових ризиків. Провідним обов'язком державних органів влади, а також адміністрації будь-якого закладу освіти є забезпечення освітнього процесу для всіх його учасників. Саме тому доречним є долучення до оцінки ризиків як педагогічних, науково-педагогічних працівників, так і учнів, студентів та їх батьків (опікунів чи довірених осіб), зокрема йдеться про консультування на всіх етапах оцінки. Здебільшого вважається, що особи, обізнані в проведенні оцінки ризиків, є компетентними у наданні рекомендацій щодо заходів управління ними. Відтак, такий формат проведення оцінки ризиків у системі освіти передбачає підвищення ефективності ризик-контролю у цій сфері.

Оцінку ризиків слід починати з виявлення небезпек, оцінювання ймовірності їх настання, далі передбачається обґрунтування вибору заходів їх усунення і мінімізації наслідків. Наступним кроком є перевірка достатності й ефективності вжитих заходів, встановлення необхідності вжитку додаткових заходів, визначення їх пріоритетності, а також превенція появи нових ризиків. Проведення соціологічних моніторингових досліджень на кожному з етапів оцінки із залученням учасників освітнього процесу дозволяє реалізовувати діагностичну, аналітико-прогностичну, інформативну, а відтак й управлінську функцію [3].

Від початку війни фахівці-соціологи активно долучилися до проведення емпіричних соціологічних досліджень небезпек, загроз і ризиків, які чатують на учасників освітнього процесу. Зокрема, йдеться про проекти, реалізовані Державною службою якості освіти України спільно з Національним агентством забезпечення якості вищої освіти [9], соціологічною групою «Рейтинг» [5], аналітичним центром Cedos за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» [2], аналітичним центром «ОсвітАналітика» Київського університету ім. Б. Грінченка [1], Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» спільно з Міністерством освіти і науки України [4], Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва разом з Київським міжнародним інститутом соціології [6] та ін. На думку аналітиків та експертів, переважна більшість освітніх ризиків спричинена людськими втратами,

неможливістю відновлення більшості освітніх закладів та їх матеріально-технічної бази після фізичних руйнувань внаслідок бомбардувань, відсутністю облаштованих укриттів у тих закладах, які функціонують сьогодні, особливо у прифронтових областях. Не менш актуальними проблемами є пропуски занять внаслідок постійних повітряних тривог, відключення електроенергії, Інтернету, мобільного зв'язку, браку технічних засобів навчання та належно облаштованих робочих місць. Особливої уваги потребують учні і студенти вразливих груп (ті, що проживають у сільській місцевості, на тимчасово окупованих територіях, мають статус осіб з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщених осіб, походять з родин, де є військовослужбовці чи загиблі під час війни, зокрема батьки). Реформа нової української школи і створення мережі старших шкіл (ліцеїв), спроможних надавати профільну середню освіту, потребує перегляду у світлі реальних запитів регіональних ринків праці щодо підготовки фахівців для повоєнної відбудови України.

Звісно, що перелік освітніх ризиків, озвучений соціологами у чисельних звітах й аналітичних записках, не є достатнім чи вичерпним. А більшість тих заходів, що реалізуються сьогодні державними органами влади та адміністраціями освітніх закладів, носить характер ситуативного, несистемного вирішення проблем. Безумовно, освітні втрати, пов'язані з прогалинами у навчанні сьогодні, негативно вплинуть на якість освіти в майбутньому й потребуватимуть реалізації компенсаторних заходів. Проте, з огляду на те, що війна досі триває, щонайменше треба слідувати прислів'ю «попереджений – значить озброєний» (від лат. praemonitus, praemunitus), а отже провідним завданням соціологів у процесі оцінки ризиків освітнього середовища залишається відстеження ситуації, моніторинг рівня її критичності, залучення експертів з суміжних областей для розробки рішень щодо управління ризиками у сфері освіти.

Література:

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
2. Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи / Когут І., Нікуліна О., Сирбу О., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Київ : Cedos, Міжнародний фонд «Відродження», 2023. 140 с. URL : https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf.
3. Калашнікова Л. В. Соціологічний моніторинг безпеки життєдіяльності особистості. *Український соціум*. 2017. № 1. С. 49-59.
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці : «Букрек». 2022. 140 с.
5. Проблеми український дітей під час війни (27 січня – 1 лютого 2023). *Дослідження. Соціологічна група «Рейтинг»*. 2023. 55 с. URL : https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ucap_children_012023.pdf.

6. Результати опитування «Між якістю та безпечністю: шкільна освіта та вступ в умовах війни». Київ : Фонд «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва», 2023. 20 с.
URL : <https://dif.org.ua/uploads/pdf/127632073464d536f44efab1.00636277.pdf>.
7. Хмелєвська О. М. Освітні ризики у контексті людського розвитку. *Demography and Social Economy*. 2016. № 3 (28). С. 145-157.
8. Черненко Н. М. Аналіз та класифікація вірогідних ризиків у галузі освіти. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2014. № 7. С. 179-183.
9. Яку форму навчання обирають заклади фахової передвищої та вищої освіти: результати опитування. *Державна служба якості освіти України*. 26 серпня 2022.
URL : <https://sqe.gov.ua/yaku-formu-navchannya-obirayut-zakladi-f/>.

Євген БОРИНШТЕЙН

*доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського», Україна*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФУНДАМЕНТ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

У ХХІ столітті поняття «капітал» стало глобальним, оскільки воно дозволяє всебічно досліджувати різновекторні фактори (в тому числі й соціокультурні) розвитку суспільства та економіки. Виходячи з цього під капіталом я розумію будь-які активи, які можуть накопичуватися, приносити матеріальний (чи якийсь інший) дохід, передаватися, а також володіє такими властивостями, як конвертованість і здатність до збільшення. Таке широке розуміння даної категорії надає можливість аналізувати різноманітний спектр різних форм капіталу. Але саме соціокультурний капітал є основою розвитку сучасного суспільства, його інтелектуальних та соціогуманітарних навичок.

При дослідженні сутності соціокультурного капіталу роду необхідним є звернення до основних теоретиків концепції соціального капіталу, яка виступає теоретико-методологічною основою для аналізу даного явища сучасності. Теорія соціального капіталу акцентує свою увагу на власне соціальних зв'язках, в той час як дослідження соціокультурного капіталу передбачає враховувати його нормативно-ціннісну та культурну складові, а саме: норми, правила, цінності, установки, традиції конкретного співтовариства, культура, цивілізація, мораль.

Серед дослідників теорії соціального капіталу виділяються праці Л. Дж. Ханіфана, який ввів поняття «соціальний капітал», П. Бурдьє, котрий розробив першу розгорнуту теорію соціального капіталу, Дж. Коулмана, що обґрунтував взаємозв'язок соціального капіталу і соціальної структури,

Р. Патнама, який актуалізував проблему соціального капіталу в сучасному американському суспільстві, а також Ф. Фукуями, що зосередив увагу на тісному взаємозв'язку між рівнем соціального капіталу суспільства і розвитком економіки.

Акцент на формуванні соціокультурного капіталу роду в закритій формі зумовив необхідність звернення до робіт, які зачіпають проблему закритого соціального капіталу. Це роботи Р. С. Берта, М. Вулкока і С. Зрітера, Н. Ліна, А.Портеса, М. Сміта, М. Феннеми та інших.

Взагалі фундаментом поняття «капітал» є співвідношення категорій «соціальне» і «культурне» в інтерпретації капіталу та розуміння капіталу в гуманітарній площині. В сучасному науковому знанні термін «соціокультурне» активно використовується в різних аспектах гуманітарного знання, але вироблення його стійкого трактування знаходиться в теоретичному пошуку. Я є прихильником точки зору П. Сорокіна, яка об'єднує «соціокультурне» в єдине розуміння, підкреслюючи паритетність соціального і культурного. Основу соціокультурного, на переконання П. О. Сорокіна, представляє інтегральна цілісність соціуму, культури і особистості [1, с. 190-193].

Як мені здається, в рамках розуміння соціокультурного капіталу можна говорити, що соціальне орієнтоване на організацію колективної діяльності, а культурне ґрунтується на ціннісно-детермінованих нормах упорядкування спільного існування людей. Тому поняття соціокультурний припускає, що соціальні та культурні начала представляють синтез, взаємозумовлені та повністю зрощені в єдиній функціональній цілісності.

Таким чином, термін соціокультурне утворюється інтеграцією понять соціальне і культурне, що обумовлено необхідністю взаємного співвіднесення соціальних і культурних характеристик явища, що мають внутрішню єдність всіх елементів і властивостей з усіма різноманітними зв'язками і відносинами. Дані обставини пояснюють необхідність включення в категоріальний апарат гуманітарних наук терміна соціокультурний капітал.

Але коли ми будемо розглядати соціокультурний капітал людини, то увага зосередиться саме на системі ціннісних орієнтацій. Зазначимо, що особистість засвоює соціальні норми, вибудовує ціннісні орієнтації в суспільстві. У той же час індивідууми і спільноти породжують нові способи взаємодії, створюють культурні цінності, генеруючи і актуалізуючи тим самим соціокультурний капітал. Тому діалектика соціокультурного капіталу особистості і соціокультурного середовища виражається в наступному: з одного боку, за допомогою посилення особистістю власної соціальної значущості (соціальної капіталізації) цей процес детермінує соціокультурне середовище, з іншого боку, соціокультурне середовище визначає міру і спосіб розвитку особистості та суб'єктів соціокультурної сфери. Соціокультурний

капітал розвивається в процесі взаємодії особистостей, соціальних груп, соціумів, за рахунок аккумуляції, ретрансляції, передачі, збереження і поширення культури.

Дж. Колеман відзначив значення суб'єктивних і об'єктивних ресурсів особистості при формуванні її соціокультурного капіталу. До об'єктивних ресурсів слід віднести морально-етичні та культурні норми, практики соціальних інститутів і т. п., а до внутрішніх – потенціал самої особистості і її готовність до соціокультурної інтеграції [2, с. 94-120].

Генерування соціокультурного капіталу особистості залежить від стану здоров'я людини, природних даних, спадковості, які розвиваються за певних обставин, що створюються соціокультурною діяльністю. Різноманітні індивідуальні та групові форми, варіативний зміст діяльності установ соціокультурної сфери транслюють соціальний досвід, культурні цінності, накопичені усвідомлені людством знання, зберігаючи спадкоємність і забезпечуючи розвиток особистості і суспільства в цілому. Соціокультурний капітал схильний до динамічних змін. Якщо його не використовувати, він буде перебувати в стані стагнації або може зовсім зникнути. Але якщо його активізувати, він стане невичерпним ресурсом. Тому генерування соціокультурного капіталу забезпечується насамперед активною діяльністю різних тригерів (індивідуальних, групових, масових) у полі соціокультурних практик уповноважених спеціалізованих установ.

Соціокультурний капітал існує на особистісному і суспільному рівнях, які взаємно збагачуються, проявляючись як ресурси індивідуальних і колективних суб'єктів соціально-культурної діяльності. Неекспліковані і формалізовані знання входять в комплекс структурних елементів соціокультурного капіталу на особистісному рівні: нормативно-регулятивні ціннісні особистісні домінанти, соціокультурна ідентичність, спосіб життя, габітус, освітні та дозвілєві кваліфікації, різні конструкції форм та змісту соціальної взаємодії, успадковані і набуті здібності і т.д. взаємодія особистостей утворює суспільний рівень соціокультурного капіталу. Цей рівень відображений в історично сформованій трансляції культури. Різні знакові системи культури, її мови і символи зберігають, дозволяють осмислити і прийняти культурну спадщину кожному окремому індивіду і суспільству в цілому.

Особистість долучається до об'єктивованого на суспільному рівні соціокультурного капіталу через різні інституційні форми соціально - культурної діяльності. Людина формує свої особисті ресурси, свій капітал, розвивається і самореалізується. Особистий соціокультурний капітал вимагає неодмінної актуалізації, інакше він вичерпується як ресурс. А генерування соціокультурного капіталу на суспільному рівні здійснюється завдяки причетності до нього особистостей. Існування соціокультурного капіталу на

суспільному і особистісному рівні взаємообумовлено. Людина проявляє різну ступінь соціокультурної активності: максимумом чого є створення культурних благ. Відповідно відбувається процес генерування соціокультурного капіталу. Чим більш сприятливі умови соціокультурної діяльності, тим більше людина має можливостей для накопичення і формування капіталу. Соціокультурний капітал проявляється як результат унікальних вроджених і набутих особистісних властивостей, здібностей, знань, а працює, приносить дивіденди тоді, коли викликає інтерес.

І саме система ціннісних орієнтацій особистості є фундаментом соціокультурного капіталу особистості. В системі ціннісних орієнтацій особистості особливе місце займають загальнолюдські цінності, які продукують ціннісне значення предметів, явищ, ідей для світової спільноти. До загальнолюдських цінностей відносяться: по-перше, соціально-політичні та моральні принципи, що розділяються більшістю світової спільноти. По-друге, це загальнолюдські ідеали, спільні цілі людей і основні засоби їх досягнення (соціальна справедливість, людська гідність, тощо). Особливо це є важливим у сьогоденні як для України, так і для світового співтовариства, коли завдяки російській агресії саме моральна площина існування людства знаходиться під загрозою. Саме тому є вирішально-значущою система ціннісних орієнтацій особистості у створенні, формуванні та розвитку соціокультурного капіталу.

Література:

1. Sorokin P. *Social and cultural dynamics: a study of change in major systems of art, truth, ethics, law and social relationships*. London: Owen, 1959. 750 p.
2. Coleman J. *Social Capital in the Creation of Human Capital*. *American Journal of Sociology Supplement*, 1988. P. 94–120.

Максим КАСЯНЧУК

науковий співробітник, докторант

Інститут соціології НАН України, Україна

ЕТНІЧНИЙ ВИМІР У ЗМІНАХ СТАВЛЕННЯ ЕСТОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ЛГБТ-ПРОБЛЕМАТИКИ

Естонія є країною на півночі Східної Європи, її економіка вважається за найбільш успішну серед пост-радянських країн ^[1]. Естонію характеризує низький рівень корупції та висока довіра населення до влади. Попри це Естонія має інститут негромадянства (т. з. «сірі паспорти» людей, які не змогли довести своє право бути громадянином), а все населення поділено на дві основні громади — естономовні (приблизно 70%) та іншомовні, серед

останніх домінують російськомовні. Належність до етнічних громад *de facto* визначає рівень життя, місце проживання та доступ до освіти.

Це також єдина країна в регіоні, де одностатеві пари мають право на укладення цивільного партнерства (Закон про спільне проживання від 09.10.2014 р. і чинний з 01.01.2016 р.) та гендерно-нейтрального шлюбу (Закон про сім'ю в редакції від 01.07.2023 р., яка набуває чинності з 01.01.2024 р.).

Дані про ставлення естонського суспільства до ЛГБТ можна отримати з кількох джерел — опитування CRONOS, WVS, ESS, Центру прав людини (ест. Inimõiguste keskus, <https://humanrights.ee>), а також Фонду «Ліберальний громадянин» (ест. SA Liberaalne kodanik, <https://salk.ee>). У цій публікації ми представимо тільки частину даних з фокусом на відмінностях найбільших етнічних громад країни.

Рис. 1 указує на зв'язки між прийняттям батьківства гомосексуальних пар і мовою, почуттям гордості через наявність естонського громадянства, деякими іншими ознаками «справжнього естонця».

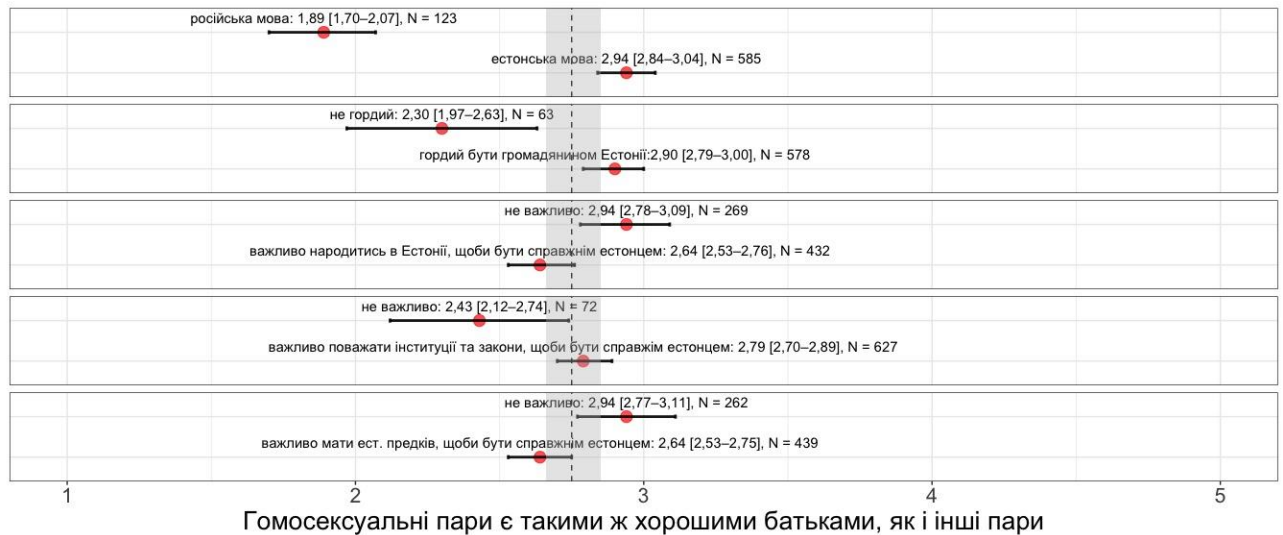

Рис. 1 Зв'язок відповідей на питання про ставлення населення Естонії до батьківства одностатевих пар (шкала від 1 — «повністю не згоден» до 5 — «повністю згоден») з деякими іншими змінними. Дані CRONOS, хвиля 1, 2019 р. ^[2] проаналізовано та рисунок створено автором. Точки та горизонтальні риски позначають середнє та межі 95% ДІ в окремих підгрупах, переривчаста лінія та сіре поле показують середнє та межі 95% ДІ для всієї вибірки (2,75 [2,66–2,85], N = 708)

Дані п'ятої хвилі CRONOS'у ^[3] показують зв'язок із суспільно-політичною активністю — люди, які підписували ті чи інші петиції, виявляють більшу підтримку права одностатевих пар на адопцію. Дані WVS показують (Рис. 2),

що від 1997 по 2019 рр. прийняття гомосексуальності закономірно зросло в естонській громаді, тоді як серед російськомовних не змінювалось.

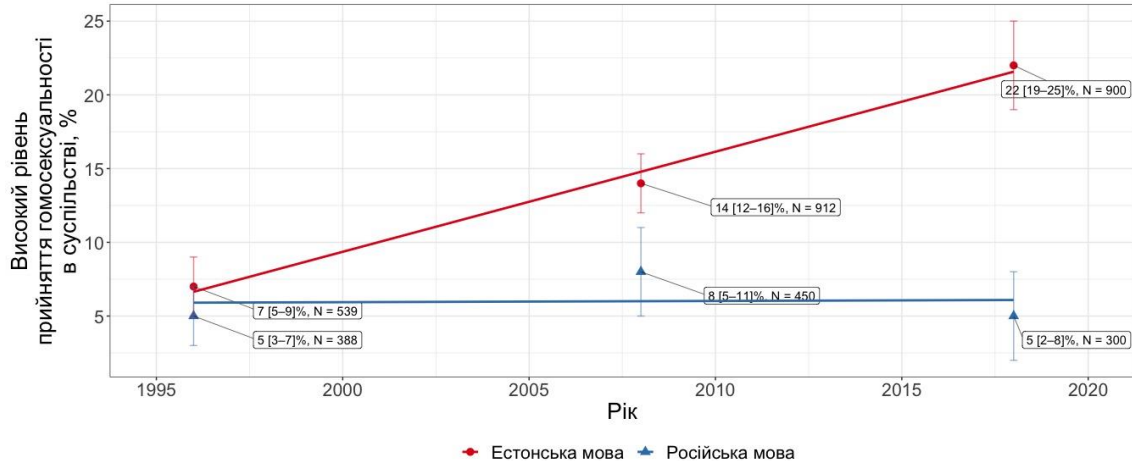

Рис. 2 Зв'язок відсотка респондентів з високим ступенем прийняття гомосексуальності в естонському суспільстві та мовою домашнього спілкування. Дані раундів 3, 6 і 7 опитувань WVS / EVS [4,5] проаналізовано та рисунок створено автором. Точки позначають середні у відповідній підгрупі, а вертикальні риски — межі 95% ДІ, лінії візуалізують лінійні регресії в кожній з мовних підгруп

Опитування Центру прав людини вказують також, що з часом збільшуються всі показники толерантності стосовно ЛГБТ, проте існує різниця між двома етнічними спільнотами — неестонці демонструють менше прийняття гомосексуальності. Рис. 3 візуалізує зв'язок між досвідом соціальних контактів з гомосексуалами та рівнем прийняття. Сприйняття гомосексуальності між до 2019 р. не змінювалось, але значуще покращилась між 2019 та 2021 рр. Зміни в досвіді соціальних контактів з ЛГБТ були між 2014 та 2017, а також між 2019 і 2021 рр. в естонській частині, в російськомовній з 2014 по 2019 рік змін не було.

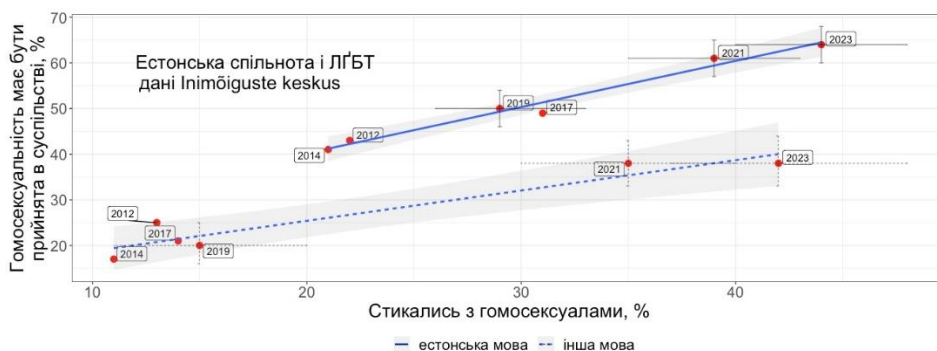

Рис. 3 Взаємозв'язок прийняття гомосексуальності серед двох мовних груп естонського суспільства та досвіду соціальних контактів з ЛГБТ. Рисунок створено автором за даними [6]. Вертикальні і горизонтальні риски

означають 95% ДІ точкових значень, лінії візуалізують розраховані лінійні регресії між двома змінними, сіра заливка представляє 95% ДІ регресії

Опитування Фонду «Ліберальний громадянин» (25.11.2020 р., N = 1001) стосувалось наміру тодішньої консервативної влади провести т. з. сімейний референдум. Ці наміри поляризували населення — половина не вважала референдум за необхідний, так само приблизно половина воліла б закріпити дефініцію шлюбу як суто гетеросексуального інституту. Серед останніх удвічі більше неестонців ніж естонців (81% та 48% відповідно).

Описані явища дають можливість зробити такі **висновки**: (1) зміни прийняття ЛГБТ відбувались у різний спосіб і з різною швидкістю в двох громадах, причому російськомовні демонструють консервативнішу позицію; (2) відмінність перебігу згаданих процесів може бути пов'язана як з відмінним медіа-простором, так і з різною чисельністю ЛГБТ-організацій у різних мовних громадах (російськомовних діють тільки дві, тоді як естонськомовних організацій налічується 13); (3) естонська громада, збільшуючи прийняття ЛГБТ, є неоднорідною — соціально-активніші та ті, хто трактує національність як громадянство, а не в етнічних категоріях, демонструють більшу толерантність.

Література:

1. Mussagulova, A. (2021). Newly independent, path dependent: The impact of the Soviet past on innovation in post-Soviet states. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 43(2), 87–105. <https://doi.org/10.1080/23276665.2020.1805338>
2. *CRONOS Wave 1: Cross-Sectional Online Survey Wave 1 Data (2019). Data file edition 1.1.* (2019). Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC. https://doi.org/https://doi.org/10.21338/cronos1_wave1_e01_1
3. *CRONOS Wave 5: Cross-Sectional Online Survey Wave 5 Data (2019). Data file edition 1.1.* (2019). Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC. https://doi.org/https://doi.org/10.21338/cronos1_wave5_e01_1
4. *EVS/WVS (2022). Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset (Joint EVS/WVS).* (2022). GESIS, Cologne. ZA7505 Data File Version 4.0.0. <https://doi.org/https://doi.org/10.4232/1.14023>
5. *2014. World Values Survey: All Rounds - Country-Pooled Datafile Version.* (2014). Madrid: JD Systems Institute. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>
6. Rünne, E., Grünberg, L., Merusk, K., Pohl, R., & Oblikas, A. (2023). *LGBT (04/2023).* https://humanrights.ee/app/uploads/2023/05/2023-04-LGBT-aruanne_avaldamine.pdf

Елліна ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА
*доктор соціологічних наук, професор,
проректор з освітнього процесу та інвестиційної діяльності
«Хортицька національна академія», Україна*

Юрій МОСАЄВ
*кандидат соціологічних наук, доцент,
«Хортицька національна академія», Україна*

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Реабілітація одна з необхідних складових подальшого гармонійного розвитку для більшості соціальних груп, що формують сучасне українське суспільство. Головним чином зазначений стан речей зумовлений російським повномасштабним вторгненням та деструктивними соціальними процесами, які супроводжують сучасне українське суспільство. Саме через них сьогодні значна частина українського населення потребує реабілітаційних послуг. Незважаючи на актуальність реабілітаційних послуг для різних соціальних прошарків українського суспільства, а саме військовослужбовців та їх родини, слід розглядати в ролі основних бенефіціарів реабілітаційних послуг. За оцінками РНБО, реабілітації потребують тисячі військовослужбовців і цивільних, які поки що отримують належну, але не завжди якісну реабілітаційну допомогу за кордоном. Серед найбільших викликів для оновлення напряму реабілітації – кадри та інфраструктура [1]. Зважаючи на те, що реабілітація військовослужбовців сьогодні актуалізувалась до рівня проблеми національної безпеки на нашу думку назріло питання адміністрування та інституціоналізації реабілітаційних послуг в роботі зі вже згаданими категоріями клієнтів. Головним чином це важливо так як через високий запит на реабілітаційні послуги, з'явилась велика кількість суб'єктів ринку соціального обслуговування, що прагне надавати послуги з медичної, соціальної, психологічної та фізичної реабілітації. Зазначена ситуація породжує проблему не доброчесності під час надання реабілітаційних послуг військовослужбовцям, ветеранам бойових дій та їх родинам. Зазначений стан речей зумовлений тим, що рішення з приводу вибору конкретних реабілітаційних закладів та послуг приймають безпосередньо самі військовослужбовці та члени їх родин. Через те, що вони не мають компетентностей в сфері вибору реабілітаційних програм створюється ситуація, коли недобросовісні оператори ринку реабілітаційних послуг вводять в оману осіб, що потребують реабілітаційних послуг. Як наслідок

держава, органи місцевого самоврядування, благодійні організації та безпосередні військовослужбовці і члени їх родин отримують матеріальні збитки через неефективне використання коштів спрямованих на надання реабілітаційних послуг. В той же час безпосередні військовослужбовці та члени їх родин через неякісно надані реабілітаційні послуги отримують погіршення стану фізичного та ментального здоров'я. Крім негативного впливу на здоров'я можна говорити і проте, що перший негативний досвід у взаємодії з суб'єктами, що надають реабілітаційні послуги можуть призвести до зневіри у всій системі реабілітації. Подібна зневіра з часом може призвести до соціальної ізоляції військовослужбовця та його родини, що з високою вірогідністю призведе до складних життєвих обставин, які будуть мультиплікувати все нові і нові життєві кризи. В зазначеній ситуації військовослужбовцям та членам їх родин важко буде повернутись до гармонійного функціонування в рамках сучасного українського суспільства, що зведе нанівець їх соціальний потенціал.

Зважаючи на особливості адміністративно-територіального устрою України, вважаємо за доцільне створити мережу обласних координаційних центрів з питань реабілітації діючих військовослужбовців і їх родин з метою впорядкування, моніторингу та розвитку системи реабілітації зазначених категорій населення.

Процес впорядкування реабілітації військовослужбовців, ветеранів та їх родин повинен відбуватись шляхом обліку учасників ринку реабілітаційних послуг на регіональному та національному рівнях. Зазначений процес повинен мати відображення у створенні відповідних інформаційних ресурсів, де учасники ринку реабілітаційних послуг можуть надавати інформацію про перелік реабілітаційних послуг, які вони надають військовослужбовцям та членам їх родин.

Моніторинг ринку реабілітаційних послуг військовослужбовців та членів їх родин повинен відбуватись шляхом проведення соціологічних досліджень серед прямих бенефіціарів, які отримали реабілітаційні послуги та операторів ринку реабілітаційних послуг. Соціологічні дослідження можуть використовуватись і для з'ясування попиту на реабілітаційні послуги. Загалом зазначені дослідження повинні стати основою для перерозподілу видатків органів місцевої влади на реабілітацію військовослужбовців та їх родин.

Обласні координаційні центри з питань реабілітації військовослужбовців повинні здійснювати функцію соціального діалогу з іншими координаційними центрами з мультиплікації позитивного досвіду в сфері реабілітації військовослужбовців. В рамках реалізації зазначеного функціоналу координаційні центри повинні проводити наукові конференції, робочі столи, методичні заходи та інші активності спрямовані на активізацію

діяльності суб'єктів з надання реабілітаційних послуг військовослужбовцям та їх родинам.

Діяльність обласних координаційних центрів з питань реабілітації військовослужбовців та їх родин у тому числі може передбачати протидію фізичним та юридичним особам, що практикують не добросовісні практики в сфері всіх видів реабілітації військовослужбовців та їх родин.

Зважаючи на все вище перераховане можна зробити наступні висновки. Попит на реабілітаційні послуги з боку колишніх військовослужбовців та їх родин є великим, але в той же час сам ринок реабілітаційних послуг не є сформованим через брак кадрів, низький рівень методичної грамотності та брак фінансування. Для впорядкування зазначених проблем на регіональному рівні слід створити регіональні координаційні центри з питань реабілітації військовослужбовців та їх родин, які повинні окреслити власний функціонал навколо моніторингу якості та ефективності надання реабілітаційних послуг військовослужбовцям та членам їх родин.

Література:

1. Проблеми реабілітації та повернення до мирного життя військовослужбовців є питанням нацбезпеки – заступник секретаря РНБО. URL. <https://interfax.com.ua/news/general/903756.html>

Ірина ГРАБОВЕЦЬ

*кандидатка соціологічних наук, доцентка,
Криворізький державний педагогічний університет, Україна*

СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ: ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН ТА РИЗИКИ

Кінець ХХ століття ознаменувався кризою усіх рівнів освіти через відчуження особистості в індустріальному суспільстві. Початок ХХІ століття – це пошук нових парадигм і реформування освіти, запровадження Болонського процесу, Нової української школи. Процеси змін торкнулися і вищої школи, оскільки зрозуміло, що трансформація системи освіти має бути комплексною, на усіх рівнях, а не торкатися лише окремої її ланки. Здавалося, теоретики з практиками ось-ось мають досягти консенсусу, але життя внесло свої корективи у цей і без того складний процес: Covid в усьому світі та повномасштабне вторгнення в Україні. Пандемія прискорила процеси, які лише зароджувалися у галузі вищої освіти. Спроби переконати громадськість у необхідності впровадження процесів «дешколяризації», дистантності навчання, «віртуальних» університетів та онлайн-курсів перетворилися на першочергову необхідність, на відповідь викликам сьогодення. Навіть ті, хто

активно критикував дистанційні форми навчання як такі, що ведуть до ще більшого відчуження особистості вже у постіндустріальному суспільстві, визнали необхідність і переваги інструментів такої форми освіти.

Новітні комунікаційні технології, глобалізація ринку праці, модернізація освіти – усе це веде до глобальних змін вищої освіти, яка з інструменту професіоналізації суспільства перетворюється на інструмент європейської інтеграції. Разом з тим, будь яка трансформація тягне за собою і певні ризики, які можна передбачити вже сьогодні. Саме ці ризики дають можливість найконсервативнішим колам освітян стверджувати, що дистанційна освіта – це помилковий шлях, що реальне живе спілкування можливе лише в аудиторії, що жодні гаджети і штучні інтелекти не замінять професіоналізму досвідченого фахівця. Та ми маємо розуміти, насамперед, що дистанційна освіта – це про особисту відповідальність, особисте самоствердження та індивідуальне самовдосконалення.

Загальновідомо, що якщо до кінця XIX століття вимоги до форм виробничо-практичної діяльності змінювалися приблизно з тією ж частотою, що і покоління, то сьогодні окремій людині доводиться кілька разів змінювати спеціалізацію і навіть професію впродовж свого життя. Відбувся істотний розрив між циклом життя людини і циклів життя її занять (спеціалізацій, професій). В умовах тимчасового розриву, пов'язаного з розробкою навчальних матеріалів, навчальних предметів і навчальних дисциплін, необхідність довготривалої підготовки людини до виконання складних видів діяльності перетворилася на самостійну проблему. Мало того, що людина вчиться протягом 15–18 років (що пропорційно її трудовому циклу), але на той час, коли вона засвоїть певний тип діяльності, ця діяльність вже може перестати існувати як суспільно значуща спеціалізація. Цикли життя навчальних програм розійшлися з циклами соціальних і трудових функцій (спеціальностей, професій). Науковці зазначають, що у плані перепідготовки і підвищення професійного рівня фахівця необхідно перейти від принципу стабільності до принципу мобільності [2]. І саме форми дистанційного навчання сприяють реалізації цього принципу.

Щодо негативних аспектів дистанційного навчання, то одним з перших постає питання інтелектуальної власності, оскільки власні напрацювання науковця-викладача потрапляють у відкритий доступ і починають «жити власним життям». Це може створити певні проблеми при бажанні науковця згодом оформити свої напрацювання в окрему роботу – довести власне авторство іноді буває складно.

Також виникає проблема визнання отриманих кваліфікацій студентів. Сьогодні питання якості освіти стоїть дуже гостро, але орієнтація на широкий загальний масовість приводить до певного спрощення подачі матеріалу, що не

завжди йде на користь якості. На думку науковців, саме перехід до масової системи вищої освіти у світі веде до зниження якості вищої освіти [1].

До ризиків дистанційного навчання можна віднести і необхідність зміни освітнього менеджменту та управління вищим навчальним закладом. Освітній процес вийшов з аудиторії за межі встановленого часу проведення занять (за аналогією з поняттям «дешколяризація» можна сьогодні говорити про «деаудиторизацію» освітнього процесу у вищій школі). Лекції існують у відеозапису, завдання студент виконує у зручній для нього час протягом певного встановленого періоду. Як нормувати робочий час викладача? Аудиторне навантаження? Як оцінити академічну доброчесність студента при виконанні завдань?

Це далеко не остаточний перелік ризиків, які несе дистанційне навчання і впровадження «віртуальних» університетів та онлайн-курсів у наше сьогоднішнє. Та переваг у цієї форми набагато більше. Глобалізація та інтернаціоналізація, що сьогодні пронизують усі аспекти життєдіяльності людства, не проходять повз систему освіти, і наше завдання сьогодні віднайти баланс між можливостями та ризиками нових форм, оскільки процес трансформації вищої школи вже розпочато і його не зупинити.

Література:

1. Заячук Ю.Д. Сучасна світова динаміка вищої освіти: експертна оцінка ризиків, *Pedagogika t. XXVII, nr 2, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2018, c. 119-131.*
2. Ілляшук О. Тенденції західної «просвітницької філософії освіти» в контексті сучасного суспільного розвитку // *Філософія освіти. 2013. № 1 (12) – С. 186-209.*
3. Камардаш Н.В. Діалектична взаємодія освіти й суб'єктивності як предмет філософського аналізу // *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії» – Випуск 57 – 2017 – С. 98-103.*

Ліліана ЯРОВА

*докторка політичних наук, професорка,
Національний університет «Одеська юридична академія», Україна*

Євгенія ПРОХОРЕНКО

*кандидатка соціологічних наук, доцентка,
Національний університет «Одеська юридична академія», Україна*

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Соціальний діалог є важливим процесом визначення та зближення позицій основних учасників соціально-економічних відносин. Дане поняття

*ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ*

активно застосовується в європейському праві і основою вдосконалення соціальних практик у розвинених країнах світу. Соціальний діалог – це категорія ринкового суспільства, яка виникає на певному етапі його зрілості, – економічної, культурної, соціальної, правової – разом з появою цивілізованого ринку праці і профспілок як представників працівників.

Останніми роками, незважаючи на війну, Україна впевнено крокує шляхом інтеграції до Європейського Союзу, що приводить до необхідності приведення у відповідність міжнародним нормам вітчизняного законодавства. Українська модель соціального діалогу ґрунтується на: загальних закономірностях і загальних принципах соціального партнерства, властивих цьому феномену, незалежно від його приналежності до тієї або іншої країни; міжнародних правових норм регулювання соціально-трудова відносин; раціональному використанні світового досвіду становлення і розвитку соціального партнерства в українській практиці з обов'язковим урахуванням української специфіки, нових чинників і явищ, які привносять в практику соціального діалогу вітчизняний досвід і сучасні реалії.

Якщо українську національну (загальнодержавну) модель соціального діалогу розглядати як зафіксований певний досвід з виявленням основних тенденцій (векторів) його розвитку, то сутнісний зміст української моделі можна подати таким чином.

По-перше, специфіка становища, ролі і форм діяльності кожного з суб'єктів системи соціального діалогу. Наприклад, зміст, характер і межі участі держави в регулюванні соціально-трудова та інших відносин. Ця участь характеризується традиційно високою роллю держави як основного суб'єкта у формуванні соціальної політики, як виразника, представника і захисника інтересів суспільства в цілому [3, с. 216].

Слід відзначити недостатню структурованість об'єднань українських працедавців, їх низьку соціальну відповідальність. Настільки ж специфічними є український досвід і роль в соціальному діалозі інших його суб'єктів. Професійні спілки мають відносно високу чисельність, більш повно, ніж в інших країнах, представляють права та інтереси працівників. В той же час необхідно відзначити залежність профспілок від працедавців, особливо на рівні підприємств.

По-друге, специфіка українського досвіду полягає в розширювальному тлумаченні сфер суспільних відносин, регульованих на принципах соціального діалогу: це не лише соціально-трудова, але і пов'язані з ними економічні і політичні відносини.

По-третє, недостатня законодавча база української практики соціального діалогу. В Трудовому кодексі України враховані інтереси соціальних партнерів, зокрема:

Для роботодавців:

– законодавчо закріплюється те, що де-факто давно практикується: тестування кандидата і співбесіда з ним при працевлаштуванні, а також встановлюються обмеження в цих діях, якщо вони носять дискримінаційні ознаки або зачіпляють честь і гідність людини;

– оцінка професійного рівня кваліфікації працюючих на відповідність займаній посаді передбачається через проведення атестації: визначаються періодичність, порядок її проведення, коло осіб, які не підлягають атестації, юридичні наслідки її результатів.

Для профспілок:

– встановлюється обов'язок роботодавця щодо отримання згоди на звільнення працівників з ініціативи роботодавця та здійснення певних заходів щодо запобігання масовим звільненням працівників. Чітко визначається порядок проведення таких звільнень;

– профспілковому органу надається право на звернення до суду в разі звільнення працівника всупереч позиціям цього органу;

– дається визначення соціального діалогу, визначаються представники сторін соціального діалогу, органи та форми соціального діалогу, проведення взаємних консультацій. Визначається порядок проведення колективних переговорів та укладання колективних договорів (угод), зміст, дія, сторони колективного договору (угоди), також вирішуються питання розгляду колективних трудових спорів, конфліктів;

– професійні спілки наділяються правом здійснення громадського контролю за дотриманням роботодавцями трудового законодавства [1, с. 179].

Аналізуючи роль держави у сфері соціального партнерства, слід звернути увагу на наступні три моменти:

по-перше, соціальне партнерство стимулює і активізує взаємодію органів державної влади з інститутами громадянського суспільства;

по-друге, воно сприяє конструктивній взаємодії органів державного управління і місцевого самоврядування;

по-третє, соціальне партнерство сприяє розвитку демократичних тенденцій в суспільстві в цілому. Завдання держави як інституту соціального партнерства, на думку дослідників, це завдання посередництва, узгодження різносторонніх прагнень, а як основні функції, які воно здійснює в механізмі соціального партнерства, виділяють координацію спільних дій соціальних партнерів, примирення сторін, захист суспільних інтересів [2, с. 198].

Проте більшість дослідників, що є прибічниками трипартизма, погоджуються з думкою відносно активної ролі держави в системі соціального партнерства. В той же час вони висловлюють різні точки зору відносно складу функцій, які повинен реалізовувати кожний учасник системи соціального партнерства.

Література:

1. Ярова Л.В. Правові основи інституалізації соціальної політики: український та європейський виміри: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. – 266 с.
2. Ярова Л.В. Формування системи соціального діалогу як напрямок діяльності сучасної держави. Нова парадигма. Вип. 94. Київ. Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. С. 197-205.
3. Ярова Л.В., Прохоренко Є.Я. Проблеми забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах євроінтеграції. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 215-219.

Микола ЯЦЕНКО

кандидат соціологічних наук, доцент

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Ольга КАРЕТНА

кандидатка політичних наук, доцентка

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ДОВІРА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Незважаючи на певні відмінності в трактуванні дослідниками сутності соціального капіталу, більшість із них визнають, що соціальний капітал формується через наявність спільних норм і цінностей, взаємної довіри та соціальних мереж. Соціальний капітал, втілений у вигляді норм і традицій соціальної солідарності та розгалуженої мережі громадянської співучасті, є важливою передумовою успішного суспільного розвитку.

Сьогодні теорії довіри перетнулися з концепціями соціального капіталу, внаслідок чого з'явився окремий дослідницький напрям – вивчення довіри як складової соціального капіталу. У сучасному соціологічному дискурсі проблема довіри стає однією з найактуальніших, оскільки різкі, несподівані соціальні та політичні зміни підривають довіру індивідів як до державних інститутів, так і один до одного, що унеможливує формування соціального діалогу в суспільстві і, відповідно, несе деструктивний вплив як на функціонування окремих сфер суспільного життя, так і всього соціуму взагалі. Довіра є невід'ємною складовою комунікації, соціальних відносин на всіх рівнях організації суспільства. Дефіцит довіри порушує основи соціальних відносин, що негативним чином відбивається на різних аспектах функціонування суспільства.

Актуальність вивчення проблематики довіри диктується необхідністю пошуку механізмів забезпечення соціальної стабільності, стійкості, передбачуваності соціальних взаємодій, мінімізації ризиків. Потребує з'ясування того, як соціальний капітал як значущий нематеріальний актив

пов'язаний із людським розвитком, можливостями розкриття потенціалу особистості, соціальної групи, організації, українського суспільства.

Найбільший внесок у дослідження феномена довіри зробили Б. Барбер, Е. Гідденс, Дж. Коулмен, Н. Луман, Р. Патнем, Ф. Фукуяма, П. Штомпка. Напрямок дослідження довіри як складової соціального капіталу представлений працями П. Бурдьє, Дж. Коулмена, Р. Патнема, Ф. Фукуями, які започаткували наукову традицію аналізу соціального капіталу через категорію «довіра». Незважаючи на значну кількість праць, ступінь наукової розробленості теми довіри як складової соціального капіталу характеризується теоретичною фрагментарністю. Більшість учених пов'язують соціальний капітал із довірою, проте немає чітко визначеного місця довіри у структурі соціального капіталу. Серед українських дослідників проблематика довіри як передумови соціального капіталу ґрунтується Н. Левчук, Т. Новаченко, А. Паньковою, Т. Стеценко та ін.

На думку П. Штомпки, феномен довіри слід розуміти як виражене в дії, здійснене щодо партнера, очікування, що його реакції будуть для нас вигідними, тобто, здійснена за умов невпевненості ставка на партнера в розрахунку на його сприятливі для нас відповідні дії [1]. На думку українського соціолога Т. Стеценко, довіра – це позитивна морально-етична, прагматична або емоційна оцінка соціальним суб'єктом деякого об'єкта з позицій його надійності та відповідності очікуванням суб'єкта, що виступає орієнтацією на дію, імпульсом до взаємодії та характеризує готовність суб'єкта до кооперації [2].

У системі суспільних відносин феномен довіри є: основним ресурсом формування та накопичення соціального капіталу, інтегратором, який утворює соціальну цілісність; відображенням актуального сьогодні та в минулому досвіду соціальних взаємодій, відтворюючи сформовані традиції, структуру і норми взаємовідносин; різновидом раціонального ставлення до теперішнього і майбутнього за рахунок включення і підтримки системи очікувань, що розвиваються; прагненням знайти або встановити певну впорядкованість у полі взаємодії для того, щоб попередити можливі ризики, забезпечити безпеку і взаємовигідність співпраці; інструментом адаптації до соціально-економічних умов різних соціальних груп за рахунок включення внутрішньогрупової та міжгрупової консолідації; символічним кредитом, який є однією з умов розширення можливостей соціально-економічного життя.

У системі соціального капіталу довіра загалом здійснює функцію утворення соціальних зав'язків, тим самим формуючи соціальний капітал і надалі підтримуючи зв'язки в його системі.

Довіра як чинник, інструмент і засіб накопичення соціального капіталу відображає актуальний, минулий, індивідуальний і соціальний досвід

індивіда, соціальної групи, соціуму. Довіра демонструє характер і рівень розвитку соціального партнерства, як на рівні суспільства, так і окремих його сфер на основі міжособистісної, міжгрупової, міжінституційної взаємодії, що покликана забезпечити узгодженість, стійкість життєдіяльності соціуму. Недооцінка цього чинника взаємодії призводить до нераціональних витрат у часі і ресурсів, до непередбачуваності, невизначеності, ризиків у різних сферах суспільного життя, до зниження адаптаційного потенціалу населення.

Розвиток культури довіри в Україні є базовою умовою формування соціальної цілісності, життєздатності суспільного організму, досягнення загальнонаціональної злагоди та адаптації населення до мінливих умов, розкриття потенціалу, як суспільства, так і особистості. Дефіцит довіри блокує потенціали, виснажує ресурси та свідчить про хворобливий стан суспільного організму, несформованість соціального капіталу, який забезпечує соціальну цілісність, життєздатність суспільства як цілісності, що негативно позначається на соціальному, економічному, людському, суспільному розвитку.

В умовах нестабільності роль довіри як ресурсу, що спрямований на забезпечення стійкості, порядку і стабільності спрямований на забезпечення стійкості, порядку та стабільності суспільної системи загалом та окремих її сфер вагома та значуща, тому необхідно розвивати культуру довіри на засадах взаємовигідної співпраці, соціальної відповідальності. Це забезпечить попередження глобальних і локальних ризиків, а розвиток конструктивного соціального діалогу, сприятиме підвищенню якості життя населення, позитивному соціальному самопочуттю, що в підсумку формує щільну соціальну тканину, стабільні стійкі соціальні відносини, відносну передбачуваність ситуацій та їхніх наслідків.

Література:

1. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. Колір ПРО, - 2020. 800 с.
2. Стеценко Т.О. Проблеми вимірювання довіри в соціології / Т. О. Стеценко // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. - 2012. - Вип. 56. - С. 155-162.

Юлія ШМАЛЕНКО

кандидат політичних наук, доцент

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЗМІНУ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Геополітичні фактори мають значущий вплив на зміну ідентичності громадян країн Центрально-Східної Європи (ЦСЕ), яка відбувається на різних

рівнях, включаючи національний, європейський, регіональний та етнічний аспекти. Дослідження цього процесу є важливим для розуміння динаміки регіону та його ролі в сучасному світі. Геополітичні зміни кінця ХХ століття, такі як кінець Холодної війни та розпад колишнього соціалістичного блоку, сприяли відродженню національної ідентичності, оскільки багато країн Центрально-Східної Європи отримали незалежність та стали активно розвивати свою національну ідентичність, закликаючи громадян відчувати себе частиною нації, яка виборола свою незалежність від радянського впливу. Рух до демократії та ринкової економіки в країнах ЦСЄ в другій половині ХХ століття вимагав перегляду політичної ідентичності громадян, які більше не були громадянами колишнього соціалістичного блоку, а їхні політичні переконання та цінності стали відмінними. Перехід до ринкової економіки вплинув на економічну ідентичність громадян, які стали підприємцями, інвесторами або почали працювати в приватних компаніях, що вплинуло на сприйняття ринкових цінностей та підприємницької культури.

Геополітичні події сучасності, такі як розширення Європейського Союзу (ЄС) та НАТО, конфлікти з росією (в тому числі, масштабна агресія росії проти України), формують нові контексти і стимулюють рефлексію громадян ЦСЄ щодо їхньої ідентичності. Реформи, які супроводжували вступ до ЄС, вплинули на економічну і соціальну ідентичність громадян, стимулюючи ринкові перетворення та інші зміни. Інтеграція до ЄС стала важливим кроком для багатьох країн ЦСЄ, вплинула на ідентичність громадян, які тепер сприймають себе частиною європейської спільноти. Поняття «європейця» є важливою складовою ідентичності для багатьох жителів регіону ЦСЄ, які стали частиною великої європейської спільноти, що має свої спільні цінності та стандарти.

Важливо відзначити, що ідентичність громадян ЦСЄ є динамічною та еволюційною. Геополітичні події, які відбуваються на міжнародній арені, впливають на ідентичність на різних рівнях. Російська агресія в Україні та інші сучасні геополітичні події спричинили відчуття загрози національній безпеці та активізували патріотичний рух в регіоні ЦСЄ, що змусило багатьох громадян ЦСЄ переглянути свою ідентичність в контексті захисту власних суверенних прав і територіальної цілісності. За таких обставин громадяни ЦСЄ стають більш обережними щодо російського впливу у сферах культури, медіа та політики, а раніше позитивне сприйняття росії та російської культури змінилося на більш критичне або негативне, що призвело до обмеження російської культурного експорту. Як приклад, російське вторгнення в Україну 2022 року зміцнило позиції Литви в ЄС, підкресливши питання ідентичності в Литві, а також її рішучість захищати демократичні цінності на європейському та глобальному рівні. «Національна ідентичність у Литві створюється в опозиції до росії. Уся політична діяльність, включно з освітою, візовою

політикою, політикою щодо ЗМІ, міграцією тощо, має розглядатися крізь призму безпеки та загроз з боку росії» [1].

Вступ країн ЦСЄ до НАТО стимулював більш активну взаємодію та співпрацю між країнами регіону, призвів до значущих змін у сприйнятті регіональної безпеки. Країни отримали гарантії колективної оборони та захисту від можливих загроз ззовні, що змінило їхнє сприйняття регіону і їхню роль у забезпеченні стабільності. Як члени НАТО, країни ЦСЄ беруть участь у прийнятті важливих рішень щодо безпеки та оборони, виступають як посередники у розв'язанні регіональних конфліктів та проблем, що підвищує їхню регіональну активність і вплив.

Важливо зазначити, що процеси зміни ідентичності є складними та багатоаспектними, і вони не завжди відбуваються в одному напрямку. Громадяни ЦСЄ стикаються з суперечностями та внутрішніми дискусіями щодо своєї ідентичності. Деякі можуть відчувати себе більш європейцями, інші – більш національними чи регіональними акторами. Однак геополітичні фактори фактично стали тими чинниками, які активізували ці обговорення та сприяють формуванню нових аспектів ідентичності.

Розуміння геополітичних факторів, що впливають на ідентичність, є ключовим чинником для аналізу сучасних суспільних та політичних процесів у країнах ЦСЄ. Ці процеси відображають не лише трансформацію індивідуальної ідентичності, але й структурні зміни в суспільствах, які мають велике значення для подальшого розвитку регіону і його відносин з іншими частинами світу. Розуміння та аналіз геополітичних впливів на ідентичність громадян допомагає у формуванні більш об'єктивних та ефективних стратегій для розвитку цих країн, є важливим для побудови стабільного та гармонійного суспільства в регіоні Центрально-Східної Європи та для подальшого розуміння взаємодії країн регіону з іншими акторами на міжнародній арені.

Література:

1. Russian invasion of Ukraine highlights national identity issues in Lithuania. 27/04/2023. <https://www.france24.com/en/europe/20230427-russian-invasion-of-ukraine-highlights-national-identity-issues-in-lithuania>

Катерина ЛАЗОР

кандидат політичних наук, доцент

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПОТРЕБА ЛЮДИНИ В СУСПІЛЬСТВІ

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

У сучасному суспільстві соціальна інтеграція відіграє важливу та необхідну роль, оскільки люди, як соціальні істоти, мають вроджену потребу взаємодіяти з оточенням та належати до різних груп. Ця потреба базується на бажанні спілкуватися, ділитися досвідом, взаємодіяти з іншими людьми та спільно досягати цілей.

Соціальна інтеграція забезпечує позитивний вплив на психологічний стан людини, формує її самосвідомість, допомагає розвивати комунікативні навички та встановлювати стійкі міжособистісні зв'язки. Без належної інтеграції в суспільство у людини можуть виникати негативні наслідки та прояви, такі як відчуття відокремленості, самотності та психологічного дискомфорту.

Серед основних причин актуальності цієї теми є зростаючий вплив технологій, який може призвести до віддаленості між людьми та обмеження особистого спілкування. Також соціально-економічні виклики можуть створювати бар'єри для доступу до різних соціальних груп, що підкреслює важливість забезпечення рівних можливостей для всіх.

Зворотна сторона соціальної інтеграції — соціальна ізоляція.

У сучасному світі спостерігається наростаюча проблема соціальної ізоляції, яка виникає через зменшення активного особистого спілкування між людьми. Розповсюдження технологій, особливо соціальних мереж, спричинило парадоксальну ситуацію, коли, з одного боку, люди здатні взаємодіяти та спілкуватися онлайн, але, з іншого боку, вони стикаються зі зменшенням особистих зустрічей з реальним світом.

Швидкий розвиток технологій та соціальні обставини сприяють тому, що дедалі все більше людей обирають віртуальне спілкування, і це може призвести їх до відчуття відокремленості та навіть самотності. Люди, які проводять багато часу в онлайн-середовищі, можуть втратити впевненість та навички спілкування в реальному житті.

Крім того, соціально-економічні фактори також впливають на соціальну взаємодію. Нерівномірний розподіл можливостей та ресурсів може створювати бар'єри для доступу до різних соціальних груп. У результаті цього негативні наслідки соціальної ізоляції можуть включати погіршення психологічного стану, збільшення ризику розвитку депресії та тривожних розладів, зниження самооцінки та навіть погіршення соціальної адаптації.

Для розв'язання цієї проблеми важливо знаходити баланс між віртуальним та реальним спілкуванням, а також розвивати програми та ініціативи, які сприяють зміцненню соціальних зв'язків та забезпеченню рівних можливостей для всіх членів суспільства.

Для ефективного подолання проблеми соціальної ізоляції необхідно приділити увагу створенню такого оточення, яке буде сприяти активній соціальній інтеграції.

1. Розвиток громадських просторів

Створення відкритих і комфортних місць для зустрічей та спілкування значно підвищує можливості для взаємодії людей. Такими місцями можуть бути парки, спортивні майданчики, спільні культурні центри, де можна об'єднати різні соціальні групи.

2. Соціальні заходи та події

Організація різноманітних заходів, які залучають різні верстви населення, сприяє побудові нових соціальних зв'язків. Це можуть бути виставки, майстер-класи, волонтерські заходи, спортивні змагання тощо.

3. Спільна діяльність та спілкування

Спільна діяльність може включати групові заняття, спортивні команди, хобі-групи, де люди завдяки спільним інтересам зможуть спілкуватися та взаємодіяти на практичному рівні.

4. Ефективна інформаційна підтримка

Забезпечення та поширення належної інформації про соціальні події, спільні заходи та можливості взаємодії може активізувати інтерес людей до участі в таких подіях та сприяти їхній інтеграції.

5. Розвиток навичок соціальної взаємодії

Програми тренінгів та семінарів можуть допомогти людям покращити навички спілкування, розвинути емпатію та розуміння інших, що сприяє побудові позитивних стосунків.

6. Підтримка вразливих груп

Створення спеціальних ініціатив для вразливих груп, таких як літні люди та особи з інвалідністю, може забезпечити їм можливість брати активну участь в соціальних процесах.

Загалом, підтримка соціальної інтеграції вимагає комплексного підходу, у якому поєднуються фізичні, культурні та психологічні аспекти, а також активна співпраця всіх рівнів суспільства — від урядових органів до громадських організацій.

Отже, соціальна інтеграція становить не лише важливу психологічну потребу, а й ключовий аспект функціонування людини в суспільстві. Прагнення належати до групи, спілкуватися та співпрацювати має коріння в природних інстинктах та допомагає задовольнити потребу в приналежності.

Соціальна інтеграція несе численні переваги для якості життя та психологічного комфорту особистості. Активна участь у соціальних мережах сприяє формуванню самосвідомості, розвитку комунікативних та міжособистісних навичок. Здатність знаходити спільну мову з різними людьми допомагає покращувати розуміння різноманітності та поглиблювати зв'язки в суспільстві.

Успішна соціальна інтеграція також є важливим фактором для розвитку особистості. Здатність взаємодіяти з різними індивідами розширює горизонти,

сприяє високій самооцінці, а також створює можливості для набуття нових знань та навичок.

Щоб досягти успішної соціальної інтеграції, важливо створити сприятливе середовище, де люди можуть знаходити спільні інтереси та взаємодіяти. Розвиток громадських просторів, сприяння різноманітним соціальним подіям та акціям, а також підтримка ініціатив, спрямованих на об'єднання громадськості, може допомогти побудувати сильні та стійкі соціальні зв'язки.

Загалом, соціальна інтеграція є ключовою умовою для створення гармонійного сучасного суспільства. Соціальна інтеграція може виступати як консолідація великих цілей, вона підкреслює необхідність взаємодії між людьми, підтримку різноманітності та спільний розвиток, а її досягнення вимагає поєднання зусиль усіх сфер суспільства.

Олександр ЗУБЧЕНКО

кандидат соціологічних наук, доцент

Маріупольський державний університет (м. Київ), Україна

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Просування українського контрнаступу на тимчасово окупованій території Запорізької та Херсонської областей вже сьогодні змушує нас замислитись про те, як житимуть ці регіони після деокупації. І питання не лише у подоланні наслідків екоциду, влаштованого росіянами, відновлення інфраструктури після знищення окупантами (як це було у Херсоні), а насамперед у відновленні суб'єктності місцевих громад у соціально-економічному та суспільно-політичному житті.

Ми не можемо знати точних термінів звільнення Мелітополя та Бердянська, Каховки і Генічеська, що будуть залежати від ситуації на фронті та міжнародної військово-фінансової допомоги. Разом з тим вже зараз треба усвідомлювати, що витіснення ворога буде лише першим етапом, а подальший процес нормалізації життя матиме чимало труднощів. Адже наслідком великих соціальних потрясінь (Національно-визвольної революції 1917-1921 рр., Голодомору 1932-33 рр., Другої світової війни) є виникнення потужних соціальних розколів, які можуть десятиліттями негативно впливати на суспільний розвиток. Вже зараз ми можемо бачити ряд серйозних труднощів, що зумовлюються ними.

По-перше, значні зміни чисельності населення, викликані як масовим виїздом на підконтрольну територію, так і втечею до РФ частини колаборантів. За різними оцінками, нині у м. Мелітополь лишилося від 40 до 50 тис., у м.

Бердянськ – менше 30 тис, у Енергодарі – до 15 тис. місцевих жителів. При цьому до різних форм співпраці із окупантами, за нашими оцінками, залучено від 10 до 20% із них, а на територіях із компактним проживанням нащадків переселенців із центральних областей Росії (Кам'янсько-Дніпровська, Нововасилівська, Михайлівська громади на Запоріжжі, Генічеська та Новотроїцька – на Херсонщині) цей відсоток може бути більшим у 1,5-2 рази. Очевидно, що частина із цих людей – як тих, що вчиняли найбільше злочинів проти України, так і тих, що мають відповідні ідейні переконання, назавжди покинуть нашу землю. У той же час для сільських поселень великою проблемою може стати нестача працездатного населення, що не дозволить повною мірою налагодити роботу соціально-адміністративної інфраструктури та відновити економічний потенціал. Саме тому державна програма із формування кадрового резерву для деокупованих територій має бути спрямована насамперед на південні регіони, де, на відміну від Криму та «ОРДЛО», є можливість швидко налагодити інституційні відносини у соціально-правовому полі України.

По-друге, значна відчуженість людей, які лишилися в окупації, від української влади. З початку окупації місцеві голови повели себе по-різному. Керманичі Енергодара та Дніпрорудного І.Самойдук та Є. Матвеев очолили народний спротив рашистам, разом із сотнями городян кілька днів блокували ворожі сили та згодом потрапили до полону. Мер Нової Каховки В. Коваленко лишався у місті протягом п'яти місяців, намагаючись підтримувати діяльність соціальної сфери. Очільники деяких громад вступали у перемовини із окупантами, а півтора десятки керівників ОТГ Запорізької та Херсонської областей зрадили своїй державі та стали ворожими гауляйтерами. Разом з тим спостерігається тектонічний розрив у способі життя та потребах місцевих еліт та звичайних людей, що втекли від рашистів. За даними із відкритих джерел, зарплата голови Токмацької військової адміністрації О.Чуба за рік перебування в екзилі склала 670 тис. грн., що втричі більше, ніж у Президента України, а завгосп евакуйованого Енергодарського міськвиконкому у лютому 2023 р. заробив майже 75 тис. грн., більше половини із яких склали надбавки «за інтенсивність праці» та «особливо небезпечні умови роботи». Не відмовляють собі чиновники і в інших життєвих радощах. Зокрема, у серпні 2023 р. Кам'янська та Комиш-Зорянська громади Пологівського району Запорізької області оголосили тендери на купівлю трьох авто Renault Duster вартістю від 862 до 914 тис. грн. кожен. За умов зубожіння значної частини ВПО та людей, що намагаються не співпрацювати з ворогом на ТОТ, це справжній бенкет у чуму, який заслуговує не лише на жорстку громадську оцінку, але й на реакцію правоохоронних органів. Все це вкрай негативно впливатиме на рівень легітимності та довіри до влади, що повернеться під синьо-жовтим прапором, суттєво звужуватиме її можливості щодо суспільної

консолідації. І створенням військових адміністрацій із старими персоналіями на чолі справі аж ніяк не зарадити.

По-третє, великі деформації механізмів соціальної мобільності. За півтора роки панування рашистів соціальна структура населення Півдня України зазнала вражаючих змін, а традиційні веберіанські профілі соціальної стратифікації (влада, дохід, освіта, престиж професії) практично втратили свою значущість. Визначальним чинником соціально-кар'єрного успіху став колабораціонізм, здатність людини у різних формах запропонувати свої послуги окупантам. Багато соціальних позицій, які раніше не були затребуваними, стали користуватися підвищеною популярністю та привернули увагу представників маргінесу – колишніх ув'язнених, осіб, які зловживають алкоголем та наркотиками, не мають освіти та професії, ніколи офіційно не були працевлаштовані тощо. До псевдо-освіти їх вабила висока зарплата, до окупаційної поліції – жага помсти за образи минулого, до фейкової «влади» – можливість грабувати чуже майно та розпоряджатися великими ресурсами тощо.

Не варто обманюватися і щодо начебто «мирних» професій (лікарів, комунальників, лісівників тощо), адже за умов панування російського тоталітарного режиму працювати на війну зобов'язані абсолютно всі. При цьому колабораціонізм не обмежується рамками бюджетної сфери, а охоплює всю сукупність соціально-економічних відносин, підконтрольних окупантам, та щільно проникає до сфери міжособистісних стосунків – через стукацтво, співмешкання з окупантами, зведення рахунків із сусідами, колишніми чоловіками або дружинами, партнерами по бізнесу тощо. Надзвичайно важко говорити про соціальну консолідацію з людьми, які відправили на смерть твоїх рідних та близьких, вкрали твою хату, поле, робоче місце чи підприємство. На жаль, ця проблема не має повного вирішення у правовому полі, як через черепашкові темпи вітчизняного судочинства та тотальну недовіру українців до нього, так і через недосконалість антиколаборантського законодавства. Виникає небезпека як самосудів та «червоних півнів» на землях, так і того, що зло лишиться непокараним, а страх того, що «вони повернуться» ще довго пануватиме у наших містах та селах.

Таким чином, актуальність соціальної консолідації на деокупованих територіях не викликає сумніву, проте, з одного боку, має сприяти відродженню громадянського суспільства як майданчика спільного усвідомлення інтересів, цінностей, завдань, що стоять перед громадою, а з іншого – відкритому та послідовному обговоренню подій окупації, місця і ролі у них кожного, хто лишався жити під кремлівською владою, непростому, але потрібному суспільному діалогу.

Ганна РЕДЬКІНА

*кандидатка політичних наук, доцентка,
Дніпровський державний технічний університет, Україна*

ДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У філософії є спеціальний розділ – аксіологія, що займається проблемою цінностей. Аксіологія – це сфера, що розглядає об'єктивну дійсність і відношення до неї людини. У соціальній психології сфера цінностей торкається дослідження соціалізації індивіда, його адаптації до групових норм і вимог. У загальній психології вивчення цінностей – це аналіз вищих мотиваційних структур життєдіяльності. У педагогіці – це цілий напрямок, що базується на аксіологічному підході, у якому досліджується взаємозв'язок процесу формування ціннісних орієнтацій і педагогічного процесу.

Соціологи зазначають, що цінності – це ідеї, норми, правила, які допомагають відрізнити добре від поганого, бажане від небажаного тощо. Це є свідомим залученням громадян суспільства до розвитку нації та збереження цінностей, у т.ч. й національних. Це є формуванням порядку, який засновано на справедливості та відповідальності [1].

В естетиці цінності розглядаються як поняття, що співвідносять з поняттям оцінки: вони характеризують з різних боків систему об'єктно-суб'єктних ціннісних відносин. Своєрідність естетичної цінності визначається специфічним характером естетичного ставлення людини до дійсності: безпосереднім, чуттєво-духовним, безкорисливим сприйняттям, яке є орієнтованим на пізнання та оцінку змістовної форми, структури, міри організованості й упорядкованості реальних об'єктів [2, с. 58]. Наявність визначеної естетичної цінності в усіх об'єктах залежить від того, до якої конкретної системи соціально-історичних відносин вони включені, які ідеали служать критерієм оцінки цих об'єктів. Тому, хоча носієм естетичної цінності може бути і природний об'єкт, її зміст завжди є соціально-історичним і втілює діалектичний зв'язок класового й загальнолюдського, національного та інтернаціонального, історично сталого й мінливого, групового та індивідуального.

У культурології цінності слід розглядати як структурні елементи культури. Відповідно, естетичну цінність можуть мати: предмети і явища природи, які доступні чуттєвому спогляданню; сама людина (її вигляд, дії, вчинки, поведінка); речі, що створені людьми, що утворюють «другу природу»; продукти духовної діяльності (наукової, публіцистичної тощо); твори мистецтва в усьому різноманітті його видів.

Цінність є поняттям, що вказує на культурне, суспільне або особистісне значення явищ і фактів дійсності, тому й культуру визначають як систему цінностей, що становлять її основу [3, с. 77].

Релігія вважає, що цінності – це сукупність ідей, норм поведінки, дій, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб віруючого. Релігія є аксіологічною системою й виконує роль інтегратора цінностей. Інтегративним началом є віра у надприродне.

У повсякденному вжитку цінностями вважаються речі з властивостями, які є дуже корисними для людини.

Нині існують різні точки зору на природу цінностей та їхнє розуміння у сучасній соціально-філософській та культурологічній літературі.

Зокрема, цінності розглядаються:

- як річ, що має певну користь і здатна задовольняти ту чи іншу потребу людини;

- як ідеал;

- як норма;

- як значущість чогось для людини, соціальної групи чи спільноти тощо.

Отже, всі вищезазначені розуміння відображають певну, реальну сторону цінності, тому їх треба розглядати не як взаємовиключні, а як взаємопроникаючі.

Можна також визначити поняття цінностей у найзагальнішому вигляді й таким чином: цінності є тими явищами природи і суспільства, які є корисними, є потрібними людям того чи іншого суспільства чи груп, спільнот, як дійсність, цілі або ідеали.

Варто зазначити, що в сучасній науковій літературі пропонується декілька сотень визначень поняття цінностей, які детально охарактеризувати в цій роботі неможливо. Визначень настільки багато, що бажання різних авторів навести концептуальний порядок у сфері вивчення цінностей є, схоже, єдиною точкою опори для їхнього вивчення.

Єдиної класифікації цінностей не існує. Одні характеризують цінність як об'єктивну суть речей, інші – як власне цінність, грошову вартість предмета, треті – ототожнюють із поняттям блага, корисності для особистості, четверті – пов'язують із суб'єктивною значущістю даного предмета для життєдіяльності людини, п'яті – з його властивостями задовольняти потреби, інтереси, бажання. Саме тому дослідники класифікують цінності по-різному:

1) за об'єктом засвоєння:

- матеріальні;

- морально-духовні;

2) за метою засвоєння:

- егоїстичні;

- альтруїстичні;

- 3) за рівнем узагальненості:
  - конкретні;
  - абстрактні;
- 4) за способом вияву:
  - ситуативні;
  - стійкі;
- 5) за роллю в діяльності людини:
  - термінальні;
  - інструментальні;
- 6) за змістом діяльності:
  - пізнавальні;
  - предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.);
- 7) за приналежністю:
  - особистісні (індивідуальні);
  - групові;
  - колективні;
  - суспільні;
  - загальнонародні (національні);
  - загальнолюдські.

У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності. Тут їх доцільно розділяти на:

- цінності-норми;
- цінності-ідеали;
- цінності-цілі;
- цінності-засоби.

Найбільш поширеною класифікацією цінностей на філософському рівні вважається розподіл на:

- релігійні;
- етичні;
- естетичні;
- логічні;
- економічні.

Науковий аналіз цього різноманіття обов'язково передбачає його систематизацію. Класифікувати цінності можливо з багатьох підстав.

Критерієм їх класифікації можуть бути:

- об'єктивні характеристики явищ, які виступають цінностями (на цій підставі цінності ділять на матеріальні і духовні);
- за суб'єктами і носіям (виділяють цінності суспільства в цілому, соціальної групи (наприклад, молоді), колективу, індивіда);

- за сферами життєдіяльності (можна об'єднати в такі групи, як моральні цінності, економічні, політичні, релігійні, цивільні) [4, с. 84].

Також особливу увагу слід звернути на властивості цінностей, які притаманні будь-якому розвиненому суспільству. Їх можна поділити на такі категорії:

1. Ті цінності, які для однієї людини є цінними, інша особа може недооцінювати, або зовсім не вважати за цінність. Таким чином, однією із найхарактерніших властивостей цінностей – її суб'єктивність.

2. Пріоритетне значення мають індивідуальні цінності людини над суспільними. Ієрархія індивідуальних цінностей є своєрідною ланкою, яка зв'язує окрему людину і суспільство. Тобто, є духовний світ людини і певна культура суспільства, які взаємопов'язані і взаємодіють за допомогою цінностей окремої людини.

3. Ще одна особливість полягає у тому, що цінності не можуть бути заданими чи принесеними кимсь ззовні. Вони є результатом діяльності конкретної людини.

Література:

1. Сук О. Є. Діалектика загальнолюдських і національних цінностей у трансформаційних процесах. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету (Соціологічні науки)*. 2008. № 2. С. 27-30.
2. Анікіна Т. О. Регіоналізація як пріоритетний напрям модернізації сучасної художньої освіти. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Ч. 1. Педагогічні науки*. 2011. № 8 (219). С.5-12.
3. Богомаз К. Ю. Мачуліна І. І., Сорокіна Л. М. Соціологія молоді : навчальний посібник. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2011. 358 с.
4. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс : підручник. К. : Каравела, 2011. 408 с.

Наталія НІКОН

*кандидатка соціологічних наук, доцентка,
Національний університет «Одеська політехніка», Україна*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОВЕДІНКОВИХ СТРАТЕГІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У тезах наведено деякі результати порівняльного аналізу поведінкових стратегій здобувачів вищих навчальних закладів п'яти країн (Угорщина, Словаччина, Румунія, Сербія та Україна), надається аналіз їх фінансової спроможності в період навчання в університеті, а саме звертається увага на спільні тенденції поведінкових стратегій студентської молоді. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що фінансова спроможність

здобувачів вищих навчальних закладів має помітний вплив на вибір поведінкових стратегій.

Студентська молодь – це той капітал країни, який швидко реагує та віддзеркалює зміни та процеси в усіх сферах життєдіяльності. Під впливом сьогоденних економічних умов існування у здобувачів формуються пріоритети ринкової орієнтації, які реалізуються через поведінкові стратегії. Засвоєння ринковоорієнтованих поведінкових стратегій в перспективі впливатиме не тільки на особистість здобувача, а й на суспільний розвиток, і це актуалізує проблему вивчення.

За результатами проведеного дослідження та даних наданих «Центром досліджень і розвитку вищої освіти Університету Дебрецена» (CHERD-Hungary), розкриваємо тенденції поведінкових стратегій студентської молоді Центральної та Східної Європи (Угорщина, Словаччина, Румунія, Сербія та Україна) [1].

Аналізуючи фінансову спроможність здобувачів вищої освіти, зазначимо, що від неї залежить можливість доступу до додаткових навчальних ресурсів, комфорт та соціальне середовище, зосередженість на навчанні, тоді як недостатня фінансова спроможність може призводити до стресу, що заважає навчанню, погіршує здоров'я, академічну продуктивність, тощо.

За умови недостатньої фінансової спроможності здобувачі розробляють різні стратегії: бюджетування, використання студентських позик, пошук парт-тайм роботи, намагаються отримати стипендії та фінансову підтримку, використовують безкоштовні ресурси для навчання або обирають більш доступні програми.

У дослідженні виявлено, що тенденції поведінкових стратегій спільні для здобувачів досліджуваних країн(ринковоорієнтовані).

Так, наприклад, досліджуючи фінансове становище здобувачів (за власними оцінками) відзначимо, що в Україні та Словаччині студентська молодь перебуває у кращому фінансовому становищі у вимірі споживчих товарів довготривалого користування, проте поточне фінансове становище здобувачів по досліджуваних країнах майже однакове, окрім України, де найвищий відсоток (7,1%) тих, у кого часто немає грошей на щоденні потреби. Серед працюючих здобувачів, виявлено, що незалежно від країни немає суттєвої різниці між здобувачами, які працюють регулярно, і тими, хто працює періодично чи ніколи. Однак, в середньому 7,8% регулярно працюючих здобувачів вважають, що вони не можуть фінансувати щоденні витрати і часто мають фінансові проблеми. Найчастіше працюють здобувачі з Угорщини та Словаччини, пояснюючи це бажанням не залежати від батьків та фінансуванням дозвільних програм. Респонденти вказували, що завдяки отриманій заробітній платі вони покривають в середньому 8% середньомісячних власних витрат протягом навчального семестру (Румунія –

11,3%, Словаччина – 9,3%, Угорщина – 8,2%, Україна – 7,6%, Сербія – 3,4%). Майже 10% респондентів брали позики під час навчання в університеті, найчастіше її брали угорські та словацькі здобувачі. З них (10%) більше 70% позики використовують на власні витрати протягом навчального семестру 2,3% здобувачів Сербії, 1,1% – Угорщини, 0,8% – Словаччини, 0,7% – Румунії, 0,6% – України. Виплата стипендій є одним із стимулів навчання, оскільки може покривати деякі витрати здобувачів, за результатами дослідження більше половини респондентів отримують стипендії, в тому числі соціальні та видатні, порівнюючи отримані результати по кількості здобувачів, що отримують стипендій на першому місці здобувачі Сербії, на другому України, надалі Угорщини, Румунії та Словаччини, видатні стипендії найчастіше отримують румунські та українські здобувачі. Завдяки отриманій стипендії здобувачі Сербії – 38,6%, України – 17,2%, Румунії – 8,8%, Словаччини – 4,2%, Угорщини – 3,5%, покривають власні середньомісячні витрати протягом навчального семестру більш ніж на 70%. Також значну фінансову підтримку здобувачі отримують від батьків. Це спостерігається в усіх досліджуваних країнах, більше половини респондентів покривають свої середньомісячні витрати протягом навчального семестру за фінансовою допомогою батьків. Майже половина респондентів вказує, що більшість їх власних середньомісячних витрат протягом навчального семестру покривається за рахунок батьків (Румунія – 51,2%, Угорщина – 49,4%, Україна – 45,8%, Словаччина – 41,3%, Сербія – 33,0%). Здобувачі, які опинилися в скрутному фінансовому становищі, призупиняють або зовсім відмовляються від подальшого отримання вищої освіти [3].

Отже, порівняння поведінкових стратегій студентської молоді Центральної та Східної Європи засвідчує, що поточне фінансове становище здобувачів майже однакове. Оцінка респондентами власного фінансового становища впливає на вибір поведінкових стратегій, за роки навчання в університеті здобувачі працювали, брали позики та намагалися отримувати стипендії, їх витрати носять в основному споживчий характер, який спрямований на задоволення суто матеріальних потреб. Намір відмови від вищої освіти зростає у тих здобувачів, які регулярно відчують фінансові труднощі та необхідність працювати. Однак, аналізуючи поведінкові стратегії здобувачів, важливо враховувати, що кожен обирає стратегії відповідно до своєї унікальної ситуації та цілей. Ринковоорієнтовані поведінкові стратегії допомагають здобувачам краще управляти своєю фінансовою ситуацією та досягати своїх академічних і кар'єрних цілей, що впливає на подальше успішне функціонування суспільства.

Література:

1. Center for Research and Development of Higher Education of the University of Debrecen (CHERD-Hungary). 2018/19.

2. Hvozdetka B., Nikon N., Varha N. Migratory Moods and Temporary Employment of Students of Central and Eastern Europe. *Italian Sociological Review*. 2020. №10 (2). S. 305-326.
3. Hvozdetka, B. East and Central European Students' Financial Self-Sufficiency During Their University Years. *Corvinus journal of sociology and social policy* vol. 13 (2022) 2, 53-78.

Олена КНЯЗЄВА

*кандидатка соціологічних наук, доцентка,
Національний університет «Одеська політехніка», Україна*

ЕФЕКТ «RALLY AROUND THE FLAG»: НАЦІОНАЛЬНИЙ І НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ РІВНІ

Те, що війни можуть спричинити значні коливання громадської думки, було продемонстровано дослідженнями ефекту «згуртування навколо прапора». Ці дослідження показують, як громадськість об'єднується за національними лідерами та інституціями у відповідь на військові конфлікти, що відображає бажання національної єдності перед лицем зовнішньої загрози. Політологи в 1970-х роках назвали стрімке зростання суспільної підтримки ефектом «згуртованості навколо прапора» («rally-round-the-flag»). Суть теорії полягає в тому, що люди, як правило, об'єднуються разом і об'єднуються за свого чинного керівництва, коли відчують загрозу з боку зовнішніх сил. Цей ефект не обмежується конфліктами та війнами. Він також спостерігався під час спалаху пандемії Covid-19. Так, наприклад, рейтинги президента Франції Еммануеля Макрона, прем'єр-міністра Італії Джузеппе Конте, прем'єр-міністра Нідерландів Марка Рютте та прем'єр-міністра Великобританії Бориса Джонсона значно зросли протягом кількох тижнів першої хвилі коронавірусу. Тенденція об'єднуватися перед обличчям зовнішньої загрози принесла користь широкому колу лідерів. Це явище було вперше досліджено політологом Джоном Е. Мюллером і з 1970-х років активно досліджується. У 1960-х роках Річард Нойштадт (1960) і Кеннет Вальц (1967) були першими вченими, які звернули увагу на очевидний зв'язок між популярністю президента та міжнародними подіями. У 1973 році Джон Е. Мюллер розширив цей зв'язок. У книзі «Війна, президенти та громадська думка» (1973) Мюллер висловив ідею ралі-ефекту і був першим, хто операціоналізував цю концепцію [1]. Після того, як Мюллер представив теорію ефекту «згуртованості навколо прапора», вона залишилася невід'ємною частиною літератури, зокрема про громадську думку та зовнішню політику. Американські дослідники Хетерінгтон і Нільсон у статті «Анатомія ралі-ефекту» вказують, що пояснення цього ефекту можна узагальнити за трьома основними школами

[2]. По-перше, «школа патріотизму» постулює, що під час міжнародної кризи громадяни гуртується (об'єднуються) навколо президента який є антропоморфним символом національної єдності [2, с. 37]. Представник «школи патріотизму» Йонг Лі стверджував, що «президент стає центром нації у період кризи, символізуючи національну єдність і владу» [3]. Напроти, представники «школи лідерів громадської думки», які критикували «школу патріотизму», як теоретично необґрунтовану, стверджували, що ралі ефект є результатом відсутності критики з боку членів опозиційних сил. Третє, альтернативне пояснення, стосується народного гніву, припускаючи, що ефект згуртованості підживлюється бажанням відплати [4].

В науковій літературі зазначається, що ефект згуртування може поширюватися як на національному рівні так і наднаціональному [5]. Герінг вважає, що «анексія Криму Росією в 2014 році спричинила зростання європейської ідентичності та підтримки ЄС в Естонії та Латвії, двох країнах, які мають спільний кордон з Росією і в яких, як і в Криму, значна частина російськомовного населення» [5]. Хоча Європейський Союз (ЄС) утримався від прямого втручання в конфлікт, він розширив підтримку України в 2022 році, запровадивши безпрецедентно суворі економічні санкції проти Росії, а також надавши Україні, що зазнала нападу, фінансові ресурси та зброю, а її громадянам – прихисток. Більше того, існувала неабияка перспектива поширення конфлікту на інші європейські країни, зокрема, на інші європейські країни, особливо на сусідні країни Балтії та Польщу. Це закономірно викликало великий резонанс по всьому континенту і за його межами, нагадуючи людям про те, що мир в Європі знову знову крихкий. Війна Росії проти України посилила громадську підтримку ЄС, констатує весняний Євробарометр Європейського парламенту 2022 року [6]. Майже дві третини (65%) європейців сприймають членство в ЄС як щось хороше. Це найвищий результат з 2007 року, коли він становив 58%. 52% європейців сьогодні сприймають ЄС позитивно, проти 12% негативно. Більшість громадян сприймають війну в Україні як фундаментальну зміну: 61% європейців не впевнені, що їхнє життя залишиться без змін. Проте 59% європейців вважають пріоритетом захист спільних європейських цінностей, таких як свобода та демократія, навіть якщо це вплине на ціни та вартість життя. Посилення економічних проблем також відображається на політичних пріоритетах, на яких громадяни хочуть зосередити увагу Європейського парламенту: На першому місці згадується боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією (38%). Сприйняття війни та її значення для Європейського Союзу також стає помітним у основних цінностях громадян, які вони хочуть, щоб Європейський парламент захищав як питання пріоритету: демократія знову очолює список, збільшившись на шість пунктів порівняно з осінню 2021 (38%, +6 пп).

Розглянемо як змінився рівень довіри до Президента України під дією фактору «війна», а також подивимось, наскільки змінився рівень довіри до окремих політичних інституцій. Українське суспільство протягом останніх десятиліть залишалося одним з найбільш незадоволених і найбільш недовірливих у Європі. Причиною такого становища вчені і практики вважають постійні переструктурування політичного простору в Україні. Кожна політична сила, отримуючи кредит довіри на виборах, намагається узаконити свої ідеї суспільно-політичного розвитку країни, нівелюючи при цьому всі інші [7, с. 709]. Станом на 2019 рік українці мали найнижчий рівень довіри до уряду у світі. За результатами дослідження міжнародної асоціації Gallup, лише 9% громадян країни довіряли владі [8]. У 2022 році відповідно до соціологічного опитування Фондом «Демократичні ініціативи» попри випробування війни довіра українців до державних та соціальних інститутів стрімко зросла. У порівнянні з результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи», отриманими у серпні 2021 року, станом на серпень 2022 року серед українців зріс баланс довіри до всіх державних органів та соціальних інститутів, які були включені в опитування [9].

На думку фахівців, зростання суспільної довіри до Президента свідчить про високий рівень соціальної згуртованості громадян, з одного боку, а з другого боку стрімке зростання рівня довіри Президенту може бути результатом ефекту «згуртованості навколо прапору». Так відомий український соціолог В. Паніотто зазначив, що «ЗМІ також зіграли свою роль у підвищенні його популярності, зокрема «монополізація телебачення». Це означало, продовжив Паніотто, що «телеканали, які критикували діючу владу з проросійських позицій, уже закриті, а ті, які не схвалювали її з [проукраїнських] патріотичних позицій, витіснені в Інтернет. Як наслідок, зараз спостерігається... падіння рейтингів усіх інших політиків» [10].

З метою з'ясування структури довіри до політичних інститутів відомий український дослідник Горбачик А.П. провів факторний аналіз, за результатами якого він трактує політичну довіру як таку, що включає дві компоненти [11, с. 350]. Перша компонента, фактор F1, представляє довіру до тих, хто забезпечує економічне та соціальне життя в країні – парламент, уряд, прем'єр-міністр, поліція, місцева влада і частково Президент країни – фактор «довіра до цивільних» (табл. 1). Друга компонента, фактор F2 – представляє довіру до тих, хто безпосередньо веде збройну боротьбу з ворогом – армія, національна гвардія, Президент і частково прем'єр-міністр та уряд. Він назвав цей фактор «довіра до військових» і звернув увагу на те, що прем'єр-міністр та уряд більшою мірою асоціюються з *цивільними*, тоді як Президент більшою мірою асоціюється саме зі *збройною боротьбою*, тобто сприймається більшою мірою саме як Верховний головнокомандувач.

Таблиця 1

Матриця факторних навантажень двофакторного рішення для восьми змінних політичної довіри

(Джерело: [10])

Довіра до ...	F1	F2
... Верховної Ради	0.768	
... уряду	0.744	0.326
... прем'єр-міністра	0.652	0.403
... національної поліції	0.652	
... місцевої влади	0.632	
... армії		0.821
... національної гвардії		0.710
... Президента В. Зеленського	0.366	0.654
частка поясненої дисперсії	32%	25%

Таким чином, ми можемо констатувати, що під дією фактору «війна» довіра до Президента зросла, а значить має місце ралі ефект. При цьому стабільність такого рівня довіри, породженого ралі-ефектом, навряд чи є високою. Зміни є можливими залежно від розвитку подій на фронтах, часу ведення боїв на території країни, стану економічної ситуації, висвітлення воєнних дій у ЗМІ, активності опозиції тощо. В будь-якому випадку теорія rally around the flag видається найбільш придатною для розв'язання окремого й певного завдання - оцінки впливу міжнародних конфліктів і криз на рейтинг національного лідера.

Література:

1. Mueller J.E. 1973. War, Presidents and Public Opinion. N.Y.: John Wiley & Sons Inc. 326 p.
2. Hetherington, M., & Nelson, M. (2003). Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. PS: Political Science & Politics, 36(1), 37-42. doi:10.1017/S1049096503001665
3. Lee, Jong R. 1977. "Rallying Around the Flag: Foreign Policy Events and Presidential Popularity." *Presidential Studies Quarterly* 7: 252-256.
4. Lambert, A. J., Laura D. Scherer, John Paul Schott, Kristina R. Olson, Rick K. Andrews, Thomas C. O'Brien, and Alison R Zisser. 2010. "Rally Effects, Threat, and Attitude Change: An Integrative Approach to Understanding the Role of Emotion." *Journal of Personality and Social Psychology* 98: 886-903.
5. Gehring, K (2022b), "Can External Threats Foster a European Union Identity? Evidence from Russia's Invasion of Ukraine", *The Economic Journal* 132(644): 1489-1516.
6. EP Spring 2022 Survey: Rallying around the European flag - Democracy as anchor point in times of crisis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2792>
7. Palagnyuk, Y. (2021). Соціальна довіра до органів публічної влади як фактор розвитку громадянського суспільства. *Публічне управління та регіональний розвиток*, (13), 699-725. <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.07>

8. Губар О. В Україні найнижчий в світі рівень довіри до влади. *Deutsche Welle*. 21.03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [:https://www.dw.com/uk/в-україні-найнижчий-у-світі-рівень-довіри-до-влади-дослідження/a-48008771](https://www.dw.com/uk/в-україні-найнижчий-у-світі-рівень-довіри-до-влади-дослідження/a-48008771)
9. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>
10. Панченко Ю. Рейтинги Зеленського різко зросли на тлі війни. *IWPR*[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iwpr.net/global-voices/zelenskys-approval-ratings-soar-amid-war>
11. Горбачик А.П. Війна як фактор зміни структури та рівня довіри // Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Олена ПРИХОДЬКО

*кандидатка соціологічних наук,
Криворізький державний педагогічний університет, Україна*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УКРАЇНЦІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Соціальна, фінансова, психологічна та юридична підтримка українських громадян, які перебувають у країнах Європи вкрай важлива задля їх адаптації та реінтеграції у нові умови проживання. Адже повномасштабне вторгнення росії призвело до безпрецедентних наслідків, у тому числу соціальних, які призвели до масштабної хвилі міграції.

За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, від початку війни за кордон виїхали понад 6,2 млн українців. Європейська комісія зазначає, що станом на початок серпня 2023 року в ЄС перебувають трохи більше ніж 4 мільйони людей. Проте точна кількість українців, які стали біженцями наразі невідома. За даними Міністерства закордонних справ на кінець червня 2023р. понад 8 млн українців перебували за межами держави, що фактично становить понад 20% від усього населення України. З них у Європі – близько 6 млн українців [1; 4].

Усі країни, де перебувають українські громадяни, оголосили про продовження дії програм з підтримки біженців у 2023 році. Ця підтримка включає всі аспекти правової допомоги та допомоги з працевлаштування.

Основним джерелом інституту прав біженців є міжнародні договори у формі конвенцій та угод, які регулюють статус біженців; містять конкретні положення, що визначають їх статус. Проте у вирішенні проблем українських громадян важливу роль покликане відігравати національне законодавство держав, в яких вони перебувають. Наразі існує три способи легального перебування українців на території держав ЄС: в статусі туриста; шляхом

отримання тимчасового захисту; шляхом отримання статусу біженця. Ці правові категорії громадян мають різне нормативне регулювання, різний порядок отримання та позбавлення соціальної підтримки, різне коло і сферу її застосування [2; 3]. Враховуючи закриті авіасполучення на території України, просити притулку особа може виключно в тих державах, які межують з Україною. Якщо ж особа перетне кордони кількох країн і попросить притулку у країні, яка не межує з Україною, її буде депортовано до держави, кордони якої з Україною вона перетнула вперше.

Особі з статусом біженця надається: житло, безкоштовне харчування, медична допомога (обмежена), безкоштовний проїзд у громадському транспорті, фінансова та юридична допомога. Проте протягом шести місяців особа не може бути працевлаштована, поки йде розгляд її заяви про надання статусу біженця, навіть, якщо до цього часу особа жила та працювала в цій державі.

За даними дослідження Громадської мережі ОПОРА, майже половина біженців зараз у: Польщі – 22%, Німеччині – 14,6%, США – 11%. Також багато громадян України знайшли прихисток у Чехії – 7,9%, Італії – 5%, Канаді – 4,9%, Іспанії – 3,4% та в інших державах. Майже половина українців, які виїхали за кордон, – діти. Серед дорослих більшість (83%) становлять жінки, переважно (42%) у віці 35-49 років. Переважна більшість дорослих біженців (70%) має вищу освіту. Цей показник набагато вищий, ніж частка людей з вищою освітою в Україні (29%) та в ЄС (33%). Не зважаючи на те, що це може спричинити нестачу висококваліфікованих спеціалістів в Україні, теоретично таким біженцям буде простіше знайти роботу в ЄС.

Різна політика країн приводить до різної адаптації українців на ринку праці. Так, у Німеччині працюють лише 15% біженців, в Італії – 12%, у Польщі працевлаштувався 41% українців, у Чехії – 47%. Попри те, що значна частина має вищу кваліфікацію, вони працевлаштовуються на роботу у сферах з нижчим рівнем оплати праці – логістиці, промисловості, сільському господарстві, будівництві, готельному бізнесі. Так, у Німеччині та Латвії низький відсоток працевлаштованих біженців пов'язаний з державною політикою: українців перед пошуком роботи заохочують пройти курси з вивчення мови [1; 4].

З 2023 року деякі країни запроваджують більш жорсткі вимоги для отримання різного роду допомоги для українських громадян. Кожна країна самостійно вирішує, які соціальні виплати, пільги та види допомоги надавати українцям задля адаптації у суспільстві, в якому вони наразі перебувають. Проте існує залежність між розмірами та видами соціальної підтримки та статусом, який особа планує отримати у державі перебування. Тому, якщо особа зацікавлена у отриманні всіх соціальних прав та у терміновому поверненні на територію України після закінчення бойових дій, при цьому не

має намір залишатись в ЄС, то оптимальним рішенням буде саме отримання тимчасового захисту. Якщо ж особа переслідує більш далекоглядні цілі, як то отримання права безстрокового проживання та доступ до інтеграційної системи ЄС, тоді є сенс звернутись з заявою про отримання статусу біженця.

Література:

1. В яких країнах українцям надають найбільшу фінансову допомогу <https://www.volynnews.com/news/all/-u-iakykh-krayinakh-ukrayintsiam-nadaiut-naybilshu-finansovu-dopomohu/>
2. Комарова О.О., Братченко Л.Є. Проблеми зайнятості та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб .- Матеріали XXII Міжнародної наукової онлайн-конференції «Харківські соціологічні читання» «Соціологія на війні: місія та соціальна відповідальність науки» https://sau.in.ua/event_held/vidbulasya-hhii-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferenciya-harkivski-socziologichni-chytannya/
3. Свящук А.Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_copy.pdf
4. Фінансова допомога українським біженцям у країнах Європи <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/finansova-dopomoga-ukrajinskim-bizhencyam-u-krajinah-yevropi-skilki-platyat-ta-yak-otrimati-50332604.html>

Інна ПРОНОЗА

*кандидатка політичних наук, доцентка,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій протягом останнього часу сприяв підвищенню ефективності у суспільній сфері, сфері комунікацій та поширення інформації. Що є фундаментом для узагальнення, визначення та впровадження у широкий обіг поняття інформаційної війни із застосуванням різноманітних впливів на соціально-політичні процеси та явища. Умовно їх можна поділити на інформаційно-психологічні та інформаційно-технічні та відповідно до цього класифікувати об'єкти впливу під час інформаційної агресії та інформаційної війни.

Беззаперечно процеси створення та забезпечення безпеки вважаються різними в державах через різні внутрішньополітичні процеси, культурні дискурси та моделі соціалізації. Таким чином, агенти національної безпеки постійно керуються різними внутрішньодержавними установками, які формують ставлення, що в кінцевому підсумку відображається на формуванні та реалізації політики через стратегічні поведінкові прояви. Таким чином,

реалізація національної безпеки, зокрема інформаційної, залежить від існуючої стратегічної культури кожного суб'єкта держави, що в свою чергу піддаються впливу [1]. Отже, постає проблемне питання дослідницьке запитання: як національні культурні та соціально-політичні схеми впливають на виконання програм національної безпеки особливо в умовах інформаційної війни і який вплив в свою чергу має інформаційна війна на формування та розвиток політичної свідомості та культури в цілому. Питання може розкриватися як через концепцію стратегічної культури, яка, як передбачається, пояснює суть поведінкових проявів державної безпеки так і через особливості інформаційних воєн.

Цілком є зрозумілим той факт, що результат інформаційної війни важливий не лише для майбутнього самої держави, а й для майбутнього світового балансу сил. Головним завданням геополітичних акторів інформаційної війни є впровадження в масову свідомість ідей, що відповідають їхнім інтересам. Всі учасники політичних конфліктів мають спільні риси в технологіях інформаційної війни. Інформаційна аномія є індикатором персоніфікації інтересів великих геополітичних акторів на етапі «інформаційної війни» – процесу, що призвело до руйнування комунікативної лінії: повідомлення інформація та порушення соціального порядку в суспільстві.

Майже півстоліття тому Елвін Тоффлер описав майбутній шок, який «приголомшить людей» у ХХІ столітті. На його думку, «бомбардування почуттів» у глобальному інформаційному просторі призводить до типу шоку, який він назвав «інформаційним перевантаженням». Можемо стверджувати, що Тоффлер фактично описав генезис сучасної «інформаційної війни», де перевантаження інформацією затьмарює її розуміння і, як наслідок, її інтерпретацію. Згідно з Тоффлером, втручання в масову свідомість починається: «Коли індивід занурюється в ситуацію, що швидко і нерегулярно змінюється, або в наповнений новизною контекст, проте його прогнозна точність різко падає. Він більше не може робити розумно правильні оцінки, на основі яких раціонально поведінка залежить» [2]. Отже, інформаційні атаки, на його думку, породжують масову апатію, шизофренію, втрату здатності приймати адекватні рішення або призводять до спалаху насильства та вандалізму, політики нігілізму та тривоги. Можемо зробити висновок, що все це має неабиякий вплив на формування політичної культури суспільства її свідомості та використовується як інструмент для нових навіювань та маніпуляцій.

Теперішній етап розвитку інформаційної війни вже характеризується як друге покоління, і саме в його основу вкладенні інформаційно-психологічні впливи. Таким чином здійснюються наступні дії:

- формування відчуття бездуховності й аморальності, негативного відношення до культурної спадщини противника;
- маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості;
- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями й рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри, підозрливості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни;
- підрив міжнародного авторитету держави, його співробітництва з іншими країнами та ін.

Отже, в інформаційній війні XXI століття на арені світової геополітики відбувається ідеологічне суперництво та інформаційна війна новою зброєю: інфокулями, інфобомбами, інфомінами та інфогарматами, що призводять до інформаційної аномії, переслідуючи основну мету: вплив на масову політичну свідомість та формування політичної культури. Суспільно-політична свідомість перетворюється на «гетто вільних думок». Хаотичний процес інформаційної аномії несе деструктивні наслідки, результатом яких є закріплення порушення в суспільстві, втрата ідентичності, відсутність солідарності та діалогу між суб'єктами комунікації.

Література:

1. Dimitrios G. Intrastate cultural and socio-political influences and the realisation of national security: A two-level correlational analysis. URL: <https://securityanddefence.pl/Intrastate-cultural-and-socio-political-influences-and-the-realisation-of-national,140391,0,2.html>
2. Тоффлер Е. Третя Хвиля. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2017. 480 с.

Світлана ШВЕЦЬ

*кандидатка політичних наук, викладачка кафедри
політичних наук і права,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна*

ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ В КОНЦЕПЦІЯХ ЛОКАЛЬНІ ДЕМОКРАТІЇ

Локальний рівень політики є фінальною крапкою перетворення та імплементації політичних рішень. Для розвитку громади це має важливе значення, оскільки саме в цьому полі відбуваються ключові перетворення рішень в дії. В Європейському Союзі дебати на національному рівні щодо інтеграції іммігрантів часто структуровані з посиленням на плюси і мінуси трьох найбільш виражених моделей політики інтеграції іммігрантів, що діють

у Європі, а саме: асиміляціоністської моделі Франції; мультикультурної моделі Великобританії; моделі диференціального виключення ФРН. Кожна з цих моделей має дотичні в уявленнях зв'язку міграційної політики та політики інтеграції та необхідності підтримки суспільства-реципієнта [2]. Ступінь залученості іммігрантів та причини їх політичної неучасті (обмеження дій, політична активність, недовіра до органів місцевого самоврядування, низький рівень політичної культури) впливають на процеси створення та реалізації локальної міграційної політики, оскільки наявні проблем можуть завадити проведенню заходів з реалізації, а значить помилки були наявні ще на першому етапі створення. Процес інтеграції не буде успішним без якісної участі всіх політичних акторів. «Країни-донори імміграції є важливою ланкою політики інтеграції та сприяють не лише включення в громадянське суспільство країни-реципієнта, а й забезпечують повернення іммігрантів на батьківщину. Створення моделі циркулярної міграції як елементу міграційного менеджменту для вирішення проблем міграційної кризи не можливе без дуалістичної діяльності вихідних та заключних країн транзиту» [1, с. 183].

Локальна міграційна політика та локальна демократія є нерозривними елементами та сприяють покращенню функціонування міграційної політики в цілому. Міграційна криза в Європі змусила уряди країн трансформувати власну міграційну політику, а процеси децентралізації дозволили імплементувати її складові та реалізовувати локальні проекти, спрямовані на адаптацію та інтеграцію іммігрантів [3]. Щодо України, то наша країна поки не готова застосовувати європейські моделі локальної міграційної політики, однак не потрібно реалізовувати готові моделі. Україна може використовувати європейську практику та уроки, вдалі та невдалі моменти для створення власної локальної міграційної політики як складової державної міграційної політики в контексті децентралізації. Однак, цей процес є довготривалим не лише за своїм створенням, а й за часом імплементатії.

Література:

1. Швець С. Л. Сучасний міграційний процес: позитивні та негативні наслідки для європейських країн: дис...канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса. 2019. 213 с.
2. Breugel I. Towards a typology of local migration diversity policies. URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-020-00179-0>
3. Solon Ardittis Migration Policy Practice Summer 2020. MIGRATION POLICY. Vol. X, Number 3, July–August 2020. P.2

Людмила ГОРОДНЮК

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня

вищої освіти ОНП «Філософія»

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

СЕНЗИТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ ВАСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Зазвичай науковий термін «сензитивність» (латин. *sensibilis* — чутливий) застосовується до конкретної особи, маючи на увазі її підвищену чутливість до подій, стан, що супроводжується підвищеною тривожністю, побоюванням певних ситуацій, сценаріїв або їхнього розвитку, тих чи інших життєвих викликів. Сьогодні це стосується більшості українського суспільства, яке опинилося в неймовірно складній, драматичній життєвій ситуації – під щоденним ударом російського агресора, посеред найбільшої, після Другої Світової, війни в Європі. Серед багатьох інших її ознак, ця війна зламала багато стереотипів, уявлень, намагань робити експертні висновки, надавати прогнози. Одна з деяких властивостей – *тривалість*.

Всі пам'ятають прогнози псевдоекспертів, які вважали, що Україна у супротиву так званій «другій армії світу» протримається від трьох днів до трьох тижнів. На момент проведення конференції минуло 580 днів війни, і цього теж не очікувала більшість оглядачів. Кожний з цих днів повний трагічних і драматичних подій на сотнях кілометрах фронту, а також – в більшості населених пунктів України, що потерпають від бомбардувань, що ховають своїх земляків із ЗСУ, мирних громадян. Мільйони людей покинули свої домівки, розлучились з рідними і коханими, з друзями, родичами і домашніми тваринами. За кожним цим словом, за кожною літерою стоять великі почуття, сильні і тривалі стреси, невизначеність, нездатність усвідомити, як поділилося життя на «до» та «після», гіркота втрат, гострий і хронічний біль, часто відчай. Все це ознаки *тривалої життєвої кризи*, головна болючість якої - нездатність самотійно чи швидко знайти вихід або правильне рішення, передбачити або сконструювати перебіг подій і розвиток власного життя [6]. Ще одна унікальна властивість цієї війни – її *медійність*: фактична трансляція (а часто і пряма трансляція, і трансляція без фільтрів) великої кількості подій – з передової, з окупованих територій, під час бомбардувань, безперервний сторітелінг людських долей з трагедіями, втратами, боротьбою, насильством, знущаннями, навіть звірствами, але одночасно й історії з хепіендом (визволили, вирвалися, зустріли рідних, повернулися, вижили, успішно прооперували тощо).

Ми не можемо відмовитися від значної частини інформації: у нас є потреба

знати, потреба слідкувати за перебігом подій і бути у курсі, але платимо ми за це інформаційною залежністю (зізнаймося, що більшість починає свій ранок з моніторингу телеграм-каналів та інших джерел, що висвітлюють війну, а потім ще багато разів за день слідкуємо за оновленням хроніки), а також таким непростим психологічним випробуванням як бачити війну в деталях, у всій її жахливій фізіології і анатомії [2] (навіть якщо ви поставите собі за ціль уникати або ігнорувати подібні медіафайли, повірте, у вас не вийде, або вийде тільки за умови, якщо ви взагалі відмовитися від гаджета і звичних додатків). Звісно, що суспільство, яке щодня знаходиться в середині жорсткої тривалої війни, без визначеності, без розуміння, коли і яким саме чином ця війна скінчиться – сензитивне, тривожне, збуджене, уразливе. Чи заважає це сконсолідованості? Напевно, ні. Принаймні, останні масштабні соціологічні дослідження демонструють, що наші співгромадяни в цілому вірять в свою країну, в свою армію, в своє майбутнє: 43% українців вважають, що Україна здатна подолати існуючі проблеми та труднощі протягом найближчих кількох років, приблизно стільки ж (42%) вважають, що Україна зможе їх подолати у більш віддаленій перспективі, і лише 6% – що Україна не здатна подолати існуючі проблеми (решта — не визначилися). Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (93% опитаних), добровольчих загонів (87%), волонтерських організацій (83%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (81%), Національної гвардії України (81%), Президента України (80%) [11]. Але одночасно з доволі твердою і впевненою соціальною позицією – віру в правильність обраного шляху, віру в свою країну, в президента, в армію, суспільство лишається емоційно вразливим, сензитивним, тривожним. Це яскраво демонструють соціальні мережі, які продовжують бути майданчиком інформаційно-психологічного впливу, спеціальних інформаційних операцій. Ми згодні з трактуванням *інформаційно-психологічного впливу (ІПсВ)* як впливу на свідомість та підсвідомість людини або соціальних груп (малих і великих) з метою внесення змін у їхню поведінку та світогляд [12]. Щодня ми спостерігаємо внутрішню політичну боротьбу на всіх рівнях, корупційні скандали (в тому числі, в їхніх огидних подробицях) на всіх рівнях, внутрішньоармійські, волонтерські та інші конфлікти, отримуємо повідомлення, що компрометують і дискредитують посадовців та лідерів думок. Щодня ми занурені в риторику «Байден надасть зброю – Байден не надасть зброю», «Китай допомагає Росії – Китай не допомагає Росії», «Чи переріжуть ЗСУ коридор в Крим до холодів – чи не переріжуть?», «Чи в Росії менше ракет, ніж було? Чи в Росії більше ракет, ніж було?». «Чи бомбитимуть взимку? Чи не бомбитимуть взимку?». І таких питань – сотні. Всі вони йдуть від серця, сприймаються надто емоційно, залучають людей у гарячі диспути. Як видно з кількості лайків і коментарів під публікаціями політиків, силовиків,

військовослужбовців, публічних людей, йдеться не про сотні і тисячі українців, а про десятки і сотні тисяч. І навіть, якщо враховувати чинник медіаінженерії, який завдяки ботам суттєво перебільшує справжню активність, то все одне ми спостерігаємо процеси, наближені до масових психічних епідемій. На жаль, російське суспільство, не розуміє саме філософію інформаційно-психологічного впливу, коли тебе системно затягують на нелогічні, антидіалектичні ствердження, абсолютно бездоказові. Російська громадськість, яка давно хвора через сугестивний вплив пропаганди на масові психози, через своїх політтехнологів, намагається уразити і без того чуттєве до дійсності українське суспільство. Що робити? В спеціальній літературі описано багато методів впровадження інформаційно-психологічної безпеки саме в частині «здатності держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особистості в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз» [8, с. 151], але ж це не відбулося впродовж десятиріччя - ані коли Росія розпочала інформаційну війну проти України, ані коли анексувала Крим, ані коли почала війну на Донбасі (яку суспільство не зрозуміло і не усвідомило як увертюру до неминучої, повномасштабної війни). Між тим, дослідники інформаційного і маніпулятивного впливу наполягають, що вразливість знаходиться в самій особистості: внутрішні протиріччя і конфлікти працюють, наче п'ята колонна і роблять людину вразливою перед джерелами впливу, будь-яка інформація здатна стати небезпечною, коли особистості бракує здорового, щирого і тверезого ставлення до себе. *Конструктивність, критичність, точність, пізнавальна спрямованість* на розуміння явищ і механізмів, пошук істини (чи навпаки запобігання *омані і самоомані*) в будь-яких обставинах – рецепт подолання життєвої кризи і соціальної тривожності. Серед багатьох тлумачень інформаційно-психологічної безпеки, це – в тому числі, *належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості*, за якого досягається *захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів* [8, 12] та гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз. Індивідуальні заходи запобіганню та протидії маніпулятивному впливу – *інформаційна і ментальна гігієна, критичне мислення і стратегії подолання впливу (опанування впливу, coping strategy)*. Під інформаційною і ментальною гігієною розуміємо максимальну дистанційованість від агентів *ІІсВ* – неперевіраних джерел пропаганди, дезінформації і фейків, так званих лідерів думок з нав'язливими, заразливими і пасіонарними меседжами, певне ставлення до їхньої діяльності.

На наш погляд, саме філософсько-логістичне розуміння ситуації, наявність критичного мислення надає можливості надавати вірні відповіді на всіх рівнях свідомості. *Критичне мислення* сьогодні часто називають «інформаційним фільтром». Це схильність не приймати "на віру" будь-яке уявлення або

твердження, навіть і особливо якщо воно тобі близьке і прийнятне, це постійне міркування в стратегії мислення, висунення і перевірка гіпотез, наявність і розгляд альтернатив, доведення і обґрунтування. В одній зі своїх робіт авторка цього матеріалу пропонує розглянути феномен мудрості як стратегію подолання стресів, незручностей, викликів. *Мудрість – це синтетична інтерпретація попереднього досвіду (власних і запозичених знань, розумінь, уявлень) в новому досвіді, що розгортається в цей момент.* Коли йдеться про захист від великої кількості атакуючої інформації ми навмисно не використовуємо термін «психологічний захист», що тлумачиться як миттева, часто неусвідомлена, підсвідома реакція на інформаційний подразник, а навпаки – наполягаємо, що сучасна людина, особливо під час війни, має замислитися саме над стратегією – над комплексом усвідомлених дій, спрямованих на подолання зовнішнього інформаційно-психологічного тиску.

В нашій дійсності є багато речей, які впливають на нашу свідомість (і підсвідомість), але їхня доля від нас не залежить (або залежить частково або скісно). Від коментаторів скандальних публікацій практично не залежить, чи надасть Джо Байден Україні ті чи інші ракети, але вони можуть проявити мудрість і бездоганною англійською мовою звернутися до президента США на його офіційних сторінках. Від коментаторів військових телеграм-каналів, що витрачають кілоджоулі енергії на диспути з опонентами, практично не залежить, як, коли і по якому складу російської зброї влучать ЗСУ, і єдине, що вони конструктивно можуть, це задонатити ЗСУ або певному підрозділу (за перевіреними реквізитами) тощо. Усвідомлюючи власну сензитивність і уразливість, ми можемо діяти конструктивно і спрямувати свою енергію і сили в цьому напрямку, ми можемо добре виконувати свою роботу, посилювати тил, бути корисними там, де ми насправді на щось спроможні. Сьогодні не маємо права перетворювати свою щирість і сензитивність на «ахіллесову п'яту», яка служить точкою опори агресору.

Література:

1. Baltes. P., Smith. J. *Toward a Psychology of Wisdom and Its Ontogenesis.* Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
2. Borinshteyn Y., Horodniuk L.,. *Some aspects of the influence to formation a word picture of an individual through the visual genres of media and art.* 2022年中国艺术人类学研究会 [艺术人类学与民族发展] (2022年10月28日-10月30日). p. 544-550
3. Holliday, S. G., Chandler, M. J. *Wisdom: Explorations in adult competence.* Contributions to Human Development. Basel, Switzerland 1986.
4. Lazarus R. S, Folkman S. *Stress processes and depressive symptomatology.:* *Journal of Abnormal Psychology,* Vol 95(2), 1986,
5. Ryan S. *The Deep Rationality Theory of Wisdom.* Continuum Companion to Epistemology. New York, 2011
6. Борінштейн Є.Р., Скловський І.З, Дерьомкіна Т.М. *Феномен життєвої кризи в сучасному суспільстві: соціопсихологічна картина світу. - Диференціальний підхід у дослідженні*

- професійного самоздійснення особистості: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* - Одеса, 2022. 168 с. - с. 33-39
7. Городнюк Л. С. Інформаційно-психологічний тиск при формуванні світогляду. – У пошуку нових сенсів полікультурного світу. *Повоєнний діалог культур : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 лютого 2023 р.).* — Київ, 2023. 244 с. – ст. 129-132.
8. Інформаційно-психологічне протиборство: підручник. Видання друге перекладене, доповнене та перероблене / В. М. Петрик, В. В. Бедь, М. М. Присяжнюк та ін. — Київ, 2018. – 386 с.
9. Лісовський П. М. Маніпуляція свідомістю: сутність, структура, механізм у сучасному трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз) / П. М. Лісовський. – Київ, 2006. – 200 с.
10. Лісовський П. М. Феноменологія мудрості : духовні орієнтири та імперативи: монографія. Київ, 2016. 351 с.
11. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.). - Разумков Центр. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r>
12. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / [В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева, Є.Д.Скулиш, О.Д.Бойко, В.В.Остроухов]; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. – 2-ге вид. – Київ, 2011

Павло КОЗЛЕНКО

кандидат філософських наук,

заслужений працівник культури України,

директор ГО «Одеський центр дослідження Голокосту»

МОРАЛЬНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасне суспільство характеризується прискоренням темпів розвитку техніки, створенням нових інтелектуальних продуктів, трансформацією інформації в найважливіший глобальний ресурс людства. Дослідники пов'язують зміни, що відбуваються з інформатизацією, все більш відчутно заявляє про себе у всіх сферах. Вони констатують процес переходу глобальної цивілізації в новий якісний стан-інформаційне суспільство.

Незважаючи на різноманітність підходів, оцінок і прогнозів становлення інформаційного суспільства, вони виявилися вибудованими в основному за однією схемою: сучасні засоби зв'язку та інформаційні технології створили нову ситуацію, в якій, з одного боку, є додаткові можливості для прогресу і, в тому числі вирішення світоглядних протиріч, а з іншого боку, виникає все більша кількість різноманітних проблем, які автори відносять як до перешкод на шляху до нового суспільства, так і до його неминучих наслідків. Проявами

інформаційного суспільства не без підстав прийнято вважати утвердження інформаційної картини світу, зміну життєдіяльності і соціального світоустрою на основі активного і повного використання знання у всіх суспільно значущих видах людської діяльності, усвідомлення єдності законів функціонування інформації в природі і суспільстві, практичне їх застосування, створення індустрії виробництва і переробки інформації.

Перехід суспільства до нової епохи сприяє введенню в соціально-філософський дискурс категорій «інформація», «інформаційне суспільство», «віртуальне суспільство», «віртуалізація», «суспільство знань». Поряд з синергетичною площиною сучасного суспільства, інформація, перетворюючись в найважливіший глобальний ресурс людства, стала розглядатися як одна з найважливіших складових навколишнього світу. Нове інформаційне середовище націлює на формування певних світоглядних і аксіологічних пріоритетів, відповідно до яких змінюються і відтворюються моральні характеристики інформаційного суспільства. З іманентного йому оперування ідеями, образами, інтелектом, знаннями виникає дослідницький інтерес до вивчення символічних реальностей і їх етичних копій. Актуалізується також питання про вплив подібних реальностей на свідомість як індивідуальне, так і суспільне, а крім того, формування персональної картини світу людини, його світогляду. У зв'язку, з чим з'являється можливість інтерпретації динаміки розвитку моральних цінностей, що супроводжує світоглядні трансформації.

Фундаментальні ідеї, що характеризують якісно нову цивілізацію інформаційного типу, були висунуті в працях відомих західних філософів, в числі яких Т. Адорно, М. Вебер, Х. Ортега-і-Гассет, А. Тойнбі, М. Хайдеггер, М.Хоркхаймер, К. Ясперс та інші.

Сама ідея інформаційного суспільства була сформульована в кінці 60-х-початку 70-х років ХХ століття. Термін «інформаційне суспільство» ввів професор Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші. Дослідниками і розробниками теорії інформаційного суспільства стали М. Кастельс, Ф. Вебстер, Е. Гідденс, Ю. Хабермас, Д. Мартін, Г. Молітор, Е. Тоффлер, Д. Белл, З.Бжезінський, А. Кінг, Д. Несбіт, А. Турен, П. Дракер, М. Маклюен та інші.

Одним з перших дослідників, які спробували обґрунтувати концепцію інформаційного суспільства, був японський професор І. Масуда, який приділив особливу увагу трансформації людських цінностей в інформаційному суспільстві і висунув утопічну концепцію про безконфліктність даного виду суспільного ладу [1].

Вивчення соціально-філософських аспектів становлення інформаційного суспільства продовжилось дослідженнями Дж. Барлоу, Д. Белла, Д. Келлнера, М.Маклюена, Л. Мановича, Б. Петерса, Т. О'рейлі, Г. Рейнгольда, Е. Тоффлера, Ф. Вебстера, Ф. Фукуями, Т. Харіссона. Серед

українських дослідників слід зазначити В. Бебика [2], А. Новицького [3], М. Пальчинську [4] та інших.

Аналіз наявної літератури показує, що у сьогоденні в гуманітарній науці накопичився значний пласт досліджень, присвячених інформаційному суспільству в цілому і окремим аспектам інформаційної етики зокрема. Однак вони не дають цілісного уявлення про стан і характер трансформації моральних цінностей інформаційного суспільств, особливо в контексті їх порівняльного аналізу з традиційними моральними цінностями. Дане дослідження є спробою показати особливості деяких уявлень про характер і механізми розвитку та зміни моральних цінностей інформаційного суспільства, що є істотною підставою для прогнозування моральних і етико-правових наслідків інформаційної революції в суспільстві, а також необхідної якісної трансформації суспільства.

Світоглядні трансформації в інформаційному суспільстві визначають основні тенденції зміни моральних цінностей. Головними з них є: переміщення інтересів суб'єкта з духовної, інтелектуальної сфери в матеріальну, тілесно-речову; перетворення культу знання і освіти в культ задоволення і природності; звільнення від прагнення до морального ідеалу і орієнтація на норми гедонізму і утилітаризму; підміна творчості споживанням, життя – грою, реальних відносин – віртуальними. Це, в свою чергу, обумовлює і віртуальне (ілюзорне за змістом) поведінку суб'єкта – активність без можливості відповідальності за прийняте рішення.

Створення комп'ютерних профілів, формує, перш за все, віртуальну ідентичність користувача, яка підміняє його реальну ідентичність. Це робить істотний вплив на позитивну свободу і моральний вибір індивіда, оскільки світ, з яким він взаємодіє, нав'язується йому і вибирається за нього. Морально мотивований підхід полягає в тому, щоб інформаційне суспільство захищало ідентичність як вихідну точку для ідентичності. Це повинно сприяти стимулюванню відповідальності, як результату визнання цінності самого індивіда, а не його профілів. Необхідною передумовою для цього повинні стати контроль і захист людиною особистих даних.

Ціннісні конфлікти і колізії в інформаційному суспільстві багато в чому провокуються неякісної, помилкової і ілюзорною інформацією, створюваної для заміщення базових фактів артефактами. Даний інформаційний феномен отримав в науковій літературі назву «інфологема». Інфологеми з'являються як результат неусвідомлених помилок або свідомих, цілеспрямованих маніпулятивних впливів, моральна шкода яких визначається тим, що у людини – об'єкта маніпулювання – створюється враження, що він сам управляє своєю поведінкою, здійснюючи усвідомлений вибір на основі раціонального аналізу ситуації. Інфологеми формують стійкі стереотипи індивідуальної та соціальної поведінки. Значна частина ціннісних інфологем має в своїй основі

єдність двох властивих людині стереотипів: ксенофобії – ненависті до іншого (чужого) і прагнення знайти ворога – винуватця всіх бід. Саме такі маніпуляції, на наш погляд, стали причиною, коли російське суспільство сприяло російській агресії.

Порівняння класичної системи цінностей з системою цінностей інформаційного суспільства дозволяє говорити про перевернутість останнього. Вищий ряд займають тут цінності приємного і неприємного, засновані на відчутті насолоди і страждання, задоволення і болю. Вони детермінують інші ціннісні ряди, в тому числі ряд моральних цінностей, які приймають в силу цього універсальну гедоністичну і утилітаристську забарвлення. При цьому має місце не тільки зміна структури цінностей, зниження або піднесення їх в ієрархічному ряду, але головним чином їх суб'єктивна трансформація, звуження ціннісного сенсу, обмеження рамками інформаційного простору.

Сучасні медійні засоби надають трансформуючий вплив на психіку і свідомість людини, що призводить до радикальних зрушень в структурі моральної свідомості і до якісної зміни традиційних моральних реакцій. При цьому ефект трансформації виникає в силу ряду причин: онтологічної двозначності телевізійного зображення (ефект фантому); неухважності сприйняття; виникнення обивательської обмеженості; ставлення до новини як до вирішення; щеплення брехні; сприйняття світу як матриці (шаблонізація досвіду); перетворення телевізійної передачі в товар.

Особливістю трансформації моральних цінностей в умовах нових інформаційно-комунікаційних технологій, до яких відносяться управління цифровою ідентичністю і біометрія, радіочастотна ідентифікація, геопросторова мережа і мережі з комірчастою структурою та інші, є їх трансформація крізь природно-правову культуру суспільства, права людини, що дозволяє ввести їх в новий глобальний етико-правовий контекст. Оскільки вибір варіантів виконання і використання таких технологій тягне за собою моральні наслідки і робить прямий вплив на характер трансформації моральних цінностей, ці технології створюють значущі інфоетичні проблеми, головними з яких є дотримання прав людини і основних свобод в кіберпросторі, а також сприяння більшій доступності інформації та засобів комунікації.

Тому є необхідним подальше вивчення процесів розвитку і трансформації моральних цінностей в сучасному інформаційному суспільстві, сприяння становленню і розвитку інформаційної етики в якості прикладної і фундаментальної дисципліни знання.

Література:

1. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Washington, dc: World Future Society, 1981.

2. Бебик В.М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації». *Інформація і право*. № 1. 2011. С. 41-49.
3. Новицький А. М. Феномен «інформаційного суспільства як об'єкт наукового дослідження. *Інформація і право*. № 1. 2011. С. 25-29.
4. Пальчинська М. В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій. Одеса: ВМВ. 2016. 388 с.

Марина АРАПАКІ

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ОНП «Філософія»

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Будь-які роздуми про сьогоднішню реальність приводять до розуміння, що світ якісно змінюється. Сучасна соціальна реальність характеризується невизначеністю, неоднозначністю, відсутністю єдиних правильних і простих рішень. На цьому тлі природною є зміна уявлення людини про себе, про своє місце у світі, про співвідношення себе з тією чи іншою суспільною групою. Проблеми трансформації соціальної ідентичності, як особистості, так і суспільства не випадково є центральними під час наукових дискусій. Через ідентичність, як через призму розглядаються, оцінюються і вивчаються багато важливих рис сучасного життя. Останнім часом сучасні науковці дедалі частіше звертаються до вивчення таких складних феноменів, як ідентичність і маргінальність.

Безумовно, проблема ідентичності та маргінальності стала є у сьогоднішній надактуальною, бо ідентичність є невіддільною характеристикою сучасною людини і саме в умовах культури ми можемо надавати людині будь-які соціокультурні характеристики. Соціальна ідентичність особливим чином проявляється в епоху соціальних потрясінь, великих суспільних змін. Відбувається стирання встановлених соціокультурних кордонів і цінностей, за допомогою яких людина визначає своє місце в суспільстві. Про ідентичність згадують тоді, коли немає впевненості у своїй приналежності, тобто коли людина не може з упевненістю визначити своє місце в різноманітні поведінкових стилів і шаблонів [1]. Ці слова, що належать англійському соціологу Зигмунду Бауману, якнайкраще відображають характер сучасних соціокультурних умов.

Питання про маргінальність виникає тоді, коли існує безліч ідей, які здатні об'єднати або роз'єднати людей. Проблема ідентичності та маргінальності виникає під час руйнування старої соціальної структури. У цьому випадку актуальним стає питання про трансформацію особистості. Сьогоднішня трансформація ідентичності відбувається як на рівні суспільства і складових його груп, так і на рівні включеності окремих суспільств у глобальну систему взаємодій [2].

Отже, це породжує такий феномен, як маргінальність і маргіналізація особистості. Різноманіття культур є реальним станом суспільства, в якому існують різні соціальні прошарки, люди різного рівня освіченості, різні етнічні, релігійні та вікові групи. У процесі глобалізації та інформатизації людина не просто набуває більше видимої свободи вибору, вона дедалі більше усвідомлює свою власну індивідуальність. У результаті глобалізації, з одного боку, люди мислять дедалі частіше в категоріях спільної долі (ми – європейці) [3]. З іншого боку, глобалізація мобілізує оборонну свідомість, спрямовану на захист втраченої (або втрачуваної) культурної самобутності, власних звичаїв, традицій, вірувань, тобто посилює локальну ідентичність. Під впливом глобалізації система цінностей і принципи само ідентифікації зазнають змін. Крім того, глобалізація і супутні їй інформаційні технології створили нову систему само ідентифікації особистості та суспільних груп. Як правило, підставою для такого роду ідентифікації слугує система уявних цінностей [4].

Польський соціолог Пьотр Штомпка називає століття XX століттям змін, характеризуючи соціальну зміну як травму [5]. Помітним проявом соціальної травми П. Штомпка вважає кризу ідентичності. І ми не можемо з цим не погодитися тому, що в умовах соціальної трансформації відбувається переконструювання ідентифікаційного простору, що, своєю чергою, призводить до суттєвих змін ідентичності, а часом і до кризи ідентичності. Цей процес характерний для сучасних європейських країн.

За цих умов з'являється стан маргінальності, який стає нормою. Маргінальний стан може стосуватися як окремої особистості, так і цілих народів. Таким чином, особистість змушена пристосовуватися до ситуації соціокультурної нестабільності, нестійкості та швидкоплинності змін соціокультурного простору шляхом пошуку нових ідентичностей. Особливо слід підкреслити, що за умов соціальної трансформації колишні механізми формування соціальної ідентичності часто виявляються не функціональними. Вони модифікуються, набуваючи іншого вигляду і сутності.

Динамічні процеси, що відбуваються в суспільстві та соціальних інститутах, значною мірою визначили параметри моделей соціальних ідентичностей, що формуються. У зв'язку з цим необхідно відзначити важливу роль інституту сім'ї як ресурсу формування базових цінностей, настанов, без яких формування позитивної ідентичності неможливе. Саме сім'я є

найважливішим і основним інститутом первинної соціалізації та ідентифікації поколінь. І тут важливим є узгодженість інтересів інституту сім'ї та держави. Процес неузгодження цінностей соціальних інститутів, таких як держава і сім'я, призводять до суперечності, яка виникає при формуванні позитивної ідентичності.

Зростаюча мобільність людей на міжнародному рівні у ХХ столітті призвела до того, що концепції індивідуальної та групової ідентичності опинилися під загрозою. Ці проблеми ідентичності ставатимуть дедалі актуальнішими у ХХІ столітті, оскільки різні культури дедалі частіше вступатимуть у контакт завдяки таким факторам, як розширення комунікаційних мереж по всьому світу, імміграція, працевлаштування за кордоном, навчання за кордоном і бікультурні шлюби. Тому необхідно управляти відмінностями з метою вирішення потенційних конфліктних ситуацій шляхом сприяння культурному взаєморозумінню та повазі. Перш ніж ми зможемо зрозуміти інші культури, ми маємо досягти надійного розуміння своєї власної індивідуальної ідентичності в контексті культури.

У статті Джанет М. Беннетт «Культурна маргінальність: Проблеми ідентичності в міжкультурному тренінгуванні» [6] розглядаються особливі проблеми ідентичності, з якими стикаються бі- та мультикультурні люди, що живуть на кордонах двох і більше культур. Її модель корисна тим, що вона також являє собою основу для навчання людей, які зіткнулися з цією стадією розвитку ідентичності. Культурна маргінальність створює значні труднощі для індивіда. Однак після подолання цих труднощів культурно маргінальна особистість стає людиною, що володіє унікальними можливостями для роботи з іншими культурами. Давайте спочатку розглянемо сам опис історичного розвитку концепції культурної маргінальності. Потім перехід до позитивного погляду на цей стан ідентичності. Розвиток Джанет Беннетт ідей інкапсульованої та конструктивної маргінальності є ключовою темою цієї роботи та основним об'єктом уваги. Ці ідеї розглядаються як продовження моделі розвитку міжкультурної чутливості Мілтона Дж. Беннетта. Для того щоб застосувати ідею культурної маргінальності до конкретної фокус-групи, опишемо специфічні проблеми ідентичності, з якими стикаються діти батьків-іммігрантів - надалі ми називатимемо їх людьми першого покоління внаслідок їхнього статусу першого покоління, яке народилося в країні, відмінній від країни батьків.

Хоча і Парк, і Еверітт В. Стоунквіст, учень Парка в Чиказькій школі, давали схожі визначення маргінальної людини, їхні погляди на вплив маргінальності на ідентичність розходилися. На думку Парка, культурно маргінальна людина стає "людиною з гострішим інтелектом, ширшим світоглядом, більш відстороненим і раціональним поглядом на речі". Тому його загальна думка щодо впливу маргінальності була позитивною.

Стоунквіст, навпаки, розглядав наслідки культурної маргінальності як переважно негативні. Людина в такому стані – це «людина, яка перебуває в психологічній невизначеності між двома або більше соціальними світами; відображає у своїй душі дисонанси й гармонії, відштовхування й тяжіння цих світів» і ніколи не вписується в жодну з культур, під впливом яких вона опинилася.

Домінантне, наприклад в американському суспільстві, ставлення до культурних груп меншин відповідало оцінці Стоунквістом маргінальної людини як аутсайдера, що не має твердого відчуття ідентичності та, власне кажучи, зазнає труднощів у зв'язку зі своїм культурним складом. Це ставлення виявилось в широкому поширенні асиміляційної моделі для етнічних груп. Згідно з цією моделлю, ступінь прийняття нової культури визначається тим, якою мірою характеристики старої культури витісняються і замінюються характеристиками основної культури, що домінує в суспільстві [6].

Можна дійти висновку, що нестабільна, мінлива ситуація, характерна як для деяких країн, так і для всієї світової спільноти, призводить до трансформації наявних соціальних інститутів, що, своєю чергою, змінює ціннісні орієнтації як окремої особистості, так і суспільства. Зміна ціннісних засад веде в кінцевому плані до трансформації ідентичності. Усе сказане вище можна підвести до такого висновку. Динаміка - ось головне поняття, яким можна охарактеризувати сучасні соціокультурні умови. Динамічні процеси, що відбуваються в суспільстві та соціальних інститутах, значною мірою визначають параметри трансформації соціальної ідентичності. Своєю чергою, виявлення соціокультурного контексту має принципове значення для пояснення об'єктивних передумов трансформації соціальної ідентичності та появи культурної маргінальності. Бо дає змогу окреслити загальні закономірності в її розвитку, відокремити загальні й особливі умови соціальної ідентичності та формування культурної маргінальності в сучасному суспільстві.

Література:

1. Zygmunt Bauman Liquid Modernity First published in 2000 by Polity Press in association with Blackwe Publishing Ltd Reprinted 2000, 2001, 2003, 2004 (twice), 2005, 2006 c.188.
2. Giddens E. Modernity and Self-Identity // Modern Theoretical Sociology: Anthony Giddens: Abstract Collection, 1995.
3. Gabriel Horenczyk and Mordecai Nisan, "The Actualization Balance of Ethnic Identity," Journal of Personality Psychology 70, no. 4 (1996): 837.
4. Stonewall, The Marginal Man, 99. 17. Cees Boekestijn, "Intercultural Migration and the Development of Personal Identity: The Dilemma Between Identity Maintenance and Cultural Adaptation," International Journal of Intercultural Relations 12 (1988): 94.
5. Sztompka P. Social Change as Trauma // Sociological Studies. 2001.
6. J. Bennett, "Cultural Marginality," 125.

Юлія ГЕРМАНОВА
*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
 Національний технічний університет
 «Харківський політехнічний інститут», Україна*

ПОВНОМАСШТАБНА РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Масштабні потрясіння, катаклізми незалежно від їхнього характеру – природні чи штучні – призводять до радикальних змін в світосприйнятті як окремих громадян, так і суспільства в цілому. Відбувається докорінна зміна цінностей та поглядів, а це, відповідно, призводить і до зміни соціальних практик. Такі зміни можуть набувати як консолідуючого характеру, такі, які стимулюють підтримку один одного, створення, розвиток (умовно назвемо їх «позитивними»), так і протилежні – руйнівні, роз'єднуючі (умовно дамо їм назву «негативні»).

Одним з найбільших можливих потрясінь, з яким може стикнутися держава, народ, нація, безумовно, є війна. І цей виклик вповні постав перед українцями, коли 24 лютого 2022 року країна-агресор розпочала повномасштабне вторгнення.

Зміни однозначно відбулися і в великих соціальних групах, і в середніх, і в малих. Варто наголосити, для різних соціальних груп вони мали різне забарвлення. Якщо говорити про велику соціальну групу, якою в цьому контексті виступає все населення України, то зміни однозначно можна охарактеризувати як «позитивні». Одночасно на рівні окремих родин, пар, які представлені все тими ж громадянами України, ситуація складалася по-різному [1].

Але на яких аргументах ґрунтується твердження про «позитивний» характер змін на рівні всієї держави?

Аргумент перший: перед зовнішньою загрозою українське суспільство змогло максимально консолідуватися. Цей факт підтверджують, зокрема, результати численних соціологічних опитувань [2].

При чому, згуртуватися перед спільним ворогом змогли навіть найбільш яскраво виражені соціальні групи-антагоністи – представники різних політичних таборів. Тут необхідно віддати належне лідерам цих груп, які уклали своєрідний «пакт про ненапад» на період «великої війни». Не можна стверджувати, що політичні інтриги, технології «чорного» піару та маніпуляцій повністю втратили актуальність з початку повномасштабної агресії – поодинокі випадки зустрічаються з боку практично кожного

політичного табору. Але однозначно рівень та обсяг неможливо навіть порівняти з довоєнним.

Аргумент другий: надзвичайно потужний волонтерський рух.

Останні роки на теоретичному рівні велися активні дискусії з приводу того, чи можна вважати, що в Україні сформувалося громадянське суспільство. З початком повномасштабного вторгнення відповідь постала в практичній площині. За даними соціологічних досліджень, 61% опитаних повідомляли, що вони долучалися до допомоги Силам оборони України чи співгромадянам. Близько 10% – допомагали фізичною роботою, 31% – фінансово, а майже 20% – і грошима, і роботою [3].

Аргумент третій: соціально відповідальний бізнес. Тут варто зупинитися на двох напрямках: фінансовому і символічному. Кожному українцю після початку повномасштабного вторгнення треба було обрати бік: або вірити і в рамках власних сил наближати перемогу України, або стати колаборантом чи, користуючись новим визначенням, «почекуном» (тихенько сидіти і сподіватися на окупацію ворогом). Перед таким вибором постав і бізнес. І якщо окремі громадяни чи маленькі компанії могли робити це неопублічно, то великі корпорації були змушені проголосити свою позицію вголос.

Фінансовий внесок великого бізнесу достатньо вагомий і з точки зору пожертв на чисельні збори, і з позиції забезпечення гуманітарною допомогою громадян, які залишалися в населених пунктах поруч з лінією фронту, внутрішньо переміщених осіб. Але підтримка глобальними ритейлерами, підприємствами з надання послуг зв'язку, іншими бізнес гравцями щойно деокупованих територій або тих, хто ще контролюються ворогом, мала почасти більш символічний, ніж практичний характер. В певних випадках українські компанії свідомо йшли на збутки, що не характерно для бізнесу, але давали однозначний сигнал місцевим мешканцям, що їхній населений пункт – Україна, їх не забули і не покинули.

Аргумент четвертий: гуманізм українців vs антилюдяна поведінка окупантів. Залишатися людиною, незважаючи на будь-які зовнішні чинники – цим українці захоплюють увесь світ поруч з успішним протистоянням ворогу. Фотографії українців, які ще в перші дні війни були змушені залишати свої домівки, прихопивши лише документи та зміну одягу, але не кидаючи своїх домашніх улюбленців, займали перші шпальти найбільш поважних медіа. Або українські військові, які рятували домашніх тварин в населених пунктах під постійними обстрілами та ділили з ними їжу. На контрасті з окупантами, які по-садистські знущалися над тваринами, наприклад, прив'язавши вибухівку до черепахи.

Цей аналіз є дуже поверхневим і покликаний лише визначити реперні точки для проведення подальших глибинних досліджень. Проте, він дозволяє

в досить лаконічній формі продемонструвати той вектор соціальних змін, яке обрало українське суспільство, опинившись в кризовій ситуації. Країні-агресору не вдалося реалізувати в Україні широко відомий ще з давніх часів принцип «розділяй та володарюй». Питання консолідації суспільства в даному випадку є певною мірою екзистенціальним викликом. І українці змогли пройти його на надзвичайно гідному рівні.

Література:

1. Сім'я на дві країни. Чи стало в Україні більше розлучень під час війни // РБК-Україна. URL:<https://daily.rbc.ua/ukr/show/razorvannye-otnosheniya-stali-ukraintsy-chashche-1662039143.html>
2. Стали критичні до держави і радикальні. Соціолог Головаха — про вплив на українців тривалої війни і браку великих новин з фронту// nv.ua. URL:<https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/viy-na-v-ukrajini-vpliv-na-psihiku-lyudey-radikalizaciya-i-zapit-do-derzhavi-monitorig-50347239.html?code=22edfbbf-ebf9-487a-a673-6b54f5b64051>
3. Більшість українців волонтерять під час війни, 18% – не планують. Опитування// Українська правда. URL:<https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/24/253036>

Анна ЮРЕНКО

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Хортицька національна академія, Україна*

ДИНАМІКА ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ НА ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ, ТА НА СЬОГОДНІ

4,5 мільйона українців мають статус ВПО та є вимушено переселеною особою. Дехто мігрував за кордон, налагодив життя та більше не повернеться в Україну, дехто вже приїхав в Україну та почав будувати своє нове життя в країні, а є ті люди, хто був внутрішньо переміщений саме територією України [1]. Внутрішня міграція під час російського повномасштабного вторгнення суттєво змінила функціонування багатьох соціальних інституцій, що відобразилось як на соціальних так і економічних процесах. Тому їх вивчення є важливим завданням для дослідників соціальної динаміки сучасного українського суспільства.

Внутрішня міграція – це переміщення особи з одного населеного пункту в інший в межах своєї країни. Внутрішня міграція в Україні існувала всі роки української незалежності. Зокрема за інерцією продовжився процес відтоку населення з сільської місцевості до міст і головним чином через погіршення функціонування сільської критичної інфраструктури, такої як лікарні, школи та зменшення економічної активності в селах через колосальне скорочення кількості робочих місць в школах незалежно від регіону України. Сприяли цьому процесу і окремі регіональні особливості розвитку

українських регіонів. В той же час максимального актуалізації процес внутрішньої міграції набув в 2014 році після російської анексії автономної республіки Крим та початку військових дій на українській території в рамках АТО та ООС

Звісно загальна причина міграції людей України- це війна. Війна спонукала до появи, або загостренню проблем в країні. Але зараз ми роздивимося основні причини внутрішньої міграції серед українців на початку повномасштабного вторгнення, та на сьогодні.

Причини внутрішньої міграції на лютий- березень 2022 року:

- паніка (на початку війни людьми керувала паніка, вони робили імпульсивні вчинки, які їм ніяк не допомагали). Зазначена причина має психологічні та культурологічні основи так як існують люди, які не можуть вести звичний побут в умовах військових дій. І саме це визначає їх міграційну поведінку;

- обстріли населених пунктів. Взимку 2022 року ворог здійснював масові обстріли населених пунктів в Україні і якщо наразі люди знають та розуміють як собі зарадити та допомогти, то на початку повномасштабного вторгнення людьми керував страх, та як ми вже зазначили велика паніка, тому люди у великій кількості переїжджали в інші більш безпечні міста в країні. Соціально-психологічна особливість обстрілів населених пунктів полягає в тому, що навіть у населених пунктах, що не постраждали від обстрілів на протязі всієї російсько-української війни, значні кількість населення змінила місце проживання саме в очікуванні того, що рано чи пізно обстрілів зазнає і їх населений пункт;

- початок активних бойових дій (у лютому- березні 2022 року велися запеклі бої за деякі населені пункти на наших територіях. Звісно, це також дало привід людям мігрувати в інші міста в Україні, які є більш безпечні). В даному випадку ми можемо говорити про фізичну не можливість безпечного перебування на території свого постійного перебування;

- окупація ворогом територій (з 24 лютого 2022 року ворог здійснював наступ на деякі населені пункти, які згодом були окуповані. Наприклад, Київська область та окупація міст Ірпінь, Бучі та Гостомель. З приводу цього люди масово мігрували. Нажаль, до такого прикладу можна віднести багато міст та селищ на території України). В перші тижні та місяці війни не всі жителі окупованих міст усвідомили небезпеку від окупації і тому міграція з окупованих територій мали хвилеподібний характер, тому цей вид міграції розгортався поступово.

Причини внутрішньої міграції серед людей на сьогодні:

- економічна криза (втрата роботи, люди їдуть в інше місто задля покращення фінансового благополуччя у своїй родині). Економічна криза має і яскраво виражений гендерний аспект так як роботу втратила значна кількість

чоловіків, яка на відміну від жінок не має можливості пошуку роботи закордоном, що і змушує їх мандрувати територією України в пошуках роботи;

- початок обстрілу територій, в яких на початку війни було спокійно (як ми знаємо, на початку війни в деяких населених пунктах України було більш-менш спокійно. Проте ворог теж почав обстріли цих населених пунктів, і звісно людям потрібно було вимушено виїжджати з цих територій в більш безпечне для себе місце). Зазначена проблема здебільшого стосується населених пунктів Нікопольського району Дніпропетровської області, декупованих районів Херсонщини та окремих населених пунктів Донецької області. Де активній бойовій дії почались у другій половині 2022 року;

- переїзд задля початку «нового життя» в іншому місті, можливо в більш безпечному та престижному. На це вплинуло багато факторів, які можуть бути зав'язані між собою, наприклад, виїхати з маленького міста було бажанням людини, проте ніколи не було змоги або приводу. А тут людина втрачає роботу, і вона розуміє, що для неї краще буде почати «нове життя» в більш престижному місті. Де вона зможе створити більш успішну кар'єру, заробити більше грошей, знайти більше можливостей для реалізації свого потенціалу. Тому людина вибирає мігрувати в інше привабливе для неї місто;

- пресинг та катування від ворога на окупованих територіях, це є класичною історією всіх окупованих міст, катування від ворога зазнають майже всі люди, які жили або ще досі живуть в окупації. Окупанти можуть виселити людей зі своїх домівок, побити, вбити. Звісно з приводу цього люди мігрують на території контрольовані Україною. Для зазначеної категорії населення є характерна міграція не в сусідні райони та області, а в населенні пункти не менш як за 500-700 км від свого постійного місця проживання;

- не можливість жити в наявних умовах. Прикладом виступає підлив ворогом Каховської ГЕС, як ми знаємо, деякі населені пункти були затоплені водою, а в деяких тепер немає води. І звісно, це є не придатними та навіть не можливими умовами для життя, тому люди вирішують мігрувати в інші міста, де є комфортні умови для життя).

Зважаючи на все вищеперераховане можемо зробити наступні висновки. Внутрішня та зовнішня міграція на сьогодні є значними викликами сучасного українського суспільства під час воєнного стану. Вироблення механізмів державного та громадського контролю за міграційними процесами набувають особливого змісту та мають важливу нашу в секторі національної безпеки. Саме тому подальші дослідження проблем міграційних процесів та конкретних причин внутрішньої та зовнішньої міграції мають високий ступінь актуальності як для наукової спільноти так і для держави та громадянського суспільства.

Література:

1. Гуйван О. 4,5 мільйонів українців отримали статус внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://suspihne.media/amp/264336-45-miljona-ukrainciv-otrimali-status-vnutrisno-peremisenih-osib/>

Ганна ШАРАПОВА

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ОПП «Початкова освіта», ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Науковий керівник: Оксана ПЕТІНОВА

докторка філософських наук, професорка кафедри філософії, соціології та МСКД, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

**ДОНБАС ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ПОВНОМАСШТАБНОГО
ВТОРГНЕННЯ
(на матеріалах соціологічного дослідження)**

Відтоді, як прочалося повномасштабне вторгнення росіян на територію України, минуло вже більше року, багато людей задаються питанням: «чому почалися бойові дії?». Але багато хто забув, що вони беруть свій початок ще з 2014 року, коли перші вибухи пролунали саме на Донбасі (*Донбас – неофіційна назва Луганської та Донецької областей) [6]. Почалися вони ще вісім років тому, а у 2022 році набрали обертів та поширилися по всій території України.

Наша дослідницька робота пов'язана з вивченням терористичних дій на території Донбасу, багато історичних даних і фактів перемішались з неправдою, тому зараз не можна стверджувати, що користуючись лише одним джерелом, можна дізнатись істину. Все треба перевіряти, найкраще джерело – це люди, свідки тих страшних подій. Зараз, як ніколи, центром уваги є проблема минулих подій на сході. Ця тема викликає інтерес до опрацювання, аналізу та дослідження у представників різних галузей науки, журналістів та політиків. Зокрема, окремі аспекти проблеми з політичної точки зору досліджені в працях Д. Кардаша, А. Березовенка, О. Кондратенка [1, 2, 3], з філософської – С. Романенка, В. Федоренка, М. Шабанова, О. Рубана [4, 5, 7, 8]. На основі аналізу літературних джерел та власного досвіду можна стверджувати, що почалися бойові дії на сході України через неправомірне вторгнення на територію України російських військ з метою заволодіння територіями Донбасу, далеко не всі джерела є достовірними, багато в

інформаційному полі фейкової інформації. Під час встановлення зв'язку між подіями у 2014 році на Донбасі з сучасними бойовими діями по всій країні, можна стверджувати, що події у 2014 році були початком великих російських наступів на Україну, які відбуваються і досі.

Ми провели навчальне соціологічне дослідження серед підлітків (учнів 10 та 11 класів Одеського ліцею №16). Мета – з'ясувати їх відношення до бойових дій на Донбасі, а саме: причин, наслідків та зв'язку з теперішньою ситуацією російсько-української війни. В результаті аналізу та обробки емпіричної інформації, виявили наступне: гіпотеза про те, що підлітки мають низький рівень обізнаності з теми бойових дій на Донбасі – спростувалась. Друга гіпотеза щодо того, що респонденти не пов'язують теперішню ситуацію по всій країні, а саме повномасштабне вторгнення, з початком бойових дій на Донбасі у 2014 році, частково підтверджена. Респонденти мають сумніви щодо зв'язку цих подій, думки розділилися майже порівну. Гіпотеза щодо того, що у підлітків підвищився рівень патріотизму, з'явився інтерес до політичного життя, покращилося ставлення до національних символів та своєї нації, але не з 2014, а з 2022 року, підтвердилася. Гіпотеза про те, що через великий потік інформації з різних джерел, респонденти мають зовсім різні думки про причини та наслідки бойових дій на Донбасі з 2014 року й дотепер частково підтвердилася. На щастя, підлітки розуміють, що сприймати інформацію треба екологічно.

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- ✓ система освіти надає гарний результат в плані обізнаності дітей з теми бойових дій на Донбасі, правдивих даних та фактів;
- ✓ здебільшого респонденти не пов'язують теперішню ситуацію по всій країні з початком бойових дій на Донбасі у 2014 році; що надає неповноту у картині світу підлітка під час сучасних бойових дій;
- ✓ на щастя, в теперішній ситуації по всій країні є і свої плюси: з початком повномасштабного вторгнення у підлітків зріс рівень патріотизму, з'явився інтерес до політичної сфери, покращилося ставлення до національних символів та своєї нації;
- ✓ змінилися цінності, відношення до життя, підвищився національний дух; вони почали себе відчувати не просто громадянами, а самоідентифікувалися як українці.

Література:

1. Березовенко А. Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі. Політичні дослідження. 2021. № 2 (4). С. 97–110. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Berezovenko.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).
2. Кардаш Д. Війна почалася 9 років тому. Пригадуємо, як це відбувалося - vsim.ua. Всім - Новини Хмельницького. URL: <https://vsim.ua/Retro/viy-na-pochalasya-8-rokiv-tomu-prigaduemo-yak-tse-vidbuvalosya-11533549.html> (дата звернення: 08.04.2023).

3. Кондратенко О. Криза східного вектора зовнішньої політики України. Політичні дослідження. 2022. № 1 (3). С. 138–163. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/2786-4774-2022-1-7.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).
4. Романенко С. Соціокультурний аспект трансформації громадянського общества України. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2015. № 2. С. 95–102. URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/2_2015/18.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
5. Рубан О. Філософський аналіз феномену безпеки у бутті людини в умовах війни, гендерна складова. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2022. № 3. С. 12–17. URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/3_2022/2.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
6. Учасники проєктів Вікімедіа. Донбас. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Донбас> (дата звернення: 08.04.2023).
7. Федоренко В. Військово-правове виховання військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції в контексті соціально-філософського аналізу. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2015. № 2. С. 132–140. URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/2_2015/23.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
8. Шабанов М. Міський політичний режим у контексті сучасних цивілізаційних змін. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2015. № 2. С. 150–157. URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/2_2015/25.pdf (дата звернення: 24.03.2023).

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ»

(26 вересня 2023 року. м. Кишиневу – м. Одеса)

Здано на виробництво – 30.11.2023. Підписано до друку з оригіналу- макета – 30.11.2023. Формат по ISO 216 A4, 297x210, 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 10,2. Наклад 200 прим. Міжнародне наукове видавництво Видавничий дім «Гельветика». 65020, Одеська обл., місто Одеса, вул.Інглезі, будинок 6/1, тел.: 095 934 4828

***ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

